

Almanach

**Aktuálne otázky svetovej ekonomiky
a politiky**

**Ročník II.
Číslo 1/2007**

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume II

Almanach

**Aktuálne otázky svetovej ekonomiky
a politiky**

**Ročník II.
Číslo 1/2007**

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume II

Redakcia:

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava
Tel.: 00421 2 624 11 856
E-mail: skvrnda@dec.euba.sk

Hlavný redaktor:

doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.

Redakčná rada:

prof. Ing. Vít'azoslav Balhar, CSc.
prof. Kiyoshi Kasahara
doc. Milan Kurucz, CSc.
prof. PhDr. Zuzana Lehmannová, CSc.
doc. PhDr. Ján Lid'ák, CSc.
prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.
Ing. Ladislav Lysák, DrSc.
prof. PhDr. Ľudmila Malíková, CSc.
doc. PhDr. Milan Márton, CSc.
doc. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.
JUDr. Peter Rusiňák, CSc.
doc. PhDr. René Pawera, CSc.
doc. PhDr. Dalibor Vlček, CSc.

Výkonný redaktor:

Ing. Miroslav Mojžiš

Recenzenti:

prof. Ing. Vít'azoslav Balhar, CSc.
prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.
prof. JUDr. Ľudovít Tóth, CSc.

Vydavateľ:

Vydavateľstvo EKONÓM

Za obsahovú stránku príspevkov zodpovedajú autori.

Príspevky neprešli jazykovou úpravou.

Registračné číslo: 3622/2006

ISSN 1337-0715

Obsah

State

Kościelniak Helena	5
The analysis and evaluation of Polish companies' competitiveness on the international market (after the accession to European Union)	
Moczuk Eugeniusz	25
Pojęcie bezpieczeństwa na gruncie nauk o stosunkach międzynarodowych oraz politologii	
Sayfiddinov Alisher	40
Fundamentalizmus a islamské ideologické prúdy	
Škvrnda František	53
O chápaní a interpretácii systému v teórii medzinárodných vzťahov (príspevok k sociologickým aspektom)	

Diskusia

Csabay Marek	81
Historický vývoj a súčasná charakteristika ekonomiky Taiwanu	
Gálová Lucia	90
Ahtisaariho plán pre Kosovo	
Greššová Mária	101
Európska susedská politika a vzťahy Ukrajiny s EÚ	
Majtánová Katarína	112
Vybrané otázky súčasného chápania hospodárskej diplomacie	
Mizera Radoslav	125
Konkurencieschopnosť, klastre a nový pohľad na priemyselnú politiku EÚ	
Ondrušek Miloš	139
Medzinárodná migrácia ako prorastový katalizátor hospodárskeho rastu Európskej únie	

Informácie

Kurilla Norbert 151
Možnosti využívania obnoviteľných zdrojov energie z pohľadu
environmentálnej politiky SR v kontexte energetickej politiky EÚ

Kuvandykov Alibek 165
Modern market of educational services in Kazakhstan

Woltemar Richard 173
Koncept nízko-uhlíkovej ekonomiky pomocou jadrovej energie

Recenzie

Domanická Alica 182
Učebnice evropské integrace

Informácie o autoroch 184

Pokyny pre prispievateľov 187

Analiza i ocena konkurencyjności polskich przedsiębiorstw na rynku międzynarodowym (po wejściu Polski do Unii Europejskiej)

The analysis and evaluation of Polish companies' competitiveness on the international market (after the accession to European Union)

Helena Kościelniak

Abstract

The evaluation of companies' competitive advantage sources is one of the main problems connected with international aspects of the business activity; where belong to: the theory of international production, the theory of international management and the theory of foreign investments. Companies internationalization and globalization mean disseminating of international competition.. They are giving great chances of expansion and company competitiveness improvement on the one hand, from the other they are creating new competitive threats. The future of Polish companies is determined through their competitiveness on EU markets. The first period of Polish companies' expansion into EU markets is based on traditional, pricing sources of the competitive advantage; importance of quality sources is little. Creation of suitable systems with technological and managerial skills is the condition of international competitiveness of Polish companies.

1. Streszczenie

Ocena źródeł przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstw w układzie międzynarodowym jest jednym z głównych problemów dyscyplin zajmujących się międzynarodowymi aspektami działalności gospodarczej; należą do nich: teoria produkcji międzynarodowej, teoria zarządzania międzynarodowego oraz teoria inwestycji zagranicznych. Umieździarodowienie i globalizacja przedsiębiorstw oznaczają upowszechnienie konkurencji międzynarodowej.. Z jednej strony dają przedsiębiorstwu wielkie możliwości ekspansji oraz poprawy konkurencyjności, z drugiej stwarzają nowe zagrożenia konkurencyjne.

Przyszłość polskich przedsiębiorstw jest zdeterminowana przez ich konkurencyjność na rynkach UE. Pierwszy okres ekspansji polskich przedsiębiorstw na rynki UE opiera się na tradycyjnych, kosztowych

źródłach przewagi konkurencyjnej; znaczenie źródeł jakościowych jest niewielkie.. Warunkiem międzynarodowej konkurencyjności polskich przedsiębiorstw jest stworzenie odpowiednich systemów umiejętności technologicznych i zarządczych.

2. Pojęcie konkurencyjności przedsiębiorstwa

Pojęcie „konkurencyjność” używane jest w teorii i praktyce w odniesieniu do różnych rodzajów jednostek gospodarczych, sektorów, gospodarki narodowej, produktów, ich poszczególnych cech, zasobów umiejętności, zdolności, systemów zarządzania i ich cech, informacji, struktur, procedur, strategii. Tak szerokie i różnorodne zastosowanie tego pojęcia wynika z faktu, że konkurencyjność (efektywność, skuteczność, sprawność) jest zasadniczą cechą, którą rozważa się w odniesieniu do każdej jednostki gospodarczej, ich układów oraz do każdego z czynników na nie wpływających.

Koncepcja konkurencyjności przedsiębiorstwa oznacza ogólny sposób radzenia sobie z konkurencją, określający głównie mechanizmy i narzędzia konkurowania w krótkim oraz długim okresie. Określona koncepcja konkurencyjności przedsiębiorstwa wynika z założeń co do otoczenia rynkowego i konkurencyjnego danego przedsiębiorstwa oraz co do wewnętrznych i zewnętrznych źródeł jego konkurencyjności.

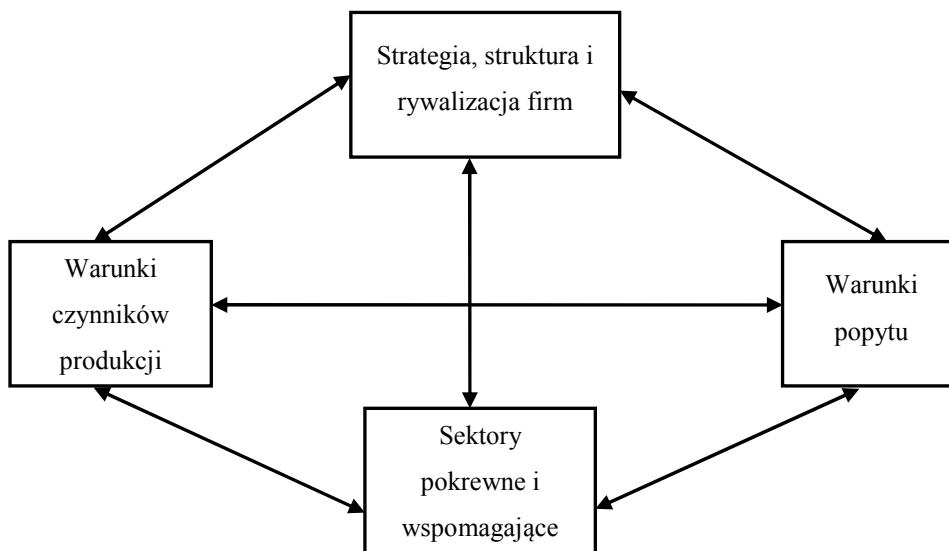
Optymalnym kryterium wszechstronnej oceny przedsiębiorstwa może być konkurencyjność; rozumiana jest ona jako właściwość, która określa zdolność przedsiębiorstwa do ciągłego kreowania tendencji rozwojowej, wzrostu produktywności (mierzonej w skali mikro) oraz do skutecznego rozwijania rynków zbytu w warunkach oferowanych przez konkurentów towarów lub / i usług: nowych, lepszych i tańszych.¹

Zasadniczymi obiektami badań konkurencyjności jest przedsiębiorstwo i gospodarka narodowa, które są wzajemnie powiązane. Źródła konkurencyjności rodzą się w przedsiębiorstwie w procesie jego rozwoju poprzez unikatowe zasoby i umiejętności. Stąd też, w wyznacznikach narodowej przewagi konkurencyjnej, na które wskazuje M.E Porter², strategia, struktura i rywalizacja firm znajdują się na szczycie rombu przewagi narodowej. (zob. rys. nr 1)

¹H.G. Adamkiewicz-Drwiłło, Uwarunkowania konkurencyjności przedsiębiorstwa, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 102

²M.O. Porter, op. cit, s. 207

Rysunek 1. Wyznaczniki narodowej przewagi konkurencyjnej

Źródło; Michael E. Porter, Porter o konkurencji, PWE, Warszawa 2001, s.207.

Strategia, struktura i rywalizacja firm wraz z warunkami czynników produkcji, warunkami popytu, sektorami pokrewnymi i wspomagającymi tworzy środowisko krajowe, w którym przedsiębiorstwa rodzą się i uczą konkurować; każdy element rombu – i cały romb – wpływa na zasadnicze składniki prowadzące do powodzenia w konkurencji na skalę międzynarodową.

Podkreślić należy, że źródłem konkurencyjności przedsiębiorstwa jest również otoczenie gospodarcze, polityczne i społeczne danego kraju, a także określone cechy zintegrowanych układów (systemów, sieci) przedsiębiorstw. Takimi zintegrowanymi układami przedsiębiorstw kreującymi pierwotne źródła przewagi konkurencyjnej są sektory. E. Skawińska podkreśla, że dany kraj nie może być konkurencyjny we wszystkich sektorach, może być konkurencyjny tylko w tych, w których kreowane są szczególne czynniki produkcji.³

³E. Skawińska, Konkurencyjność przedsiębiorstw – nowe podejście, Wydawnictwo Naukowe PWN, warszawa 2002, s. 25

3. Rodzaje koncepcji konkurencyjności

Klasyfikacja rodzajów konkurencyjności powinna być oparta na celach i zakresie badań, a także na aspektach funkcjonowania systemów gospodarczych.

W teorii i praktyce dopracowano się wielu różnorodnych koncepcji konkurencyjności przedsiębiorstwa. Generalnie różnią się one, koncentracją uwagi na poszczególnych składnikach, głębokością i uniwersalnością ujęcia źródeł przewagi konkurencyjnej oraz stopniem kompleksowości ujęcia problemu konkurencyjności.

W latach 80 i 90 rozwijały się zasobowe koncepcje konkurencyjności przedsiębiorstwa, które określa się jako kompleksowe, identyfikujące bazowe źródła przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstwa oraz zasady ich rozwijania w długim okresie.

Do najważniejszych należą:⁴

- konkurowanie na bazie czasu (time-based competition),
- konkurowanie na podstawie zdolności firmy (capabilities-based competition),
- koncepcja zakładająca podstawową rolę rozwijania i tworzenia kluczowych kompetencji (core competences of the Corporation),
- koncepcja zakładająca główną rolę identyfikacji wyróżniających firmę zdolności oraz dostosowania do nich domeny działania (distinctive capabilities).

Wyróżnione wyżej koncepcje zasobowe mają charakter przedsiębiorczy i określają bazowe źródła przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstwa; starają się one wyjaśnić, co jest przyczyną konkurencyjnych zdolności innowacyjnych przedsiębiorstwa, wyższej jakości produkcji, niższych kosztów czy konkurencyjnej strategii marketingowej. Są one określane w kategoriach zbioru wiedzy i umiejętności oraz zintegrowanego zbioru technologii i umiejętności oraz zintegrowanego zbioru technologii i umiejętność ich wykorzystania. Dwie podstawowe grupy koncepcji konkurencyjności to tradycyjna i nowoczesna.

⁴Z. Pierścionek, S. Jurek-Stępień, Czynniki sukcesu polskich przedsiębiorstw na rynkach Unii Europejskiej, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2006, s.18; G. Hamel, C.K. Prahalad, The Core Competence of the Corporation, Harvard Business Review, May-June 1990, G. Hamel, C.K. Prahalad, Przewaga konkurencyjna jutra, Business Press, Warszawa 1999, s. 12

Tradycyjne koncepcje konkurencyjności przedsiębiorstwa koncentrowały się na podstawowych rynkowych czynnikach konkurencyjności (takich jak: koszty, jakość, marketing, pozycja na rynku) oraz bezpośrednich ich źródłach. Wśród nich wyróżnić należy: koncepcję konkurencyjności kosztowej bazującej na efektach wielkiej skali produkcji, specjalizacji, standaryzacji oraz efektach doświadczenia przywództwo jakościowe oraz systemy sterowania jakością konkurowanie oparte na sile rynkowej przedsiębiorstwa (pozycja lidera oraz firmy dominującej na rynku) marketingowa koncepcja konkurencyjności, przywództwo kosztowe oraz dyferencjacja.

Tradycyjne koncepcje konkurencyjności zakładały główną rolę przede wszystkim kosztów, jakości, a następnie różnicowania ofert oraz intensywnej promocji. Co więcej, zakładały one istnienie konkurencji w formie oligopolu oraz konkurencji monopolistycznej. Zakładano, że przedsiębiorstwa nie są skłonne do współpracy, a więc przyjmują postawę konfrontacyjną.

Nowe koncepcje konkurencyjności przedsiębiorstwa związane są z innowacjami, przedsiębiorczością oraz aliansami. Innowacje oraz przedsiębiorczość stanowią podstawowy wyróżnik nowych koncepcji konkurencyjności przedsiębiorstwa.

M. Porter twierdzi⁵, że istnieją dwa zasadniczo różniące się podejścia do konkurencyjności:

- konkurowanie przez restrukturyzację
- przedsiębiorcza koncepcja konkurencyjności

Konkurowanie przez restrukturyzację (oraz rozwiniętą jej formę, tj. reengineering) polega na konkurencji kosztowej przez ciągłą restrukturyzację rozumianą głównie jako redukcja zatrudnienia, produktów oraz rynków.

Koncepcja przedsiębiorcza zakłada, że konkurencyjność (trwałą) można osiągnąć tylko przez ciągłe opracowywanie i wdrażanie innowacji, kreowanie nowego klienta i nowych rynków, poszukiwanie nowych okazji, wchodzenie na nowe rynki i dziedziny. Stwierdzić należy, że tradycyjne koncepcje nie mają charakteru przedsiębiorczego, mają zaś wiele cech podejścia restrukturyzacyjnego.

Nowe koncepcje konkurencyjności przedsiębiorstwa związane są z nowymi warunkami otoczenia konkurencyjnego. Konkurencja z lokalnej oraz krajowej przekształciła się w wielu sektorach w międzynarodową oraz

⁵M.E. Porter, Porter o konkurencji, PWE, Warszawa 2001, 23

globalną. Wzrosło tempo zmian otoczenia rynkowego, technologicznego i konkurencyjnego. W tej sytuacji - jak podkreślają Z. Pierścionek, S. Jurek-Stępień⁶ - przedsiębiorstwa muszą tworzyć „międzynarodowe koncepcje konkurencyjności”, zarówno od strony instrumentów rynkowych, jak i od strony źródeł konkurencyjności, dostosowane do nowej sytuacji.

Analizując rodzaje konkurencyjności można wskazać na ich dwie grupy: związane z czynnikami sfery realnej przedsiębiorstwa oraz należące do sfery regulacji, czyli systemu zarządzania.

W ramach konkurencyjności związanej z czynnikami sfery realnej przedsiębiorstwa wyróżnić należy:

- konkurencyjność produktów danego przedsiębiorstwa i ich poszczególnych cech,
- konkurencyjność siły roboczej (wykonawczej),
- konkurencyjność wyposażenia technicznego i technologii,
- konkurencyjność zasobów finansowych

Mechanizmy sfery regulacji wskazują na następujące rodzaje konkurencyjności:⁷

- konkurencyjność systemu zarządzania przedsiębiorstwem,
- konkurencyjność zarządzania marketingiem, finansami, kadrami, produkcją, logistyką
- konkurencyjność zarządzania operatywnego oraz strategicznego,
- konkurencyjność systemu informacji (w tym systemu informatycznego wraz z wykorzystaniem internetu) oraz systemu decyzyjnego,
- konkurencyjność zdolności innowacyjnych przedsiębiorstwa,
- konkurencyjność form organizacyjnych przedsiębiorstwa (przedsiębiorstwo wielozakładowe będące spółką akcyjną o charakterze korporacji międzynarodowej, holding strategiczny), makro i mikrostruktur zarządzania,
- konkurencyjność wiedzy, doświadczenia, umiejętności (marketingowych, strategicznych i innych), intelektu, top management oraz menedżerów średniego szczebla zarządzania,

⁶Z. Pierścionek, S. Jurek-Stępień, Czynniki sukcesu polskich przedsiębiorstw na rynkach Unii Europejskiej, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2006, s.18

⁷H.G. Adamkiewicz-Drwiłło, Uwarunkowania konkurencyjności przedsiębiorstwa, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 85

- konkurencyjność systemów naboru, wykorzystania, motywacji i szkolenia kadr.

Podstawowe znaczenie dla budowy skutecznej strategii konkurencji ma prawidłowa ocena najbardziej istotnych aspektów funkcjonowania gospodarki.

3 Sytuacja ekonomiczna polskiej gospodarki– próba diagnozy

Badania empiryczne z zakresu konkurencyjności i innowacyjności gospodarki Polski obejmują ocenę:

- mocnych i słabych stron poszczególnych członków Unii,
- dynamikę nowych zamówień w przemyśle,
- indeks kosztów zatrudnienia,
- dynamikę nakładów brutto na środki trwałe,
- dynamikę produkcji przemysłowej,
- dynamikę produkcji w sekcji przetwórstwo przemysłowe,
- dynamikę produktu krajowego brutto..

Diagnozę konkurencyjności i innowacyjności gospodarki Unii Europejskiej syntetyzuje ocena mocnych i słabych stron poszczególnych nowych członków Unii (zobacz tabelę). Najczęściej powtarzającą się mocną stroną nowych państw Unii jest odsetek osób z wyższym wykształceniem technicznym oraz odsetek osób z wyższym wykształceniem. Słabą stroną badanych państw jest mała liczba zgłoszeń patentowych do Europejskiej Organizacji Patentowej (EPO), niewielki dostęp do Internetu, małe zatrudnienie w przemysłach średnio-wysokich i wysokich technologii. Z zaprezentowanej w tabeli nr wynika, iż największą zdolność innowacyjną posiadają Słowenia, Węgry i Czechy. Polska jest jednym z najsłabszych państw nowych członków Unii w zakresie badań innowacyjności i konkurencyjności. Polska porównywana jest z Hiszpanią (z uwagi na podobny obszar, ludność, poziom rozwoju), kiedy ta wstępowała do Unii w 1986 roku. Hiszpania skorzystała bardzo na obecności w Unii Europejskiej i osiągnęła wyższy poziom rozwoju. Polskę czeka jeszcze długa droga do osiągnięcia poziomu rozwoju gospodarki Hiszpanii.

Tabela 1 Syntetyczne ujęcie mocnych i słabych stron innowacyjności poszczególnych nowych członków Unii

Kraj	Główne mocne strony	Główne słabości
Cyprus	Odsetek osób z wyższym wykształceniem i dostęp do internetu	Małe zatrudnienie w przemysłach średnio-wysokiej i wysokiej technologii, niskie wydatki przedsiębiorstw na działalność B+R
Czech Republic	Wzrost liczby osób z wyższym wykształceniem technicznym, rosnąca liczba osób z wyższym wykształceniem, wzrost wydatków budżetowych na B+R	Mała liczba zgłoszeń patentowych do EPO i UPSTO
Estonia	Odsetek osób z wyższym wykształceniem technicznym, wzrost wydatków pozabudżetowych na B+R , wzrost zgłoszeń patentowych do EPO i UPSTO	Niski odsetek osób doksztalających się
Hungary	Wzrost wydatków na B+R (budżetowych i pozabudżetowych), wzrost wydatków sektora ICT	Malejąca liczba osób z wyższym wykształceniem technicznym, dostęp do internetu
Lithuania	Odsetek osób z wyższym wykształceniem, rosnący udział wydatków przedsiębiorstw na B+R	Niskie i malejące zatrudnienie w przemysłach średnio-wysokiej i wysokiej technologii, dostęp do internetu
Latvia	Rosnące zatrudnienie w przemysłach średnio-wysokiej i wysokiej technologii, wzrost nakładów pozabudżetowych na B+R , wzrost zgłoszeń patentowych do EPO	Mała liczba zgłoszeń patentowych do UPSTO , dostęp do internetu
Malta	Rosnący odsetek osób z wyższym wykształceniem technicznym, dostęp do internetu	Zgłoszenia patentowe do EPO i UPSTO
Poland	Rosnący odsetek osób z wyższym wykształceniem technicznym oraz z wyższym wykształceniem, rosnące	Mała liczba zgłoszeń patentowych do EPO i UPSTO , dostęp do internetu

	wydatki sektora ICT	
Slovenia	Wzrost zgłoszeń patentowych do EPO, zatrudnienie w przemysłach średnio-wysokiej i wysokiej technologii	Spadek liczby osób z wyższym wykształceniem
Slovakia	Wzrost zatrudnienia w przemysłach średnio-wysokiej i wysokiej technologii, wzrost odsetka osób z wyższym wykształceniem technicznym	Spadek wydatków publicznych na działalność B+R, mała liczba zgłoszeń patentowych do UPSTO

Źródło: European Innovation Scoreboard 2003, K. Koziol, *Innowacyjność nowych członków Unii Europejskiej ze szczególnym uwzględnieniem Polski, w pracy badawczej pod redakcją naukową E. Urbańczyka, Strategie wzrostu wartości przedsiębiorstwa, Teoria i praktyka, Tom I, Wydawnictwo Kreos, Szczecin 2005, s. 447*

Analizując przedsiębiorstwa zwrócić należy uwagę na rozmiary nowych zamówień w przemyśle. Zamówienia są określane jako wartość kontraktów w zakresie dostarczania wyrobów i usług. Wskaźnik nowych zamówień w przemyśle pokazuje rozwój popytu na wyroby i usługi oraz służy on ocenie przyszłej produkcji. Zestawiając dane z zakresu nowych zamówień w przemyśle stwierdzić należy, że w skali UE 25 wskaźnik ten wzrósł z 9,6% w roku 2004 do 11,1% (według danych ze stycznia 2006 roku). W 2004 roku procentowy wzrost omawianego wskaźnika w porównaniu z analogicznym okresem roku poprzedniego był najwyższy na Łotwie 21,6% i Szwecji 18,6%. W Polsce wskaźnik ten uległ obniżeniu prawie o 5% w stosunku do roku 2003. Na uwagę zasługują zmiany wskaźnika nowych zamówień w przemyśle w latach 2005 – 2006. O ile jeszcze w 2005 roku wskaźnik ten obniżył się w Polsce o prawie 4% w porównaniu do jego poziomu w 2004 roku o tyle w pierwszym miesiącu 2006 roku odnotowano jego wzrost aż o 97,8%. Analiza porównawcza zmian omawianego wskaźnika w ramach UE pozwala usytuować w tym zakresie przemysł polski na pierwszym miejscu. Procentowa zmiana wskaźnika nowych zamówień w przemyśle w styczniu 2006 roku w Danii wyniosło 25%, Estonii 24,4%. (zob. tab. nr 2)

Tabela 2. Nowe zamówienia w przemyśle w latach 2005 - 2006*

		procentowa zmiana w porównaniu z analogicznym okresem roku poprzedniego (t/t-12)		
		2005		2006
		VIII	XII	I
UE25	UE25	9,6	3,5	11,1
Euro-zone	Euro-zone	8,2	7,4	9,7
Belgium	BE	-0,8	7,1	7,2
Czech Republic	CZ	3,9	10,1	19,3
Denmark	DK	14,6	11,5	25,0
Germany	DE	9,4	5,4	15,6
Estonia	EE	13,0	12,1	24,4
Greece	EL	.	.	.
Spain	ES	.	.	.
France	FR	8,3	16,5	6,1
Ireland	IE	9,6	7,6	9,5
Italy	IT	12,1	-1,0	7,8
Cyprusr	CY	.	.	.
Latvia	LV	21,6	10,4	-8,7
Lithuania	LT	17,1	7,1	11,2
Luxembourg	LU	10,5	3,8	.
Hungary	HU	-0,9	-9,0	22,8
Malta	MT	-9,3	-7,4	.
Netherlands	NL	2,6	7,4	11,7
Austria	AT	8,4	5,7	.
Poland	PL	-4,7	-3,9	97,8
Portugal	PT	1,9	12,4	1,1
Slovenia	SI	.	.	.
Slovakia	SK	-3,3	8,9	-0,7
Finland	FI	.	.	.
Sweden	SE	18,6	0,0	19,9
United Kingdom	UK	.	.	.

* - dane z 2006 roku dotyczą zamówień ze stycznia tegoż roku,

Źródło: WWW.europa.eu.int

Istotnym kryterium oceny konkurencyjności przemysłu Polski na tle UE jest indeks kosztów zatrudnienia i dotyczy on całkowitego kosztu zatrudnienia siły roboczej przeliczonego na 1 godzinę przepracowaną, który jest ponoszony przez pracodawcę w krótkim okresie czasu (kwartał). Koszty zatrudnienia ogółem zawierają wynagrodzenia brutto i pozostałe koszty zatrudnienia. Z danych zawartych w tabeli nr 3 wynika, iż dla strefy euro indeks kosztów zatrudnienia ogółem w styczniu 2005 roku w porównaniu z analogicznym okresem roku poprzedniego wynosił 3,2 a w grudniu tego samego roku obniżył się i wynosił 2,4. Poziom indeksu kosztów zatrudnienia dla UE25 był zbliżony do strefy euro: w I kwartale 2005 roku też wynosił 3,2 a w IV kwartale 2005 roku wynosił 2,9. W Polsce indeks kosztów zatrudnienia był wyższy od średniej w UE25 w I kwartale 2005 roku o 25% a na koniec roku o 82%. W ostatnim kwartale 2005 roku Polska pod względem indeksu kosztów zatrudnienia w ramach państw UE25 osiągnęła 12 pozycję. Koszty zatrudnienia siły roboczej przeliczanego na 1 godzinę były niższe niż w Polsce w takich państwach jak: Niemcy, Portugalia, Malta, Szwecja, Dania, Cypr, Wielka Brytania, Hiszpania, Finlandia, Francja, Austria.

Tabela 3. Indeks kosztów zatrudnienia- ogółem

		procentowa zmiana w porównaniu z analogicznym okresem roku poprzedniego (t/t-4) dane wyrównane dniami roboczymi	
		2005	
		I-III	X-XII
UE25	UE25	3,2	2,9
Euro-zone	Euro-zone	3,2	2,4
Belgium	BE	2,9	.
Czech Republic	CZ	3,7	6,5
Denmark	DK	3,1	2,9
Germany	DE	1,3	0,4
Estonia	EE	9,4	14,2
Greece	EL	.	.
Spain	ES	4,3	3,6
France	FR	3,3	3,7
Ireland	IE	4,5	.

Italy	IT	.	.
Cyprus	CY	5,8	3,2
Latva	LV	15,2	16,6
Lithuania	LT	12,5	13,7
Luxembourg	LU	6,9	7,7
Hungary	HU	9,4	7,6
Malta	MT	3,0	2,0
Netherlands	NL	2,5	.
Austria	AT	3,9	3,8
Poland	PL	4,0	5,3
Portugal	PT	2,0	0,7
Slovenia	SI	7,7	7,5
Slovakia	SK	7,5	9,2
Finland	FI	3,8	3,4
Sweden	SE	3,2	2,8
United Kingdom	UK	4,3	3,3

Źródło: Jak w tabeli 2.

W 2004r. nakłady brutto na środki trwałe w Unii Europejskiej zwiększyły się w stosunku do 2003 r. o 2,9%. W Stanach Zjednoczonych wzrosły one o 8,4%, głównie w wyniku zwiększenia nakładów na produkty metalowe i maszyny oraz urządzenia transportowe. Spośród omawianych krajów najwyższą dynamiką inwestycji w 2004 r. charakteryzowała się Łotwa (wzrost o 23,8%), Litwa (o 12,3%), Cypr (o 11,6%) i Rosja (o 10,8%). Poziom nakładów brutto na środki trwałe zbliżony do notowanego w 2003r. utrzymał się w Austrii, natomiast w Niemczech, w czwartym z kolei roku wystąpił spadek inwestycji.

W 2005r. w większości omawianych krajów dynamika nakładów brutto na środki trwałe była wyższa niż produktu krajowego brutto. W Unii Europejskiej w kolejnych kwartałach 2005r. obserwowano sukcesywne zwiększanie nakładów. Największy wzrost inwestycji w skali roku obserwowano w Belgii, na Łotwie, na Węgrzech, w Hiszpanii i Szwecji, a także w Stanach Zjednoczonych. Nakłady brutto na środki trwałe uległy zmniejszeniu w porównaniu z 2004r. w Finlandii, Portugalii oraz we Włoszech.

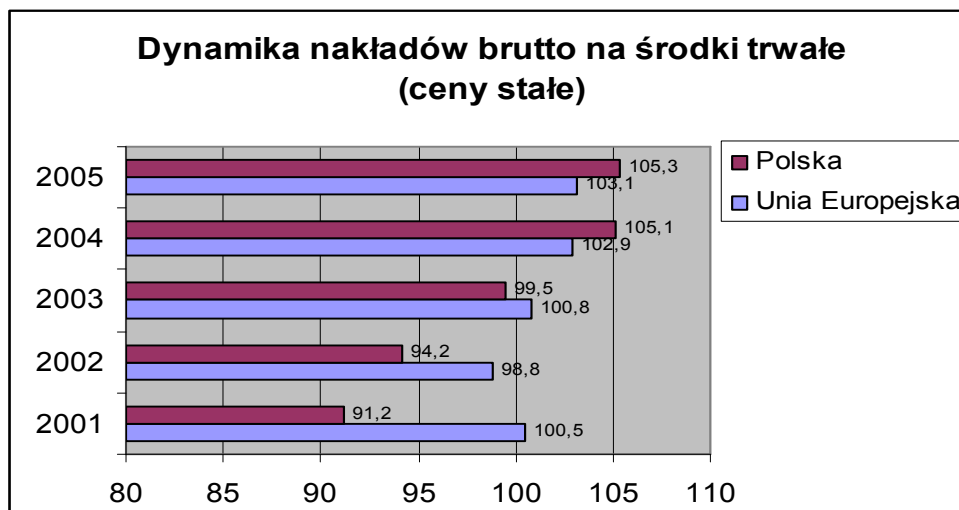
Tabela 4. Dynamika nakładów brutto na środki trwałe^a (ceny stałe)

Kraje	2001	2002	2003	2004		2005*
	rok poprzedni=100			1995=100		
E U	100,5	98,8	100,8	102,9	129,3	103,1
Austria	98,5	95,0	106,1	100,6	117,1	100,4
Belgium	100,2	97,7	99,3	104,2	123,5	.
Cyprus	103,2	108,1	100,7	111,6	142,8	.
Denmark	98,6	100,5	101,6	103,3	141,2	105,3
Estonia	113,0	117,2	108,5	106,0	220,1	.
Finland	103,9	96,9	98,5	105,0	146,3	.
France	102,4	98,3	102,7	102,5	133,2	103,6
Greece	106,5	105,7	113,7	105,7	207,7	.
Spain	104,5	103,3	105,6	104,9	168,9	107,4
Ireland	99,8	103,7	105,6	108,0	233,4	.
Latvia	113,5	111,1	114,0	112,3	241,0	.
Luxembourg	110,0	98,9	93,7	103,5	152,5	.
Lithuania	111,4	113,0	112,3	123,8	428,8	.
Niderland	100,2	95,5	96,5	102,9	122,6	103,4
Germany	96,4	93,9	99,2	99,8	101,0	100,8
Poland	91,2	94,2	99,5	105,1	163,9	105,3
Portugal	97,1	94,9	90,1	101,3	124,5	.
Czech Republic	105,4	103,4	104,7	107,6	127,6	.
Slovenia	113,9	99,4	98,5	102,5	140,6	.
Slovakia	100,4	100,9	107,1	105,9	189,0	.
Sweden	99,0	97,4	101,1	105,1	131,3	.
Hungary	105,9	109,3	102,5	108,4	193,4	.
United Kingdom	102,4	103,0	100,0	104,9	148,6	102,8
Italy	101,9	101,2	98,2	102,1	127,7	.
China	113,1	113,3	.	.	193,5 ^c	.
Japan	98,6	94,3	100,9	101,6	99,2	104,4
Russia	112,3	103,1	112,8	110,8	119,8	.
United States	98,2	96,5	103,3	108,4	155,0	107,4

a Dane wyrównane sezonowo. 2005*-dane z III kwartalu

Źródło: Jak w tabeli 3.

Wykres 1

Źródło: Jak w tabeli 4

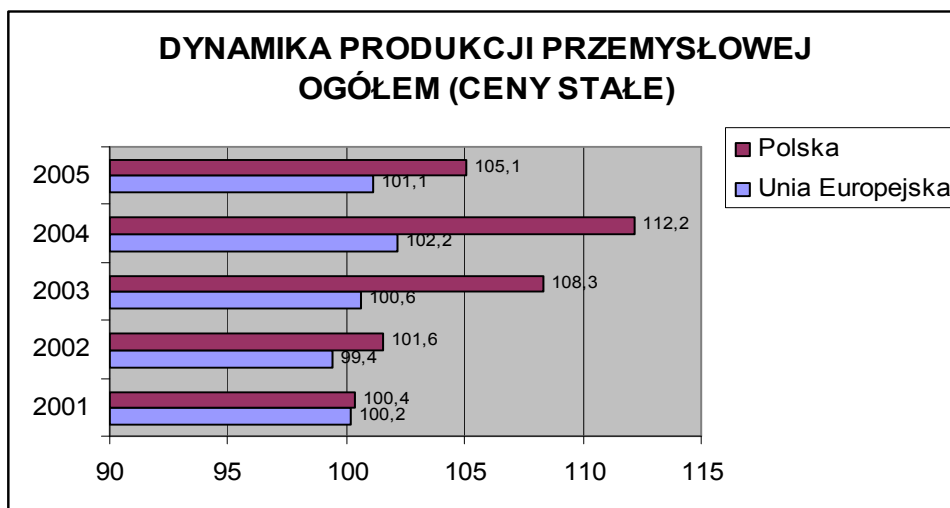
W latach 2001-2003 dynamika nakładów brutto na środki trwałe w Polsce była zdecydowanie niższa od jej średniego poziomu dla UE. Według danych z lat 2004-2005 sytuacja uległa korzystnej zmianie: dynamika nakładów brutto na środki trwałe w Polsce była o około 2 % wyższa niż średnia w UE.

Kolejnym kryterium oceny konkurencyjności podmiotów gospodarczych jest dynamika produkcji przemysłowej. W 2004r. produkcja przemysłowa w Unii Europejskiej zwiększyła się w stosunku do 2003r. o 2,2%. Znaczne przyspieszenie dynamiki w przemyśle w porównaniu z notowaną przed rokiem obserwowano w Polsce, na Litwie oraz w Republice Czeskiej (wzrost produkcji odpowiednio o 12,2%, 10,9% oraz o 9,2%), a spośród państw spoza UE – w Chinach (wzrost o 11,1%). W 2004r. zwiększenie produkcji przemysłowej w skali roku, po raz pierwszy od 2000r., wystąpiło w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii (odpowiednio o 4,2% i o 0,4%). W Irlandii, po bardzo wysokim wzroście produkcji w latach dziewięćdziesiątych, od 2001r. notowano stopniowe spowolnienie dynamiki w przemyśle – i w 2004r. produkcja była tylko o 0,3% większa niż przed rokiem. Produkcja w przemyśle zmniejszyła się w porównaniu z 2003r. w Portugalii, we Włoszech oraz nieznacznie - w Danii.

W 2005r. dynamika w przemyśle uległa osłabieniu w porównaniu z notowaną w 2004r. W kolejnych trzech kwartałach 2005r. produkcja przemysłowa w Unii Europejskiej wzrosła w skali roku w przedziale 0,5%-1,1%. W tempie znacznie przekraczającym średnie dla UE, produkcja zwiększała się w Luksemburgu, Estonii, na Węgrzech, w Republice Czeskiej oraz na Litwie, a także wśród krajów spoza Unii Europejskiej – w Chinach. Osłabienie dynamiki produkcji w kwartałach 2005r. w porównaniu z obserwowaną w 2004r. wystąpiło w Finlandii, Grecji, Wielkiej Brytanii i we Włoszech. W Niemczech, po kilku latach niskiego tempa wzrostu produkcji przemysłowej, od 2004r. notowano jego przyspieszenie, a w kolejnych kwartałach 2005r. produkcja w skali roku zwiększyła się w granicach 2,4%-3,1%.

Korzystnie ukształtowała się dynamika produkcji przemysłowej w Polsce. Była ona wyższa od średniej dla UE w 2003r. o 7,7%, w 2004 roku o 10% a w 2005 o 4% (zob. wykres 2)

Wykres 2

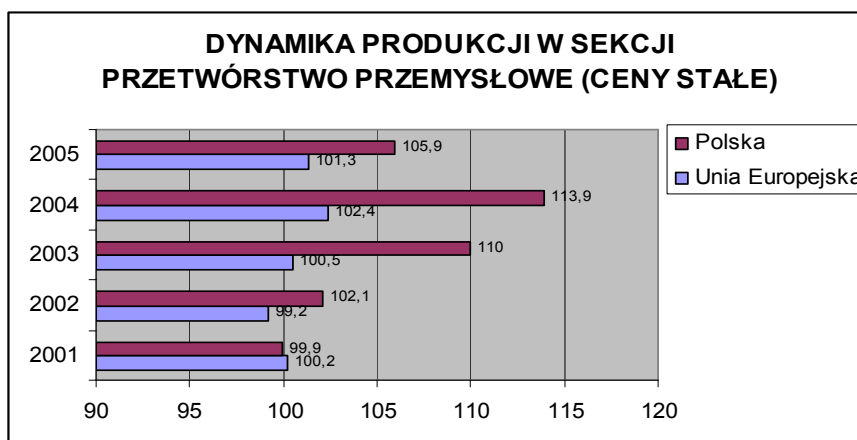
Źródło: Dane Eurostatu.

Na uwagę zasługują zmiany w dynamice produkcji w sekcji przetwórstwo przemysłowe. Produkcja w przetwórstwie przemysłowym w Unii Europejskiej w 2004r. zwiększyła się w porównaniu do 2003r. o 2,4%. Największy jej wzrost notowano w Polsce, na Litwie, w Republice Czeskiej oraz w Estonii. W Japonii i w Stanach Zjednoczonych od 2002r.

obserwowano sukcesywną poprawę dynamiki i w 2004r. wzrost wyniósł odpowiednio 5,5% i 4,7%. Spadek produkcji w skali roku w tej sekcji przemysłu odnotowano w Danii, Portugalii oraz w czwartym z kolei roku – we Włoszech.

W trzech kwartałach 2005r. w przetwórstwie przemysłowym najbardziej zwiększała się produkcja w nowych krajach członkowskich Unii Europejskiej: Estonii, na Litwie, Republice Czeskiej oraz na Węgrzech. Powyżej przeciętnej dla UE, w omawianym okresie kształtował się także wzrost produkcji w przetwórstwie w Niemczech (w granicach 2,5%-3,2%). W Japonii i Stanach Zjednoczonych po przyspieszeniu dynamiki w 2004 r., w kolejnych kwartałach 2005r. notowano jej stopniowe osłabienie i w trzecim kwartale wzrost w skali roku w Japonii był nieznaczny, a w Stanach Zjednoczonych wyniósł 3,0%. Spadek w przetwórstwie przemysłowym w trzech kwartałach 2005r. w porównaniu z analogicznymi okresami poprzedniego roku wystąpił w Grecji, Hiszpanii, Portugalii oraz we Włoszech.

Wykres 3

Źródło: Dane Eurostatu

Na tle średniej dla UE w zakresie dynamiki produkcji w sekcji przetwórstwo przemysłowe Polska osiągnęła w tym zakresie znaczne sukcesy. W 2004 roku dynamika produkcji w sekcji przetwórstwo przemysłowe była wyższa o średniej dla UE o 11,5%. Różnica między Polską a średnią dla UE w zakresie dynamiki produkcji w sekcji przetwórstwo przemysłowe w 2005 roku wynosiła już 4,6%.⁸

Jak wynika z prognoz Komisji Europejskiej pod względem dynamiki wzrostu gospodarka Polska w 2007 roku znajduje się na siódmej pozycji wśród 27 krajów Unii. W latach 2004-2005 dynamika PKB wynosiła 3,3% a w latach 2005-2006 5,8%: w budownictwie miał miejsce 14,6 % wzrost PKB a w przemyśle wzrost PKB wynosił około 6%.(tabela nr 5) Ministerstwo Gospodarki szacuje wzrost PKB w I kwartale 2007 o 7%, a w całym roku o 6%. Czynnikiem, który ze strony popytowej miał najistotniejsze znaczenie dla wzrostu gospodarczego, było spożycie ogółem. Znaczenie zyskały nakłady inwestycyjne, których dynamika znacznie przyspieszyła w wyniku zwiększonej aktywności przedsiębiorstw w przemyśle i budownictwie.⁹

Tabela 5 - Dynamika realna produktu krajowego brutto w latach 2000 - 2006.

(ceny średnioroczne roku poprzedniego)

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
	rok poprzedni = 100						
Spożycie ogółem	102,8	102,2	102,9	102,5	104,0	102,6	104,4
w tym:							
Spożycie							
-							
indywidualne	103,0	102,2	103,3	101,9	104,3	101,8	105,2
Akumulacja	103,9	86,6	92,8	103,3	114,7	101,4	111,5

⁸Gazeta Prawna 15.05. 2007

⁹Ministerstwo Gospodarki szacuje wzrost PKB, Gazeta Prawna, 15.05.2007

brutto							
w tym:							
Nakłady brutto na środki trwałe	102,7	90,3	93,7	99,9	106,4	106,5	116,7
Popyt krajowy	103,1	98,6	100,9	102,7	106,0	102,4	105,8
Produkt krajowy brutto	104,2	101,1	101,4	103,8	105,3	103,5	105,8
w tym:							
Wartość dodana brutto	103,9	101,2	101,3	103,6	105,1	103,3	105,8
w tym:							
Przemysł	106,3	99,3	99,5	107,8	110,5	103,9	107,7
Budownictwo	99,6	92,5	91,0	97,1	101,8	107,2	114,6
Usługi rynkowe	104,5	102,3	103,2	102,4	104,2	103,6	105,0

Źródło: Departament Rachunków Narodowych i Finansów, GUS, kwiecień 2007.

Z przedstawionej oceny poziomu konkurencyjności gospodarki Polski na tle UE wynika, że nowi członkowie Unii w tym Polska mogą hamować rozwój gospodarczy zjednoczonej Europy i przyczynić się do osłabienia realizacji strategii lizbońskiej. Wyniki analizy sugerują rankingowanie i selekcję przedsięwzięć gospodarczych poszczególnych państw.

Zakończenie

Konkurencyjność przedsiębiorstw należy rozpatrywać w łańcuchu powiązań przyczynowo-skutkowych, w którym należy określić poszczególne ogniwa będące coraz głębszymi przyczynami (źródłami) przewagi. Konkurencyjna jakość, cena oraz promocja danego przedsiębiorstwa są efektem posiadania konkurencyjnej technologii, konkurencyjnej organizacji zaopatrzenia, konkurencyjnej strategii marketingowej, strategii konkurencji oraz rozwoju. Te konkurencyjne warunki osiągnane są w przedsiębiorstwie, które posiada konkurencyjną formę organizacyjną oraz konkurencyjny system zarządzania.

Krajowa Izba Gospodarcza przeprowadziła wśród około 400 polskich przedsiębiorców badania dotyczące postulowanych działań rządu w celu podniesienia krajowej konkurencyjności. W wyniku tych badań powstał ranking działań rządu, który przedsiębiorcy uznają za niezbędne w celu podniesienia krajowej konkurencyjności; należą do nich w kolejności: zredukowanie ogólnego poziomu opodatkowania, zredukowanie ilości regulacji odnoszących się do działalności gospodarczej oraz poprawienia ich jakości, zreformowanie systemu opieki zdrowotnej, społecznej oraz systemu emerytalno-rentowego, zredukowanie i uelastycznienie rynku pracy, przystosowanie systemu edukacyjnego do potrzeb przedsiębiorczości i gospodarki partej na wiedzy, zredukowanie wysokości pomocy publicznej i zliberalizowanie rynków, stymulowanie publicznych oraz prywatnych inwestycji w infrastrukturę materialną, stymulowanie publicznych oraz prywatnych inwestycji w wiedzę, badania naukowe, rozwój oraz zniesienie wszelkich istniejących barier w handlu w ramach Unii Europejskiej.

Použitá literatúra

ADAMKIEWICZ-DRWIŁŁO H. G.: *Uwarunkowania konkurencyjności przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002

DRUCKER P.F.: *Innowacje a przedsiębiorczość, Praktyka i zasady*, PWE, Warszawa 1972.

Grudzewski W.N., Hejduk I.K., *Zarządzanie wiedzą w przedsiębiorstwie*, Difin, Warszawa 2004.

HAMEL G., PRAHALAD C.K., *The Core Competence of the Corporation*, Harvard Business Review, May-June 1990, G. Hamel, C.K. Prahalad, *Przewaga konkurencyjna jutra*, Business Press, Warszawa 1999

HOFFER M., *Determinanty strategii nowego produktu polskich*

przedsiębiorstw przemysłowych, Wydawnictwo Uniwersytetu M. Kopernika, Toruń, 1998.

JASIŃSKI A.H., *Przedsiębiorstwo innowacyjne na rynku*, Książka i Wiedza, Warszawa 1992.

KOZIOŁ K., *Innowacyjność nowych członków Unii Europejskiej ze szczególnym uwzględnieniem Polski*, w pracy badawczej pod redakcją naukową E. Urbańczyka, *Strategie wzrostu wartości przedsiębiorstwa, Teoria i praktyka*, Tom I, Wydawnictwo Kreos, Szczecin 2005

LANE P.R, MILESI-FERRETTI G. M., *International financial integration*, IMF Staff Papers 2003, Vol. 50

PIERŚCIONEK Z, JUREK-STĘPIEŃ, *Czynniki sukcesu polskich przedsiębiorstw na rynkach Unii Europejskiej*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2006

PORTER M.E, *Porter o konkurencji*, PWE, Warszawa 2001

Skawińska A, *Konkurencyjność przedsiębiorstw – nowe podejście*, Wydawnictwo Naukowe PWN, warszawa 2002, .

SZYMAŃSKI W., *Rozstrzygająca rola przedsiębiorstw w dostosowaniu gospodarki do integracji europejskiej i globalizacji*, *Polskie przedsiębiorstwa wobec standardów europejskich*, praca zbiorowa pod redakcją K. Kucińskiego, Materiały i Prace IFGN SGH, Warszawa 2003.

VOLZ U., *European financial integration and the financing of local businesses in the new EU memberstates*, EBRD, Working Paper No 89, October 2004

**Pojęcie bezpieczeństwa na gruncie nauk o stosunkach
międzynarodowych oraz politologii**

**Chápanie bezpečnosti na základe teórie medzinárodných
vzt'ahov a politológie.**

Eugeniusz Moczuk

Abstrakt

V posledných rokoch sa venuje zvýšená pozornosť novému definovaniu bezpečnosti a bezpečnostných hrozieb. Jednu z významných oblastí bezpečnosti predstavuje medzinárodná bezpečnosť, ktorá sa môže charakterizovať z dvoch pohľadov: tradičného a súčasného. V tradičnom pohľade na bezpečnosť sa zvyrazňovala najmä vojenská bezpečnosť a v jej rámci existovala aj koncepcia ozbrojeného mieru. Súčasný pohľad na medzinárodnú bezpečnosť zdôrazňuje jej viacrozmernosť, kde sa okrem vojenských a politických aspektov berú do úvahy aj sociálne, ekonomické a ďalšie faktory. V tomto rámci sa poukazuje na vybrané problémy teoretického pohľadu na európsku bezpečnosť. Stav bezpečnosti sa charakterizuje tromi základnými rozmermi: rozsahovým, predmetným a procesuálnym, pričom má dve stránky – objektívnu a subjektívnu.

Abstract

Recently, the defining of the security and security threats has been a subject to increased attention. One of the important fields in security issues is the international security, which can be characterized in two ways: the traditional and contemporary. In the traditional approach to security, especially the military security was emphasized, with the existence of an armed peace concept. The contemporary approach stresses its multidimensional nature encompassing not only military and political aspects, but also social, economic and other factors. The chosen problems of the theoretical views of European security are analyzed in this framework. The state of security is characterized through three basic dimensions: degree, subject and process, while having two main components – objective and subjective.

1 Wprowadzenie

Dzień 11 września 2001 roku zakończył definitywnie wiek XX, wiek totalitaryzmu i niepewności. Rozpoczęła się całkiem nowa epoka. Ale pojawia się pytanie, jaka epoka. Czy integracji i zgodności, czy też terroru i dezorganizacji.

Jak pokazują badania przeprowadzone przez Instytut Gallupa, w grudniu 2003 roku na populacji 43 tysięcy osób w 51 krajach, 48% respondentów uważa, że świat w przyszłości będzie mniej bezpieczny niż jest teraz, zaś tylko 25% uważa, że będzie bardziej bezpieczny.¹ Widać, zatem, że ludzie czują się coraz mniej bezpiecznie, a powodów do tego mają bardzo wiele. Zagrożenie wojnami, terroryzmem, katastrofami ekologicznymi, a także utrata poczucia stabilizacji społecznej, czy bezpieczeństwa ekonomicznego, to wszystko składa się na postrzeganie bezpieczeństwa przez poszczególnych ludzi. W takim kontekście XXI wiek postrzegany jest przez jednych, jako wiek ogromnych przemian na lepsze, we wszystkich dziedzinach ludzkiego życia, z kolei przez innych, jako wiek niosący zagładę istnienia ludzkości i cywilizacji.

Od kilku lat następuje proces nowego definiowania zagrożeń oraz problematyki bezpieczeństwa. Wśród podstawowych zagrożeń wymienić można:² a) niestabilność polityczno – militarną w różnych częściach świata, b) tworzenie się zarzewia wojen i konfliktów narodowościowych, etnicznych i religijnych, c) proliferację broni masowego rażenia, d) kształtowanie się międzynarodowego terroryzmu i zorganizowanej przestępczości. Były szef sztabu US Army, gen E.C.Shinseki stwierdził, że „pełnoskalowa wojna o zasięgu światowym czy kontynentalnym, to kwestia przeszłości. Wzajemne nuklearne odstraszenie wielkich mocarstw uniemożliwi prowadzenie takich wojen, co zresztą pokazała zimnowojenna przeszłość. W zglobalizowanym świecie, każdy konflikt stanowi niebezpieczeństwo dla światowego systemu ekonomicznego, a tym samym dla normalnego funkcjonowania cywilizacji zachodu. Dodatkowo rozwój terroryzmu jako metody walki w potencjalnym starciu między cywilizacją Islamu a cywilizacją Zachodu wymaga daleko

¹Patrz: L.Korzeniowski, Zarządzanie bezpieczeństwem. Program szkolenia w szkole wyższej. Przedmioty specjalizacyjne, EAS, Kraków 2004, s.10 oraz H.B. Świat mniej bezpieczny, Rzeczpospolita z dnia 9.01.2004 roku

²Z.Sabak, J.Królikowski, Ocena zagrożeń bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej, Wyd. Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2002, 57-105

idących zmian w narodowym i sojuszniczym systemie bezpieczeństwa. Dodatkowo zagrożenie to jest potęgowane proliferacją broni masowego rażenia do niedemokratycznych, nieodpowiedzialnych państw Azji, które często wspierają terroryzm”.³

Obok analizowania zagrożeń społecznych, które mogą dotyczyć poszczególne społeczeństwa, przedstawiciele różnych nauk próbują odpowiedzieć na pytania dotyczące tego, jaki będzie świat przyszłości, jak utrzymać jego bezpieczeństwo, a także, czym jest bezpieczeństwo.

Odpowiadając na ostateczne pytanie, należy zauważyć, że z socjologicznego punktu widzenia, bezpieczeństwo jest fenomenem, analizowanym z czterech punktów widzenia, jako:⁴ a) bezpieczeństwo międzynarodowe, rozpatrywane jako bezpieczeństwo świata, kontynentu, bloku państw, b) bezpieczeństwo państwowe, rozpatrywane jako bezpieczeństwo zewnętrzne danego państwa, c) bezpieczeństwo publiczne, rozpatrywane jako bezpieczeństwo wewnętrzne, związane z przestępczością w danym kraju, c) bezpieczeństwo indywidualne, rozpatrywane z punktu widzenia jednostki i związane z możliwością zagrożenia życia jednostki. Każdy z tych rodzajów bezpieczeństwa, obejmuje inny zakres zainteresowania, a także proponuje inne rozumienie pojęcia „bezpieczeństwo”.

Bezpieczeństwo międzynarodowe, jak widać, jest tylko jedną z odmian bezpieczeństwa, tym bardziej, że o bezpieczeństwie można mówić w wymiarze społecznym, socjalnym, wojskowym, ekonomicznym, ekologicznym, politycznym, czy innym.⁵ Bezpieczeństwo międzynarodowe, jako zjawisko społeczne, może być rozpatrywane z dwóch punktów widzenia: a) tradycyjnego, gdzie bezpieczeństwu, przeciwstawiano niebezpieczeństwo wybuchu wojny, a zatem bezpieczeństwo międzynarodowe oznaczało brak groźby wojny. Bezpieczeństwo międzynarodowe było wówczas brakiem wojen, konfliktów, zagrożeń, przy czym tego rodzaju bezpieczeństwo zapewniało wojsko. Na tym tle pojawiał się konfrontacyjny, konfliktowy charakter istnienia bezpieczeństwa

³M.Fiszer, J.Gruszczynski, Geneza powstania Brygady Stryker, Poligon nr 2 z 2006 roku

⁴K.Cukan, D.Polonsky, F.Skvrnda, Sociologické pohľady na uplnu profesionalizácii ozbrojených sil, Bratislava, VIA MO SR 2005, s.28-29

⁵Więcej na ten temat można przeczytać między innymi w pozycji: Raport o stanie bezpieczeństwa państwa – aspekty zewnętrzne, pod red. J.Prystroma, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 1993

międzynarodowego, b) współczesnego, mówiącego, że bezpieczeństwo międzynarodowe należy rozpatrywać z różnorodnych, nie tylko wojskowych i militarnych punktów widzenia. Oznacza, że należy brać pod uwagę punkt polityczny, ekonomiczny, społeczny, środowiskowy bezpieczeństwa. Bezpieczeństwo międzynarodowe ma wówczas charakter wieloaspektowy, zależny nie tylko od sytuacji międzynarodowej, ale także od tego jakie jest prawdopodobieństwo przetrwania jednostek w danych społeczeństwach oraz współpracy między sobą tych jednostek.⁶

Czym zatem jest bezpieczeństwo z globalnego, międzynarodowego punktu widzenia, biorąc pod uwagę ujęcie tradycyjne i współczesne bezpieczeństwa. Na to pytanie odpowiada, niniejsza publikacja, podejmując się określenia zakresu pojęciowego „bezpieczeństwo” na gruncie nauki o stosunkach międzynarodowych oraz politologii.

2 Wprowadzenie do problematyki bezpieczeństwa międzynarodowego

Chcąc omawiać zagadnienia bezpieczeństwa międzynarodowego, należy brać pod uwagę to, z jakiego punktu widzenia jest ono rozpatrywane, tradycyjnego, czy współczesnego.

Jeśli przyjmiemy tradycyjny punkt widzenia bezpieczeństwa międzynarodowego, to istotnym było utrzymanie bezpieczeństwa bloku państw, szczególnie bloku militarnego. Wówczas, „pojęcie „bezpieczeństwo bloków”, (...) opierało się na wojskowym wymiarze przybliżonej równowagi sił. Strukturalnie taki system bezpieczeństwa był dość skuteczny, bo zakładał zbiorowe przeciwdziałanie agresywnym zapędom drugiej strony. W jego logice zasadniczą rolę spełniała broń jądrowa, decydująca o skuteczności wzajemnego odstraszenia. Stanowiła ona osobliwy regulator dynamicznych zmian, które nie mogły przekroczyć krytycznego punktu destabilizacji stanu posiadania którejś ze stron. Strach przed ewentualną wojną atomową był, zatem istotnym źródłem stabilności”.⁷

⁶F.Skvrnda, Sociologická charakteristika medzinárodnej bezpečnosti, Sociologia. Slovak Sociological Review, nr 5 z 2003 roku

⁷S.Bielen, Erozja starego systemu bezpieczeństwa, s.14, w: Bezpieczeństwo międzynarodowe w Europie Środkowej po zimnej wojnie, pod red. J.Kukułki, Instytut Stosunków Międzynarodowych UW, Warszawa 1994

Wówczas to, obok pojęcia „bezpieczeństwo międzynarodowe”, pojawiło się określenie „pokoju zbrojnego”, który scharakteryzował R.Frelek, mówiąc, że jest to sytuacja, w czasie, której „nikt do siebie nawzajem nie strzela, lecz wszyscy, nawet w neutralnych państwach, takich jak Szwecja i Szwajcaria, siedzą przy załadowanych armatach”.⁸ W tym kontekście zrozumiałe były jeszcze wpływy teorii K.von Clausewitza na stosunki międzynarodowe, tym bardziej, że wojna traktowana była jako przedłużenie polityki jednego państwa wobec drugiego. W dziele „O wojnie” K.von Clausewitz stwierdził, że polityka i wojna sprowadza się do trzech podstawowych twierdzeń: a) polityka ma zapewnić egzystencję narodów, b) wojna nie stanowi samodzielnej wielkości, nie jest, zatem celem samym w sobie, ale narzędziem polityki, c) wojna jest działaniem zamierzonym i planowym, a tym samym dąży do przekraczania postawionych sobie granic, towarzyszy jej idea zniszczenia”.⁹ Dlatego też rozumiała była polityka krajów jednego bloku militarnego, wobec innego bloku. Jak pisał O.Dłuski w 1961 roku, „naczelnym problemem stojącym obecnie przed ludzkością, jest odwrócenie groźby wojny światowej, utrzymanie pokoju, zapewnienie pokojowego współistnienia państw o różnych istniejących dziś w świecie ustrojach społecznych. (...) Realizacja pokojowego współistnienia, to znaczy wyłączenie wojny jako środka polityki między narodami nabiera szczególnej doniosłości w obecnych warunkach, kiedy współczesne zbrojenia mogą w krótkim czasie spowodować doszczętne spustoszenie całych połaci kuli ziemskiej. W tej sytuacji zabezpieczenie pokoju nie może polegać tylko na przygotowaniu skutecznej, szybkiej represji wobec agresora. W dobie atomowej, każda zbrojna agresja, nawet natychmiast odparta, może spowodować ogromne straty narodów. Ciężar zagadnienia przesuwa się przede wszystkim na stworzenie w świecie takich warunków, które zapobiegałyby dokonaniu agresji, uniemożliwiałyby jej dokonanie. Odpowiednio też ulega przemianom treść pojęcia bezpieczeństwa międzynarodowego, które jest nierozzerwalnie związane z pojęciem pokoju. (...) Niepodzielność pokoju oznacza niepodzielność bezpieczeństwa międzynarodowego. To znaczy, że rozwiązanie problemów bezpieczeństwa

⁸R.Frelek, Problem bezpieczeństwa europejskiego, s.41-42, w: Bezpieczeństwo Europy. Międzynarodowe Spotkanie Dziennikarzy, Jabłonna, 4-6 września 1969, Wyd. Interpress, Warszawa 1970

⁹F.Ryszka, Polityka i wojna, PIW, Warszawa 1975, s.35-36

w skali światowej pozwoli usunąć również tzw. lokalne ogniska potencjalnego konfliktu zbrojnego i na odwrót, regionalne, lokalne rozwiązania ułatwią rozwiązanie problemów bezpieczeństwa międzynarodowego”.¹⁰

Na koniec należałoby dodać, że tradycyjne bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe opierało się na trzech głównych mechanizmach: a) budowie własnego imperium i hegemonii jednego mocarstwa (model imperialny bezpieczeństwa), b) równowadze sił (balance of power), c) bezpieczeństwie zbiorowym.¹¹

Przyjmując model współczesny bezpieczeństwa międzynarodowego, należy zwrócić uwagę na to, że bezpieczeństwo to ma charakter wieloaspektowy, zależny zarówno od sytuacji międzynarodowej, jak i sytuacji politycznej, społecznej, wojskowej, czy nawet ekonomicznej danego państwa.

Ogromne zmiany w tworzeniu się bezpieczeństwa w Europie lat 90-tych związane było z rozpadem europejskiego porządku militarnego i politycznego, który przez kilkadziesiąt lat wyznaczał politykę bezpieczeństwa wielu krajów. Jak zauważył W.Multan, „tradycyjnie, zasadniczym elementem polityki bezpieczeństwa państw, polityki realizowanej, w zależności od sytuacji, przy pomocy różnorodnych środków natury politycznej, dyplomatycznej, ekonomicznej i militarnej, jest zachowanie integralności terytorialnej oraz prawa do samookreślenia. W praktyce politycznej treść pojęcia „bezpieczeństwo” ma charakter dynamiczny i zmienia się w ścisłej korelacji ze zmieniającymi się interesami narodów i państw oraz w zależności od epoki historycznej”.¹² Zatem koncepcja bezpieczeństwa międzynarodowego ma charakter kompleksowy i

¹⁰O.Dłuski, Znaczenie rozbrojenia dla zapewnienia bezpieczeństwa w Europie, s.78-79, w: *Bezpieczeństwo Europy, a groźba militarizmu zachodnioniemieckiego. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej, Praga 23-27 maja 1961*, pod red. A.Kruczkowskiego, A.D.Rotfelda, J.Sawickiego, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 1961

¹¹M.Stolarczyk, Główne modele bezpieczeństwa europejskiego a państwa grupy wyszehradzkiej (1990-1994), s.35, w: *Bezpieczeństwo państw Grupy Wyszehradzkiej. Nadzieje i realia*, pod red. J.Przewłockiego, B.Osadnika, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1995

¹² W.Multan, *Wizje bezpieczeństwa europejskiego*, Dom wydawniczy Elipsa, Warszawa 1997, s.10

wiąże się zarówno z utrzymaniem pokoju międzynarodowego, jak i z poszanowaniem praw człowieka oraz jego podstawowych wolności.

Patrząc na bezpieczeństwo w wymiarze międzynarodowym, należy uznać, że o bezpieczeństwie należy mówić z perspektywy makrosystemu. W takim przypadku „bezpieczeństwo, to wolność od zagrożeń stwarzających ryzyko dla przetrwania państwa”,¹³ lub też inaczej, „bezpieczeństwo jest definiowane jako wolność od zagrożeń stwarzających ryzyko dla przetrwania państwa. Bezpieczeństwo narodowe, czyli bezpieczeństwo państwa, dotyczy zapewnienia jego integralności terytorialnej, suwerenności, swobody wyboru drogi politycznej oraz warunków dla dobrobytu i rozwoju. Bezpieczeństwo międzynarodowe dotyczyć może albo zewnętrznych aspektów bezpieczeństwa państwa (w przeciwieństwie do aspektów wewnętrznych), czyli związanych z wstępowaniem państwa w relacje z innymi podmiotami stosunków międzynarodowych (zwykle, ale nie wyłącznie z innymi państwami). Może także dotyczyć systemu międzynarodowego jako całości, który stanowi ramy funkcjonowania poszczególnych państw”.¹⁴

Można zatem dostrzec, jak ważną rolę odgrywa, w tym przypadku istnienie bezpieczeństwa między państwami. Jak pisał J.Kukułka, „problem bezpieczeństwa międzynarodowego należy do starych problemów stosunków międzynarodowych, które były rozwiązywane mniej lub bardziej skutecznie, przy pomocy znanych metod. W okresie „zimnej wojny” na styku dwóch bloków, dominowały metody związane z pragmatyką dominacji imperialnej i odstraszenia jądrowego. Po zakończeniu „zimnej wojny” bezpieczeństwo międzynarodowe stało się problemem wielowymiarowym, którego nie daje się rozwiązywać przy pomocy starych metod. (...) Nowy etap stosunków międzynarodowych wymaga dostrzeżenia nowych niepokojów i zagrożeń dla interesów jednostek, społeczeństw i państw. Chodzi zwłaszcza o obawy i niepokoje związane z ujemnymi konsekwencjami przejściowego okresu przemian politycznych i ekonomicznych, a znajdujące wyraz w spadku produkcji i eksportu, we wzroście bezrobocia, w pauperyzacji dużych grup ludności, w niedofinansowaniu budżetowych sfer życia. Chodzi także o

¹³J.Czaputowicz, Bezpieczeństwo międzynarodowe, - pojęcie, uwarunkowania, zakres, s.16, w: Bezpieczeństwo Europejskie. Koncepcje, instytucje, implikacje dla Polski, pod red. J.Czaputowicza, Wyd. Ararat, Warszawa 1997

¹⁴J.Czaputowicz, Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego państwa – aspekty teoretyczne, s.13, w: Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego państwa, pod red. S.Dębskiego, B.Górki-Winter, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2003

spokojną i zrównoważoną ocenę rodzenia się na tle owych niepokojów, rzeczywistych zagrożeń ekonomicznych, politycznych, wojskowych, socjalnych i kulturowych dla życia poszczególnych jednostek, społeczeństw i państw. Jest to tym ważniejsze, że proste i globalne zagrożenia okresu „zimnej wojny” są dziś zastępowane przez zagrożenia zróżnicowane i zlokalizowane, co utrudnia uchwycenie długofalowej ich ważności i dostosowanie do niej odpowiednich przeciwdziałań. (...) Dla pełnego rozumienia i postrzegania bezpieczeństwa międzynarodowego, duże znaczenie będzie miał stan świadomości społecznej. Jeśli zgodzimy się z twierdzeniem filozofa, że „świadomość to czujność wobec zmienności”, przyjmiemy tym samym, iż należy kształtować odruch czujnego reagowania na zmiany poziomu bezpieczeństwa międzynarodowego, zwłaszcza po wielkim przełomie w stosunkach europejskich”.¹⁵

W rozważaniach na temat istoty bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego należy przyjąć tezę, że bezpieczeństwo nie ma charakteru statycznego, lecz jest dynamiczne i zmienia się w kontekście dynamicznego rozwoju społecznego, ekonomicznego, militarnego państw, nabierając nowych znaczeń, w danej sytuacji historycznej.¹⁶ Bezpieczeństwo jest więc pojęciem wieloznacznym. W praktyce politycznej jego treść ma charakter dynamiczny i kształtuje się w ścisłej korelacji ze zmieniającymi się interesami państw oraz w zależności od epoki historycznej. Coraz powszechniejsza staje się świadomość kompleksowej koncepcji bezpieczeństwa, wiążącej utrzymanie pokoju i stabilności z poszanowaniem praw człowieka i podstawowych wolności. Łączy ono współpracę gospodarczą oraz współdziałanie w dziedzinie środowiska z pokojowymi stosunkami międzynarodowymi.¹⁷

Chcąc określić, czym jest bezpieczeństwo międzynarodowe, można zgodzić się z A.Żebrowskim, który stwierdził, że „bezpieczeństwo międzynarodowe to stan, w którym istnieją realne i racjonalne mechanizmy redukcji zagrożeń, akceptowane przez społeczność międzynarodową, na

¹⁵J.Kukułka, Wnioski, s.186-188, w: Bezpieczeństwo międzynarodowe w Europie Środkowej po zimnej wojnie, pod red. J.Kukułki, Instytut Stosunków Międzynarodowych UW, Warszawa 1994

¹⁶W.Multan, Dzieło cyt., s.10

¹⁷M.Krosny, Organizacje bezpieczeństwa międzynarodowego, Centrum Szkolenia Inżynierijno – Lotniczego, Olesnica, s.8

gruncie przestrzegania zasady niestosowania siły w stosunkach międzynarodowych”.¹⁸

Tak się stało po 11 września 2001 roku, kiedy to do zagrożeń współczesnego świata, doszedł jeszcze jeden element zagrożenia, jakim stał się światowy terroryzm.¹⁹ Wprawdzie o terroryzmie było głośno i wcześniej, jednak atak na WTC uświadomił ludziom ważność zagadnienia,²⁰ co spowodowało zmianę w postrzeganiu bezpieczeństwa światowego. Nowe zjawiska, które stały się udziałem ostatnich lat, zostały uznane przez społeczność międzynarodową, za zagrażające istnieniu cywilizacji Zachodu, demokracji, nowoczesności. J.Wojnarowski zauważył, że „bezpieczeństwo jest zjawiskiem zależnym od wielu czynników. Zagrożenia związane z obecnymi trendami rozwoju warunkują się wzajemnie, w rezultacie również wzajemnie się wzmacniają lub osłabiają. (...) To, czy i kiedy jakieś zjawisko osiągnie poziom krytyczny dla bezpieczeństwa regionalnego czy globalnego, zależy od wielu czynników, których całkowite przewidzenie i sprecyzowanie jest często trudne lub wręcz niemożliwe. (...) Bezpieczeństwo ma obecnie również wymiar pozawojskowy: chodzi o obronę praw człowieka, umocnienie gospodarki, ochronę środowiska, zwalczanie przestępczości zorganizowanej i nielegalnej migracji oraz handlu narkotykami i bronią, zapobieganie rozprzestrzenianiu się broni masowego rażenia i wiele innych zjawisk. (...) Bezpieczeństwo zewnętrzne i wewnętrzne przenikają się. Przykładem może być 11 września 2001 roku. (...) Uderzenia na Nowy Jork i Waszyngton udowodniły, że każde państwo świata może być celem ataku terrorystycznego. Analizując te wydarzenia należy dojść do następujących wniosków: w uderzeniach tych bynajmniej nie chodziło o lokalne i ograniczone działania, lecz o ich znaczenie ogólnoświatowe i w pełni świadome politycznie. Cele zostały wybrane w sposób bardzo przemyślany.

¹⁸A.Żebrowski, Rola Unii Europejskiej w systemie bezpieczeństwa międzynarodowego, s.173, w: Unia Europejska, NATO a bezpieczeństwo Polski, pod red. S.Czai, E.Tyszkiewiczza, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2000

¹⁹O najnowszych zagrożeniach dla świata, jako nowych elementach niebezpieczeństwa dla życia i zdrowia ludności, a także rozwoju ekonomicznego i społecznego państw, przedstawionych w sposób antycypujący, traktuje pozycja: H.Howard, *The Invention of Peace and the Reinvention of War*, Profile Books 2000, London

²⁰Tej problematyce poświęcone było Seminarium Naukowe. Patrz: Zbornik z medzinarodneho vedeckeho seminaru, Medzinarodny terorizmus, bezpecnost a vlada zakona, konaneho v Bratislavie 17 marca 2005, pod red. F.Skvrndy, Vydavatelstvo Ekonom 2005, Bratislava

WTC jako symbol kapitalistycznego świata, a Pentagon jako symbol globalnej potęgi militarnej. Nie chodziło także o straty w ludziach. (...) Nie wchodziły również w rachubę straty gospodarcze. (...) Ważniejsze, bowiem były dwie sprawy: mit, że terytorium Stanów Zjednoczonych jest obecnie nienaruszalne, w co w wielu ludzi (...) święcie wierzyło, został obalony; forma i sposób wykonania tego uderzenia, a przede wszystkim brutalność i działanie z zimną krwią, świadczą o skrajnej nienawiści i pełnej pogardzie jego wykonawców nie tylko dla Ameryki, lecz również dla reszty świata, która nie podziela ich poglądów. Oznacza to, że terroryści zidentyfikowali się jako wrogowie cywilizacji”.²¹

Z tym, co zostało już powiedziane, związany jest i następny element bezpieczeństwa międzynarodowego, a mianowicie zagadnienie bezpieczeństwa europejskiego, jako czynnika warunkującego normalne egzystowanie mieszkańców kontynentu. Jeśli chodzi o bezpieczeństwo europejskie, to w ciągu ostatnich kilkunastu lat nastąpił proces ewolucji europejskiego systemu bezpieczeństwa.²² Założono, bowiem to, że wśród najnowszych zagrożeń, mogą pojawiają się następujące zjawiska: a) destabilizacje wewnętrzne różnych państw, b) dysproporcje gospodarcze, c) migracje ludności, d) zagrożenia militarne, e) nacjonalizm prowadzący do powstawania konfliktów na tle etnicznym, f) przestępczość zorganizowana, g) pogarszający się stan środowiska naturalnego.²³ Wymienione są także zagrożenia związane z: a) potencjalnymi konfliktami zbrojnymi na terenie Europy (np. kraje bałkańskie), b) proliferacją broni masowego rażenia i środków ich przenoszenia, c) handlem bronią nuklearną, chemiczną i bakteriologiczną, d) międzynarodowym terroryzmem, zorganizowaną przestępczością, handlem narkotykami oraz niekontrolowaną i nielegalną migracją, e) zagrożeniami ekologicznymi.²⁴

²¹J.Wojnarowski, Interpretacje zadań dla organów administracji publicznej w zakresie bezpieczeństwa RP, Wyd. Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2003, s.8-11

²²J.Gryz, Bezpieczeństwo Polski w zmieniającej się Europie. Unia Zachodnioeuropejska, Zeszyt 11, Wyd. Adam Marszałek, Warszawa – Toruń 1997, s.9-21

²³R.Zięba, Bezpieczeństwo europejskie lat 90-tych. Potrzeba nowego ujęcia problemu, s.11-25, w: Bezpieczeństwo państw Europy. Koncepcje i problemy lat 90, pod red. B.Łomińskiego, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1997

²⁴Bezpieczeństwo europejskie: Wspólna koncepcja 27 państw UZE, Studia i Materiały nr 36, Wyd. BPI MON, Warszawa 1996, s.31-40

Poza tym można wymienić i następujące zagrożenia dla funkcjonowania Europy:²⁵ 1. Zagrożenia globalne, a wśród nich zagrożenie terroryzmem i narkomanią; 2. Zagrożenia wynikające z sytuacji ogólnoeuropejskiej (związane z rodzajami państw), a) państwa bezpieczne, b) państwa częściowo bezpieczne, c) państwa pozostałe; 3. Możliwość powrotu do dwubiegunowego podziału Europy; 4. Zagrożenia na Wschodzie; 5. Zagrożenia na Zachodzie; 6. Zagrożenia subregionalne (etniczne); 7. Zagrożenia wewnętrzne.

Źródłami destabilizacji bezpieczeństwa europejskiego mogą być czynniki o charakterze:²⁶ 1. Politycznym, obejmująca: a) presję polityczną, b) popularyzowanie ideologii totalitarnych, c) gloryfikowanie przemocy. 2. Polityczno – militarnym, obejmująca: a) demonstrację siły, b) szantaż militarny, c) prowokację militarną, d) blokady militarne, e) ograniczone użycie sił zbrojnych, f) wewnętrzne konflikty zbrojne nie mające charakteru wojny domowej, g) konflikty zbrojne w otoczeniu państwa. 3. Społeczno – gospodarczym, obejmująca: a) blokady gospodarcze, b) ograniczanie dostępu do technologii i informacji, c) klęski urodzaju, d) załamanie rynku, e) patologie społeczne, f) bezrobocie, g) naruszanie porządku prawnego i norm społecznych, h) konflikty religijne, etniczne, nacjonalizm, i) masowe migracje. 4. Ekologicznym, obejmująca: a) klęski żywiołowe i katastrofy, b) skażenia radiologiczne, chemiczne, bakteriologiczne, c) epidemie chorób ludzi i zwierząt.

Europa, zatem tworzy system bezpieczeństwa, który opiera się na zrozumieniu polityki każdego z krajów w Europie, ze szczególnym uwzględnieniem krajów, które pojawiły się po roku 1989.²⁷ Szczególnie dotyczy to polityki militarnej, a także i polityki bezpieczeństwa wielu krajów,

²⁵L.Pastusiak, Wypowiedź, s.86, w: Nowy kształt bezpieczeństwa europejskiego. Wybór wystąpień wygłoszonych podczas Międzynarodowej Konferencji „Nowy kształt bezpieczeństwa europejskiego”, zorganizowanego przez Międzynarodowe Centrum Rozwoju Demokracji w Krakowie, w dniu 17-18 lutego 1996, Wyd. MCRD, Kraków 1996

²⁶A.Żebrowski, Rola Unii Europejskiej w systemie bezpieczeństwa międzynarodowego, s.179-180, w: Unia Europejska, NATO a bezpieczeństwo Polski, pod red. S.Czai, E.Tyszkiewiczza, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2000

²⁷Więcej na temat bezpieczeństwa widzianego z punktu widzenia Niemiec, Czech, Słowacji, Ukrainy, Białorusi, Litwy i Rosji traktuje pozycja: Security of Poland in Changing Europe. Place of Poland in Security Policies of Neighboring States, Vol 10a. Wyd. Adam Marszałek, Warszawa – Toruń 1997

w tym przede wszystkim Niemiec,²⁸ Rosji,²⁹ Ukrainy,³⁰ Białorusi,³¹ Litwy,³² Słowacji.³³

²⁸Patrz: J.Drozd, Problematyka bezpieczeństwa militarnego w programach wyborczych głównych partii politycznych RFN (CDU/CSU, SPD, FDP) w 1994 roku, s.18-30, w: *Bezpieczeństwo Polski w zmieniającej się Europie, Zeszyt 2*, Wyd. Adam Marszałek, Warszawa 1994; P.Seydak, Bundeswehra w obliczu nowych wyzwań, s.31-44, w: *Bezpieczeństwo Polski w zmieniającej się Europie, Zeszyt 2*, Wyd. Adam Marszałek, Warszawa 1994;

²⁹G.P.Herd, Waiting for Godat: Post-Soviet Space and the European Security Order, s.1-6, w: *European Security & Post-Soviet Space. Integration or Isolation*, pod red. G.P.Herd'a, Scottish Centre for International Security Seminar „European Security and Post-Soviet Space: Integration or Isolation? Aberdeen, 25-26 November 2000, Wyd. Conflict Studies Research Centre, Royal Military Academy Sandhorst, Camberley, Surrey 2000. L.Kościuk, Doktrynalne podstawy rozwoju rosyjskich sił zbrojnych, s.45-57, w: *Bezpieczeństwo Polski w zmieniającej się Europie, Zeszyt 2*, Wyd. Adam Marszałek, Warszawa 1994; W.Zacharow, Wojenny aspekt koncepcji bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej, s.29-36, w: *Polityka bezpieczeństwa i doktryny obronne wschodnich sąsiadów Polski, Cz.1*, Wyd. Instytutu Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2001, a także dokumenty obrazujące doktryny wojenne Rosji, w pozycji: *Polityka bezpieczeństwa i doktryny obronne wschodnich sąsiadów Polski, Cz.2*, Wyd. Instytutu Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2001; W.Zołotariew, *Wojennaja bezopastnost otczestwa (istoriko – prawowoje issledowanie)*, Kanon – Press, Moskwa 1998

³⁰S.Helnarski, Szanse i zagrożenia utrzymania przez Ukrainę niepodległości, s.58-70, w: *Bezpieczeństwo Polski w zmieniającej się Europie, Zeszyt 2*, Wyd. Adam Marszałek, Warszawa 1994; J.D.P.Moroney, EU – Ukrainian Relations: Prospects and Possibilities, s.104-123, w: *European Security & Post-Soviet Space. Integration or Isolation*, pod red. G.P.Herd'a, Scottish Centre for International Security Seminar „European Security and Post-Soviet Space: Integration or Isolation? Aberdeen, 25-26 November 2000, Wyd. Conflict Studies Research Centre, Royal Military Academy Sandhorst, Camberley, Surrey 2000; S.Trochimczuk, P.Kuzyk, *Bezpieczeństwo narodowe i doktryna wojenna Ukrainy*, w: *Polityka bezpieczeństwa i doktryny obronne wschodnich sąsiadów Polski, Cz.1*, Wyd. Instytutu Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2001, a także dokumenty obrazujące doktrynę wojenną Ukrainy, w pozycji: *Polityka bezpieczeństwa i doktryny obronne wschodnich sąsiadów Polski, Cz.2*, Wyd. Instytutu Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2001

³¹I. Iznaszczenko, N.Woropaj, Wpływ orientacji doktrynalnych państw sąsiednich na budowę systemu bezpieczeństwa wzajemnego Republiki Białorusi, s.45-54, w: *Polityka bezpieczeństwa i doktryny obronne wschodnich sąsiadów Polski, Cz.1*, Wyd. Instytutu Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2001, a także dokumenty obrazujące doktryny wojenne Białorusi, w pozycji: *Polityka bezpieczeństwa i doktryny obronne wschodnich sąsiadów Polski, Cz.2*, Wyd. Instytutu Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2001; P.Kozłowski, *Doktryna wojenna Republiki Białorusi i jej możliwe zmiany*, s.55-60, w: *Polityka bezpieczeństwa i doktryny obronne wschodnich sąsiadów Polski, Cz.1*, Wyd. Instytutu Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2001

³²T.Ermałowicz, *Narodowa strategia wojenna Litwy i podstawowe zasady i kierunki obrony oraz system wojenny*, s.37-44, w: *Polityka bezpieczeństwa i doktryny obronne wschodnich sąsiadów Polski, Cz.1*, Wyd. Instytutu Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2001, a także dokument obrazujący doktrynę wojenną Litwy, w pozycji: *Polityka*

Wśród uwarunkowań bezpieczeństwa europejskiego wymienia się:³⁴
a) bezpieczeństwo polityczne, związane z systemem politycznym poszczególnych krajów, b) bezpieczeństwo ekonomiczne, dotyczące ekonomii i gospodarki tych krajów, c) bezpieczeństwo militarne, związane z systemem wojskowym, d) bezpieczeństwo społeczne, dotyczące pogwałcania praw człowieka i braku reguł demokratycznych w niektórych krajach.

Zauważa się także i to, że wśród wielu przejawów życia międzynarodowego wymagających uregulowania w ramach nowego ładu europejskiego najistotniejsze oczywiście są te, których przestrzeganie określać będzie stan bezpieczeństwa na naszym kontynencie. Chodzi, zatem o rozwiązania dotyczące w pierwszym rzędzie spraw politycznych, gospodarczych, wojskowych, humanitarnych, ekologii, transportu itd..³⁵ Używając jednak kategorii „bezpieczeństwo” nie sposób zauważyć, że w wieku XIX i XX następowała ewolucja zakresu treści bezpieczeństwa w stosunkach międzynarodowych, od podejścia przestrzenno – terytorialnego, do podejścia sektorowo – problemowego.³⁶

Zatem bezpieczeństwo międzynarodowe, w ostatnich kilkunastu latach, ewoluowało od pojęcia rozumianego państwowocentrycznie, którego przedmiotem i podmiotem ochrony było państwo, do pojęcia szerszego, problemowego, którego przedmiotem i podmiotem jest ochrona sytuacji politycznej, społecznej, wojskowej, czy nawet ekonomicznej danego państwa.³⁷

Bezpieczeństwo rozumiane było także jako stosunek państwa do własnych obywateli i ich wspólnoty, w tym mniejszości narodowych, zależności międzypaństwowych, w obliczu struktur i zjawisk życia międzynarodowego, a także nadrzędnych norm moralnych, a też prawa i

bezpieczeństwa i doktryny obronne wschodnich sąsiadów Polski, Cz.2, Wyd. Instytutu Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2001; S.Waisowa, Novojenske aspekty litevske bezpecnostni polityky, Mezinardni Vzťahy nr 2 z 2003 roku

³³Patrz: I.Samson, Stredoeuropejske skusenosti a možnosti spoluprace, s.34-36, w: Bezpecnostna situacia v Strednej a Vychodnej Europe po Washingtonskom summite NATO, (okruhly stol), Bratislava 28.04.1999, Zbornik SIMS nr 1 z 1999 roce, Slowensky Instytut Medzinardnych Studii

³⁴ T.Jemioło, System bezpieczeństwa europejskiego, Wyd. Akademii Obrony Narodowej, warszawa 1992, s.6-19

³⁵W.Multan, Dzieło cyt., s.9-10

³⁶W.Paruch, K.Trembicka, Typologia systemów bezpieczeństwa w XIX i XX wieku, Wyd. UMCS, Lublin 1996, s.10

³⁷R.Bierzanek, Współczesne stosunki międzynarodowe, PIW, Warszawa 1980, s.281

porządku międzynarodowego.³⁸ A zatem bezpieczeństwo polegało nie tylko na ochronie własnych granic, ale także na zapewnieniu bezpieczeństwa jednostkom i grupom społecznym istniejącym w danym państwie, ochronie norm moralnych, wyznawanych i przestrzeganych przez dane społeczeństwo, tworzeniu nowego porządku międzynarodowego, opartego na wielu przesłankach, a także tworzenia międzynarodowych struktur bezpieczeństwa.

Z międzynarodowego punktu widzenia, dane państwo jest bezpieczne, jeśli spełnione są łącznie następujące warunki:³⁹ a) nie będzie zagrożenia dla jego terytorium, b) ludzie (obywatele, mieszkańcy danego terytorium) będą czuli się bezpiecznie, wszędzie tam, gdzie przebywają, będzie zapewniony ich byt i rozwój, będą zabezpieczone ich prawa i wolności, c) władze będą funkcjonować w interesie swoich obywateli suwerennie, sprawnie i skutecznie, zgodnie z obowiązującym porządkiem konstytucyjnym.

Stan bezpieczeństwa posiada ponadto trzy istotne wymiary: a) podmiotowy, który związany jest nie tylko z bezpieczeństwem poszczególnych państw, ale także z bezpieczeństwem podmiotów międzynarodowych, czy pozapaństwowych, a w szczególności wszystkich mieszkańców Ziemi, co oznacza, że państwa przestały być jedynym, chociaż nadal są dominującym podmiotem związanym z zapewnieniem bezpieczeństwa, b) przedmiotowy, obejmujący pięć sektorów, tradycyjny o charakterze militarnym, politycznym, gospodarczym, społecznym i ekologicznym. Oznacza to, że zmniejsza się rola czynników militarnych na rzecz czynników politycznych, stabilizujących ład społeczny, powiązań gospodarczych, pozwalających na rozwój ekonomiczny, powiązań kulturowych i społecznych, pozwalających na zachowanie wzorców etnicznych, religijnych, tożsamości grupowej, środków i działań o charakterze proekologicznym, które zmierzają do ochrony środowiska, c) procesualny, który związany jest z dynamiką struktur bezpieczeństwa o charakterze międzynarodowym, co oznacza, że poszczególne państwa, które dotychczas same dążyły do zapewnienia sobie bezpieczeństwa, podejmując decyzje, które były przez nich uznane za najbardziej stosowne, dążą do łączenia się w większe konglomeraty, którego celem jest kumulacja i

³⁸W.Paruch, K.Trembicka, Dzieło cyt., s.10

³⁹P.Tyrała, Zarządzanie kryzysowe. Ryzyko – bezpieczeństwo – obronność. Dla menedżerów administracji, polityki, wojska, policji, gospodarki i edukacji, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2001, s.11-12

zwielokrotnienie potęgi, oraz wpływanie za pomocą swej siły na przeciwników.⁴⁰

Bezpieczeństwu przypisuje się także dwuelementową naturę a) obiektywną, którym jest stan wyznaczony przez zespół czynników wymiernych i okoliczności poddających się racjonalnemu osądowi, oraz b) subiektywną, czyli poczucie wyobrażenia, przewidywania, oceny faktów dokonywane przez poszczególnych uczestników stosunków międzynarodowych.⁴¹

Zakończenie

Podsumowując, należy zwrócić uwagę, że bezpieczeństwo powinno być rozpatrywane jako wartość społeczna, pozaideologiczna, nadrzędna w stosunku do innych wartości społecznych. Jedną z takich wartości jest niewątpliwie bezpieczeństwo międzynarodowe, dzięki któremu kształtowane może być bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne, a także bezpieczeństwo indywidualne.

Poza tym, chcąc omawiać zagadnienia bezpieczeństwa międzynarodowego, należy brać pod uwagę to, z jakiego punktu widzenia jest ono rozpatrywane, tradycyjnego, czy współczesnego. Gdy bezpieczeństwo międzynarodowe jest rozpatrywane z punktu widzenia tradycyjnego, to wówczas bezpieczeństwem było tworzenie „zbrojnego pokoju”, którego celem było wzajemne odstraszenie państw i bloków, a także takie zbrojenie się, aby przeciwnik nie był w stanie rozpocząć działań wojennych. Rozpatrując bezpieczeństwo międzynarodowe z punktu widzenia współczesnego, należy brać pod uwagę całe spektrum czynników wpływających na bezpieczeństwo, a więc czynniki o charakterze społecznym, socjalnym, wojskowym, ekonomicznym, ekologicznym, politycznym, a nawet energetycznym.

Podsumowując, na gruncie nauki o stosunkach międzynarodowych oraz politologii, bezpieczeństwo międzynarodowe to stan, w którym istnieją realne i racjonalne mechanizmy redukcji zagrożeń, akceptowane przez społeczność międzynarodową, na gruncie przestrzegania zasady niestosowania siły w stosunkach międzynarodowych.

⁴⁰W.Paruch, K.Trembicka, Dzieło cyt., s.11-12

⁴¹W.Paruch, K.Trembicka, Dzieło cyt., s.12

Fundamentalizmus a islamské ideologické prúdy

Alisher Sayfiddinov

Abstrakt

Autor sa vo svojom článku zaoberá vymedzením fundamentalizmu na základe miery jeho zapojenia do opozičnej činnosti a miery využívania násilných metód pri presadzovaní svojich cieľov. Ďalej sa zaoberá podstatou islamizmu, ako fenoménu považovaného za praktickú realizáciu ideí fundamentalizmu. Autor sa venuje štruktúre a hodnotám islamizmu a analyzuje mechanizmy a zloženie hnacích síl extrémizmu, ako aj príčiny jeho vzniku. Pre hlbšie pochopenie problematiky extrémnych prejavov autor v ďalšej časti textu definuje rozdiel medzi extrémizmom a terorizmom na základe ich charakteristík.

Abstract

The author of the paper deals with defining of fundamentalism, based on its involvement into the activities of political opposition and on the degree of violent methods, which it uses by pursuing its goals. Author then deals with Islamism as with a phenomenon considered as the practical realization of the ideas of fundamentalism. He furthermore analyses the structure and the values of Islamism and the mechanisms and the drivers of extremism, as well as the reasons of its origins. To understand the problematic of extreme manifestations more deeply, the author defines the differences between extremism and terrorism on the base of their characteristics.

Súčasný fundamentalizmus má svoje korene v VIII. storočí, keď sa v arabskom kalifáte začalo formovať hnutie „salafia“ („salaf“ – to, čo sa vzťahuje k tradíciám predkov). Salafia reprezentovala konzervatívny smer a bola opozičnou voči mutazilizmu (racionalistická orientácia arabsko-moslimského myslenia). Neskôr salafizmus existoval ako samostatný „mazhab“ (smer) a mal prívržencov aj medzi „chanbalitmi“, aj medzi „chanafitmi“ (radikálne a umiernené smery v islame). V prvej polovici XX. storočia, keď si arabsko-moslimské sociálno-politické myslenie začalo všímať tendencie návratu k pôvodnému „skutočnému čistému“ islamu, ideologickým základom salafitského hnutia bola kombinácia stálej apelácie k sakrálnym zdrojom (ku Koránu a Sunne) a svojbytnej interpretácie tých

stránok života, ktoré sa neodrazili v svätých knihách i puritánskeho spôsobu života).

Fundamentalisti neodporujú snahám interpretovať islam v duchu požiadaviek súčasnosti, ale sú kategoricky proti tendencii aplikovať islam pod západné hodnoty. Taktiež sú protivníkmi sekularizmu. Fundamentalisti sú prevažne pragmatickými politikmi. J. Esposito poznamenáva, že fundamentalisti odmietajú západný sekularizmus, ale zároveň akceptujú modernú vedu a technológiu.¹ Pozoruhodné je, že fundamentalisti tvrdia, že prax nie je kritérium pravdy: každý neúspech realizácie islamských doktrín vždy zostane chybou tej či inej osoby, a nie teórie, a pritom, každá úspešná skúsenosť dokazuje Pravdu.² Podľa nich, nie je až také dôležité, čo predstavuje určitý panovník, hlavne, aby islam (v ich chápaní) sa upevňoval pod jeho panovaním.³

Uvedomenie prívržencov fundamentalistických ideí v „islamský poriadok“ sa asociuje s koncom právneho nihilizmu. V podmienkach nefunkčnosti existujúcich zákonov, šária, ktorá je súhrnom „večných trvajúcich zákonov, ktoré nariadil Allah“, sa stáva univerzálnym právnym základom života spoločnosti. Okrem toho, „islamský poriadok“ má na zreteli sociálnu spravodlivosť, jednotnosť moslimov bez ohľadu na etnickú príslušnosť.

Členovia „islamského džamaátu“ v Dagestane (želajúc nastoliť islamský poriadok) napríklad tvrdili, že obyvatelia Kadarskej zóny, sa snažili chrániť pred pokusmi mafiánskych skupín a neschopnej vlády zasahovať do ich života. Takým spôsobom, „wahabiti“ využívajú heslá sociálnej spravodlivosti, ktoré zodpovedajú túžbam veriaceho obyvateľstva, ktoré spája svoju nádej s nastolením islamskej formy vlády.

Poznamenáme, že pri delení fundamentalistických skupín na umiernené, radikálne a extrémistické, hlavným kritériom je miera ich zapojenia do opozičnej činnosti, a tiež aplikácia násilných metód v politickom boji.

„Podobné skupiny nemajú žiadne konkrétne predstavy o budúcnosti. Oni vracajú späť mená, heslá, oblečenie, svetonázor a skúsenosti z minulosti

¹Esposito J.L. «The Straight Path» Oxford University Press L. 1998

²Трофимов Д.А. «Исламский фундаментализм в арабских странах: истоки и реалии» // Восток, 1992 г., №1 с.120

³Трофимов Д.А. «Исламский фундаментализм в арабских странах: истоки и реалии» // Восток, 1992 г., №1 с.120

a sú presvedčení, že keď prídu k moci, v spoločnosti sa bude presadzovať ten istý sociálno-ekonomický systém, ktorý existoval v období proroka a spravodlivých kalifov. Oni sa neobťažujú vysvetliť podrobnosti tohto systému, pretože tie detaily budú možno nevhodné pre implementáciu do súčasnej spoločnosti, čo je celkom prirodzené“.⁴

Čo sa týka islamizácie, tak tá sa chápe ako uznanie Koránu, ktorý je základom všetkých stránok života. „Je to Boh, a nie človek, koho vôľa je zákonom moslimskej spoločnosti... Kniha (Korán) a Posol predpisujú pre ňu kódex životných pravidiel, ktorý sa nazýva „šaría“, a spoločnosť sa musí podrobiť jemu.“⁵

Islamizmus je niečo väčšie než náboženské hnutie, pretože jeho predstavitelia nevystupujú s ideami reformovania samotného náboženstva ako systému dogiem a obradov. Oni žiadajú zmenu miesta a role náboženstva v živote spoločnosti, odmietajú vládnu ideológiu, politickú prax existujúceho režimu a štátne zriadenie ako nezodpovedajúce normám moslimského náboženstva. Energia týchto hnutí je orientovaná na podstatnú reorganizáciu celého systému sociálno-politických a ekonomických vzťahov v spoločnosti, t. j. na zmenu spoločenského zriadenia, a to nielen v rámci konkrétneho štátu (moslimského), ale aj v celom svete.⁶

Podľa A. V. Malashenka, islamizmus je „praktickou realizáciou ideí fundamentalizmu. Ak vytvárate islamské hnutie na fundamentalistickom základe, ak bojujete v rámci Ústavy štátu za zavádzanie šárie, za to, aby moslimovia mali možnosť nasledovať islamský spôsob života; ak sa na základe týchto hesiel zúčastňujete v politickom boji, voľbách..., tak ste islamista“.⁷

Islamizmus sa tak isto analyzuje ako krajne spolitizovaná súčasť moslimského náboženstva. V. I. Sažin v tomto prípade navrhuje nasledujúcu klasifikáciu politickej časti islamu (t. j. islamizmu) a vyčleňuje jeho štyri základné smery:

1. „adaptácia a syntéza“
2. Konzervatívne (tradicionalistické) smery

⁴Арухов Э.С. Экстремизм в современном исламе. — Махачкала, 1999г., с.109-110

⁵Маудуди А.А. «Исламское право и конституция». - Карачи, 1955; Citácia: Микульский Д.В. «Социальное учение исламского возрождения» - М. 1992.

⁶Донцов В.Е. «Исламский фактор в международных отношениях»// "Дипломатический ежегодник-97" - М.,1997, с.37

⁷Малашенко А.В. «Ислам в России»// «Свободная мысль — XXI» М., 1999, №10, с.45

3. Fundamentalizmus

4. Radikálny fundamentalizmus, ktorý sa bezprostredne spája s terorizmom.⁸

Pod termínom „islamský fundamentalizmus“ sa chápe súhrn smerov moslimskej spoločenskej ideí, ktorá je orientovaná na upevnenie viery v najpodstatnejšie zdroje islamu, presné splnenie nariadení Koránu a zákonov Šaría.

Chceme zdôrazniť, že termín „islamizmus“ môže byť použitý voči všetkým subjektom politickej činnosti, ktoré využívajú moslimské náboženstvo na realizáciu konkrétnych politických zámerov.

Charakteristickou črtou ideológie islamizmu je univerzálnosť (islam ponúka samostatné, nezávislé riešenie problémov ľudstva); je integrálnou metódou a harmonickým celkom a zavedenie doň každého cudzieho predmetu je schopné ho pokaziť, podobne ako zaradenie nepotrebných detailov do zložitého mechanizmu ho môže pokaziť⁹; realizmus („Nie je úplne povinné, aby na obrovskom území panovala jedna vláda. Dôležité je, aby sa spájala pod jediným symbolom islamu a jej zákony boli zákonmi islamu.“)¹⁰; panovanie („Islam... musí vládnuť – písal S. Qutb – treba pochopiť, že naše náboženstvo neprišlo, aby bolo v chrámoch a zostalo v ľudských srdciach. Prišlo, aby vládlo“).¹¹

Skutočná islamská spoločnosť podľa S. Qutba, musí byť spoločnosťou sociálnej spravodlivosti, v ktorej vládcu budú voliť moslimovia, a zostane im, pokiaľ bude dodržiavať normy šaría. Takým spôsobom autorita v spoločnosti musí patriť výhradne náboženským funkcionárom.

Pozície islamistických ideológov, takých ako Ahmed Šukri Mustafa, Abd as-Salam Faradž, Džuhajman Oteibi, Ahmed Yasin, Omar Abd ar-Rahman, Abbas Madani, Ali Ben Hadž, Husein Nadvi a iných sa samozrejme

⁸Сажин В.И. «К вопросу о цивилизациях, исламе и войнах»// «Ближний Восток и современность». Институт изучения Израиля и Ближнего Востока. М., 1996, №3 с.207-208

⁹Кутб С. «Аль-адаля аль-иджтимаийя фи-ль-ислам (Sociálna spravodlivosť v Islame). 1967.с.97-98. Citácia: Игнатенко А.А. «Исламские концепции социально-экономического и политического развития Ближнего Востока». - Zbierka článkov.: Философия и религия на Зарубежном Востоке. XX век. - М., 1985. с.216

¹⁰Кутб С. «Сражение между исламом и капитализмом». Каир, 1951, Citácia: Миккульский Д.В. «Социальное учение исламского возрождения» М. 1992, с.218

¹¹Кутб С. Будущее принадлежит исламу. - М., “Сантлада”, 1993, с.48

líšia, ale všetky odlišnosti sa týkajú v prvom rade politických nástrojov, s pomocou ktorých sa usilujú dosiahnuť ciele. «Extrémisti sa usilujú o moc a násilné zavedenie islamských inštitúcií zrušením svetských. Umiernení sú pripravení využiť už existujúce svetské štátne inštitúcie, dosiahnuť zavedenie šárie prostredníctvom Ústavy a štátnych zákonov, konať v podobe legálnej opozície, atď».¹²

Čo sa týka hnacích síl súčasného islamského extrémizmu, nimi sú väčšinou študenti, robotníci, maloobchodníci, inžinieri, lekári, t. j. tí, ktorí sú súčasťou mestského obyvateľstva.¹³

Analýza zloženia aktívnych členov extremistických skupín, aj tých, ktorí s nimi sympatizujú, hovorí o tom, že je to prevažne mestské hnutie, čomu napomáhajú aj procesy urbanizácie. Presťahovalci z obecných regiónov (ktoré sú menej zasiahnuté civilizáciou, prevažne európskou, keď sa ocitnú v meste, si z rôznych dôvodov nechávajú tradičný systém hodnôt a myslenia. V im cudzom prostredí sa rýchlo stávajú súčasťou extremistických skupín.)

Avšak by bolo nesprávne tvrdiť, že základom islamistického hnutia sú málo gramotní ľudia, nezamestnaní, či marginálne prvky. Principiálne dôležitým a zaujímavým je zvýšenie úrovne vysokoškolského vzdelania v zložení extremistického hnutia. Dnes sú to prevažne študenti, lekári a inžinieri. Procesy extremizácie zasiahli aj inteligenciu, ktorá predtým uprednostňovala západné hodnoty.

Je zaujímavé, že vedúci organizácií, ktorí si vybrali taktiku individuálneho teroru, sú obyčajne dostatočne vzdelaní a reprezentujú aj keď nie vyššiu, ale aspoň nie najnižšiu vrstvu sociálnej hierarchie. Do teroru ide inteligencia, stredná a malá buržoázia. Ide kvôli uvedomeniu si, že inou cestou sa nedá nič dosiahnuť. Nie je možné uspokojiť svoje ambície, nie je možné vôbec nič dosiahnuť v spoločnosti, kde je všetko už rozdelené tými, ktorí sú „hore“. Inou záležitosťou je „pechota“ teroristických organizácií – obyčajní fanatici, ktorí sú pripravení na všetko. Pôvod, príčina ich vzniku je rovnaká: sociálna nezriadenosť, bieda, zranené náboženské alebo národné

¹²Полонская Л.Р. «Современный исламский фундаментализм: политический тупик или альтернатива развития»// Азия и Африка сегодня, 1994, №11

¹³Барут Мухаммад Джамал «Современные исламские движения (аль-Харакат аль-исламийя ар-рахина)» — Бейрут, 1994, с.141

city, zručne upravená „vodcami“ tvár „nepriateľa“, ktorý je vo všetkom vinný.¹⁴

Analýza štruktúr mnohých extremistických skupín dáva právo charakterizovať ich ako sekty. Môžeme sem zaradiť aj stredoveké obrady s cieľom udržať vnútornú disciplínu, aj autoritu lídrov a vstup nových členov, ktorý nosí často charakter „obradu prijímania“ alebo nejakej sviatosti, počas ktorej vstupujúci zažívajú niekoľko etáp výberu a skúšok. Človek, ktorý si želá vstúpiť do extrémistickej organizácie, musí pretrhnúť všetky vzťahy s vonkajším svetom, aj s príbuznými. Takýmto spôsobom povolaný prerušuje styky s vonkajším svetom, stráca orientáciu, a ľahko podľahne ideologickému a psychologickému ovplyvňovaniu. Všetky jeho kontakty sa obmedzujú na skupinu, v ktorej je a v prípade prerušenia kontaktu s ňou sa ocitne bez oporných bodov. Takže, charakteristickou črtou extremistických skupín je totálne potláčanie individuality jej členov.

Treba poznamenať, že nižšia vrstva extremistických skupín je často reprezentovaná aj polokriminálnymi prvkami, ktoré sa zaoberajú násilím a rôznymi chuligánskymi akciami, ktoré nemajú politický charakter. Politizácia takého druhu násilia je prvým krokom k terorizmu. Dá sa sotva nájsť aspoň jedna extremistická skupina, ktorá by úprimne priznala svoju príslušnosť k obyčajnému násiliu kriminálneho charakteru. Usilujúc sa skryť pred sebou a ich obklopujúcou spoločnosťou svoju skutočnú podstatu používajú rôzne spôsoby politického maskovania. V tomto prípade používajú ideológiu islamského extrémizmu.

„Politický extrémizmus je bezpochyby javom, ktorý je charakteristický pre malomeštianske vrstvy bez ohľadu na to, že medzi extremistickými a teroristickými skupinami spolu s predstaviteľmi malej buržoázie, študentstva a inteligencie je možné nájsť aj predstaviteľov veľkej buržoázie (8 z 10 najbohatších rodín Egypta sympatizujú s „Moslimským bratstvom“), aj mladých robotníkov a roľníkov.“¹⁵

Preto, aby sme bližšie pristúpili k bezprostrednému skúmaniu objektu našej analýzy, treba určiť, aký vzťah majú termíny „extrémizmus“ a „terorizmus“ k ideológii a praktickej činnosti rôznych extremistických skupín.

¹⁴Хлюпин В. «Ислам и экстремизм. Во всём виновата “Большая семья”// “Газета для босса”, 2000г., 22-25 апреля.

¹⁵Грачев АС. «Политический экстремизм» М.,1986, с.66

Práce ideológov islamského extrémizmu by bolo správnejšie rozoberať z hľadiska termínu „extrémizmus“, než „terorizmus“ (pretože sa dôraz nekladie práve na teroristické metódy). „Považujúc ideológiu určitých islamských skupín za ideológiu predovšetkým extremistickú máme možnosť ju uviesť do kontextu súčasného islamského politického myslenia, napríklad charakterizovať ju ako jeden zo smerov fundamentalizmu.“¹⁶

Avšak pre analýzu činnosti islamských extremistických skupín, ktoré uprednostňujú metódy politického násilia, sa najviac hodí kategória terorizmu. Vzájomná súvislosť teórie a praxe je podmienená koreláciou medzi extrémizmom a terorizmom. „Z jednej strany, extrémistické teórie často ospravedlňujú rôzne prostriedky, aj terorizmus, na dosiahnutie cieľov, a z druhej strany, sa terorizmus často odôvodňuje práve extrémistickou ideológiou.“¹⁷ Islamský radikalizmus ľahko prechádza do politického extrémizmu a terorizmu, zvlášť v regiónoch, kde sú veľké zásoby zbraní, kde majú miesto konfliktné situácie.¹⁸

Takým spôsobom sa treba snažiť určiť, čo je extrémizmus a terorizmus, a taktiež, čo je islamský extrémizmus a politický terorizmus. (A pritom predmetom záujmu tohto skúmania je terorizmus nešťátny, t. j. ktorý používajú opozičné nevládne organizácie.)

A. S. Gračev poznamenáva nejakú „nepresnosť termínu politický extrémizmus súčasnej politológie – od rôznych foriem oslobodzujúceho boja, ktorý je sprevádzaný použitím politického násilia, do zločinov, ktoré sa konajú nezodpovednými polokriminálnymi prvkami, politickými podvodníkmi alebo najatými agentmi a provokatérmi.“¹⁹ Okrem toho, treba povedať, že v totalitnej spoločnosti (za príklad sme vzali Arabskú republiku Egypt) extrémistami nazývajú obyčajne opozíciu, s ktorou vládna elita bojuje, aby zachovala svoju moc.

Riaditeľ inštitútu etnológie a antropológie Ruskej akadémie vied, profesor V. A. Tiškov predpokladá, že „extrémizmus je formou radikálneho popierania existujúcich spoločenských noriem a pravidiel v štáte zo strany rôznych osôb alebo zoskupení“. A tiež poznamenáva, že hoci „extrémizmus

¹⁶Коровиков А.В. Исламский экстремизм в арабских странах. - М., 1990, с.5

¹⁷Коровиков А.В. Исламский экстремизм в арабских странах. - М., 1990, с.5

¹⁸Донцов В.Е. Исламский фактор в международных отношениях.// “Дипломатический ежегодник-97”. - М.,1997, с.37

¹⁹Грачев АС. Политический экстремизм. - М.,1986, с.7

je charakteristický pre slabo modernizované spoločnosti, nezaistené od neho aj krajiny s demokratickou formou vlády“.²⁰

Rozsiahly výklad môžeme nájsť u skúmateľa problémov politického extrémizmu A. S. Gračeva: „Politický extrémizmus v podstate reprezentuje špecifickú, zvrátenú reakciu konkrétnych predstaviteľov vrstiev spoločnosti na akútne, občas dramatické zhoršovanie ich materiálneho a spoločenského stavu“.²¹ Je vyjadrením ich niekedy nevedomého protestu proti panovaniu monopolistického kapitálu, byrokratizácie a autoritatizmu štátneho aparátu, proti utláčaniu demokratických práv občanov“.²²

Pre ideológov politického extrémizmu, ako píše americký sociológ K. Keniston, „utopistické videnie ideálnej budúcnosti nie je bezvedomým symptómom, ale vo väčšej miere úmyselnou pozíciou. Táto pozícia, ktorá sa zakladá na „absolútnom popieraní akútnej reality, odráža sociálne zúfalstvo vrstiev spoločnosti a skupín, ktoré nevidia svoje miesto v rámci existujúceho spoločenského poriadku a zároveň neveria v možnosť revolučného boja nás.“²³

Extrémizmus sa zrodil kvôli rôznym faktorom: sociálno-ekonomickými príčinami, deformáciou politických inštitúcií, totalitným charakterom režimu, potláčaním opozície vládou, úsilím sociálnych alebo politických skupín urýchliť realizáciu svojich úloh, ktoré pri tom používajú silové metódy, atď. Existuje extrémizmus ideologický (presadenie svojho systému politických názorov) a politický (príchod k moci a stanovenie, spravidla, totalitného režimu). Náboženský extrémizmus sa prejavuje ako netolerancia voči predstaviteľom iných konfesií alebo ako konfrontácia vnútri jednej konfesie. (Čo sa týka islamského extrémizmu, tak v tomto prípade sa poznamenávajú teroristické činy a iné násilné konania voči aj kresťanom, aj moslimom.)

Takým spôsobom, možno povedať, že extrémizmus je dosiahnutie určitých cieľov politického charakteru protiústavnými prostriedkami. Náboženský extrémizmus – je politický extrémizmus, ktorý operuje

²⁰Тишков В.А. «Стратегия противодействия экстремизму»// Независимая газета. 1999г., 18 марта

²¹Грачев А.С. Тупики политического насилия. Экстремизм и терроризм. на службе международной реакции. - М., 1982

²²Грачев АС. «Политический экстремизм». - М.,1986 с.65-66

²³Keniston K. “Young Radicals” N.Y. 1968, p.181. Citácia: Грачев АС. Политический экстремизм. - М.,1986, с.88

náboženskými poňatiami a citmi. To ho robí ešte nebezpečnejším než je politický extrémizmus, pretože apeluje na emócie ľudí, ich náboženské city, využívajúc v plnom rozsahu to, čo často veriaci ľudia robia nie kvôli znalostiam o predmete, ale kvôli emocionálnej stránke.

Čo sa týka terorizmu, je to taktika alebo stratégia skupín, ktorá spočíva v systematickom, organizovanom a ideologicky založenom používaní teroristických činov na dosiahnutie politických cieľov. Teroristický čin – je použitie násilia alebo hrozby jeho použitia nie kvôli likvidácii samotnej obeti akcie alebo uškodenia, ale kvôli spôsobeniu psychologického vplyvu na celú spoločnosť alebo jej konkrétnu časť, aby dosiahli splnenie svojich politických požiadaviek. Teroristický čin môže byť taktiež provokáciou: v tomto prípade jeho cieľom je prinútenie vládnych kruhov k určitým, obyčajne represívnym konaniam.²⁴

V súčasnosti, zrejme pod emocionálnym tlakom, vrátane udalostí z 11. septembra, irackej invázie, francúzskych konfliktov, sa často miešajú také poňatia ako terorizmus a genocída, národno-oslobodzujúci boj a politické vraždy. Je zrejmé, že podstata podobného myšlienky pojmov je v rôznorodosti a rozmanitosti samotného terorizmu.

Vedec V. I. Mirsky rozlišuje podľa taktiky také druhy terorizmu, ako „strašiaci“, ktorý má za cieľ prinútiť vládne kruhy ísť na ústupky, a „provokujúci“, keď vláda ako odvetu na teroristický čin vykonáva rozsiahle represie, ktoré vo svojom rade vyvoláva „vlnu masového pobúrenia konaním vlády, a v ideále dokonca aj revolúciu“.²⁵ Ako vidieť, islamskí teroristi v rôznych etapách svojej činnosti sa uchylujú k pomoci aj prvého, aj druhého typu terorizmu.

Americký špecialista na medzinárodné právo Richard Falk udáva dve definície terorizmu: „hocijaký typ politického násilia, ktorý nemá adekvátne morálne právnické ospravedlnenie, nezávisle od toho, kto sa k nemu obracia – revolučná skupina, či vláda; politický extrémizmus, ktorý sa uchyluje k násiliu bez rozdielu alebo k násiliu proti nevinným osobám“.²⁶ Samozrejme, definície podobného typu trpia jednostrannosťou. Konkrétne, objavuje sa

²⁴Коровиков А.В. Исламский экстремизм в арабских странах. - М., 1990, с.10-11

²⁵Мирский Г.И. «Дракон встает на дыбы» (О международном терроризме)// «Мировая экономика и международные отношения» 2002, март, с. 39

²⁶Falk R. „Revolutionaries and Functionaries. The Dual Face of Terrorism” N.Y. 1988. XIV p.71. Citácia: Мирский Г.И. дракон встает на дыбы (О международном терроризме)// Мировая экономика и международные отношения, 2002, март, с. 36

otázka toho, čo sa považuje za „adekvátne ospravedlnenie“, a takisto, kto určuje úroveň „nevinnosti“ tých, či iných politických aktérov.

V štátnom „departamente“ USA sa pod pojmom terorizmus chápe „vopred premyslené, politicky motivované násilie, ktoré sa používa proti tým, ktorí sa nezúčastňujú vo vojnových akciách“.²⁷ Skutočne, terorizmus charakterizuje úplná ľahostajnosť k osudu nevinných ľudí. Ba čo viac, práve oni sa vyberajú, po prvé, ako terče teroristických útokov a po druhé, ako objekty psychologického vplyvu, cieľom ktorého je zastrašiť široké masy.

Podľa nového antiteroristického zákona prijatého vo Veľkej Británii, terorizmus – činy alebo hrozby akcií, ktoré sa podnikajú kvôli politickým, náboženským a ideologickým motívom a sú spojené s násilím proti osobe, rizikom pre zdravie a bezpečnosť obyvateľstva, vážnou škodou proti majetku, atď.²⁸

V. Mallison a S. Mallison udávajú definíciu: „Teror je systematické použitie radikálneho násillia a hrozbou násillia na dosiahnutie verejných a politických cieľov“.²⁹ Zdôrazňujú použitie teroru pri riešení politických úloh. V knihe „Medzinárodný terorizmus a svetová bezpečnosť“ sa terorizmus vykladá široko a neurčito: Hrozba násilím, individuálne akcie násillia, ktoré stanovujú, v prvom rade, úlohu - postupné vzbudenie strachu“.³⁰

Politický terorizmus je vlastnosťou skupín a organizácií, ktoré sa s pomocou silových metód usilujú o zvrhnutie vládnych režimov. Popritom sa otázka o nejakých radikálnych zmenách a reorganizáciách v sociálnych a politických sférach života po ich dosiahnutí moci nekladie. Pre politický terorizmus je charakteristický úzky prejav jeho smeru – vládne kruhy konkrétnych krajín. Teroristické akcie sú orientované hlavne na fyzickú likvidáciu členov vlády, verejných funkcionárov, a taktiež na destabilizáciu sociálno-politickej a ekonomickej situácie.

²⁷ „U.S. Department State Office of the Ambassador at Large for Counter-Terrorism, Patterns of Global Terrorism:1986“ Washington, 1988. Citácia: Мирский Г.И. «Дракон встает на дыбы» (О международном терроризме)// «Мировая экономика и международные отношения» 2002, март, с. 36

²⁸ «Международная жизнь» 2001, №3

²⁹ „Journal of Palestine studies“ 1975. Winter volumeIV №2 p.36. Citácia: Салимов К.Н. «Современные проблемы терроризма» М., 1999г, с.9.

³⁰ „International Terrorism and World Security“ L.,1975. p.14. Citácia: Салимов К.Н. «Современные проблемы терроризма» М., 1999г, с.9.

Bolo by vhodné sa zastaviť pri definovaní pojmu „medzinárodný terorizmus“ z dôvodu internacionálneho charakteru javu. I. P. Blishenko a N. V. Ždanov písali, že medzinárodný terorizmus zahŕňa nielen násilie proti predstaviteľom cudzieho štátu alebo na cudzom území osobami, ktoré majú odlišné občianstvo od občianstva štátu miesta konania teroristického činu, ale aj podvratná činnosť jedného štátu proti druhému, alebo stimulovaniu takej činnosti na území jedného štátu z územia iného.³¹ S takým zasahovaním do vnútorných záležitostí sa stretla napríklad aj Ruská federácia, konkrétne na Severnom Kaukaze.

I.I.Karpec rozoberal terorizmus ako zločin medzinárodného charakteru špecifického typu: je to medzinárodná alebo vnútroštátna (ale ktorá má medzinárodný charakter) organizačná a iná činnosť, ktorá je orientovaná na vytvorenie špeciálnych organizácií a skupín na vykonávanie vražd, použitie násillia a zmocnenia rukojemníkov, násillného odňatia slobody, ktorá je sprevádzaná použitím mučenia, vydieraním, atď; terorizmus môže sprevádzať ničenie a rabovanie budov, obytných miestností a iných objektov. Podľa autora, cieľom terorizmu je učinenie škody demokratickým a progresívnym sociálnym inštitúciám: strašenie ľudí, násilie a fyzické zničenie kvôli radikálnym názorom.³²

Terorizmus má výraznú orientáciu na publikum. Teroristi sa snažia za každú cenu dostať do masmédií. Cieľ – demonštrácia neschopnosti vlády kontrolovať situáciu, provokovať štátny režim na kruté odvetné opatrenia, vytvoriť v spoločnosti atmosféru strachu a nervozity. Dodáme, že na rozdiel od terorizmu všeobecného, pre islamský terorizmus je charakteristické zjednotenie osobnosti teroristu a jeho konania, ktoré sa ním ponímajú ako džihád, ako forma slúženia Allahovi.

Pre súčasných teroristov teror je stratégiou činu a bojový nástroj. „Boj proti silám, ktoré reprezentujú nespravodlivý poriadok, kvôli vyšším cieľom – zámer a hlavný motív všetkých teroristov. Násilie je veľmi účinný, podľa nich, nástroj na dosiahnutie týchto cieľov, ktoré si zaslúžia použitie najkrutejších metód. Teroristov neznepokojuje koľko nevinných ľudí

³¹Блищенко И.П., Жданов Н.В. „Международно-правовая борьба с терроризмом“// Правоведение. 1975 №1 с.86

³²Карпец И.И. «Преступления международного характера» М., 1979 с.64-88

zahynie, či to budú vojaci alebo občania, aká materiálna škoda bude učená spoločnosti. Hlavným objektom ich pôsobenia sú tí, ktorí sú pri moci.³³

Vo všeobecnosti môžeme terorizmus definovať ako zámerné motivované použitie násilia proti občanom, vojakom a politickým inštitúciám s cieľom destabilizácie verejného a štátneho zriadenia.

B. Jenkins hovorí, že terorizmus – je predovšetkým násilie smerované na vyvolávanie strachu, a to nie u obetí, ale u svedkov tohto násilia. Na ten istý aspekt teroristických akcií ukazuje aj americký odborník na problematiku teroru J. Lodge, podľa hodnotenia ktorého terorizmus – je predovšetkým hrozba alebo použitie sily so zámerom ovplyvniť pozíciu oveľa väčšej skupiny ľudí než samotnej obeť teroristických útokov.³⁴

Veľmi zaujímavý je názor výskumníka E. Yesseho, ktorý píše, že extrémizmus – je „fenomén orientovaný proti základným princípom demokratického štátu. Extrémistické prúdy nie sú spojené s mocou a snažia sa o diktatúru“. Tento vedec predpokladá, že „všetky druhy extrémizmu používajú teórie sprisahania“.³⁵ Yesse analyzuje terorizmus ako „politickú stratégiu skupín, ktoré nie sú spojené s mocou a snažia sa zvrhnúť existujúce politické zriadenie cestou cieľavedomého použitia sily. Terorizmus môže byť aj prejavom politického extrémizmu – za podmienky širokej interpretácie pojmu extrémizmu, ktorý, tým pádom, zahŕňa aj násilie. U protivníka sa popiera právo na ľudskú existenciu, sú rozšírené stereotypy na oboch frontoch, dominujú prísne rámce pre diskusiu.“³⁶

Podľa riaditeľa Medziparlamentnej pracovnej skupiny „Islamský faktor v svetovej politike“ ministerstva zahraničných vecí Ruska, I. P. Sevostianova, príznakmi rozdielu medzi islamským extrémizmom a umierneným islamom sú nasledujúce:

1. nezmieriteľnosť so svetskou občianskou spoločnosťou a snaha zmeniť ju na islamskú;
2. neprípustnosť rozdielnej existencie náboženstva a štátu, mešita a štát musia byť spolu;

³³Рыбаков В. «К вопросу о терроризме или две стороны одной медали»// Мировая экономика и международные отношения, 2002, март, с.51

³⁴Грачев АС. Политический экстремизм. - М.,1986, с.117

³⁵Йессе Э. «Позиция по отношению к терроризму». Zbierka: ИНИОН «Актуальные проблемы Европы. Проблемы терроризма», 1997, №4. с.118

³⁶Йессе Э. «Позиция по отношению к терроризму». Zbierka: ИНИОН «Актуальные проблемы Европы. Проблемы терроризма», 1997, №4. с.119-120

3. popieranie univerzality globálnej civilizácie a staving do protikladu islamského areálu voči ostatnému svetu;
4. netolerancia voči medzinárodnému právu, popieranie jeho kľúčových koncepcií ako územná celistvosť, nemeniteľnosť štátnych hraníc, atď’;
5. opieranie sa o metódy destabilizácie pre urýchlenie svojich cieľov;
6. pripravenosť spolupracovať so všetkými silami, v prvom rade s nacionalizmom, separatizmom, a najviac so sociálnym populizmom.

Umiernený islam je oddelený od extremistického, podľa autora, vo všetkých horeuvedených parametroch. Úplne sa znáša s občianskou spoločnosťou, alternatívnymi systémami.³⁷

Je nevyhnutné zdôrazniť, že pojem „islamský extrémizmus“ z vedeckého hľadiska nie je celkom správny. Bolo by spravodlivé hovoriť o extrémistoch, ktorí využívajú islam ako ideológiu pre odôvodnenie svojej činnosti. Avšak, pretože tento pojem je veľmi ustálený vo vedeckých kruhoch, v tomto výskume sa používa práve on. Takisto nie je akceptovateľná, z vedeckého hľadiska, klasifikácia terorizmu podľa príznakov národnej príslušnosti jeho účastníkov. Na použitie výrazov „palestínsky teror“, „arabský teror“ sa stále obracajú predstavitelia Izraela v OSN a iných medzinárodných organizáciách.³⁸

Islamský extrémizmus – je smerom v rámci súčasného islamizmu, ktorý sa poníma ako politické hnutie, ktoré sa snaží ovplyvniť proces verejného rozvoja, vyplývajúci z vlastných noriem a dogiem. Jeho teoretický základ – moslimská spoločnosť stratila svoj začiatkový skutočný islamský význam (charakter). Objektom útokov sú, spravidla, vláda a moc. Oni sú „neverné“, pretože nie sú garantmi islamského poriadku. Praxou islamských radikálov sú aktívne a okamžité (a preto agresívne) konania s cieľom nastolenia islamského štátu, teda uchvátenia moci.

³⁷ Севостьянов И.П. «Исламский фундаментализм и исламский экстремизм - это не совсем одно и то же»// «Международная жизнь», 1996, №5, с.33

³⁸ Блищенко И.П. Сотрудничество государств в борьбе с преступлениями международного характера. — М., 1989, с.17. Citácia: Трофимов Д.А. «Исламский фундаментализм в арабских странах: истоки и реалии»// Восток, 1992 г., №1, с.114

O chápaní a interpretácii systému v teórii medzinárodných vzťahov (príspevok k sociologickým aspektom)

František Škvrnda

Abstrakt

Systém je jedným z najfrekvencovanejších pojmov súčasnej vedy a aj v teórii medzinárodných vzťahov slúži na explanáciu rôznych javov a procesov. Základné podoby objasňovania systému v teórii medzinárodných vzťahov sú systémový prístup, systémová teória a systémová analýza. Systém medzinárodných vzťahov sa charakterizuje ako druh sociálneho systému. Základné spôsoby objasňovania systému medzinárodných vzťahov predstavujú tradično-historický, historicko-sociologický, heuristický, zmiešaný a empirický. Poukazuje sa na typológiu systémov medzinárodných vzťahov podľa historických a štruktúrálno-funkčných (priestorových) kritérií. Zvýrazňuje sa význam chápania systému medzinárodných vzťahov pre objasnenie ich usporiadania, v súčasnosti s dôrazom na nový svetový poriadok na začiatku 21. storočia.

Abstract:

System is one of the most frequented collocations in current science and also serves for explanation of different phenomena and processes in theory of international relations. Basic forms of clarifying the system in theory of international relations are: system approach, system theory and system analyze. System of international relations is characterized as kind of social system. Primary figures of clarifying the system of international relations are in traditional-historic, historical-sociologica, heuristic, eclectic and empirical ways. The typology of international relations systems by historical and structural-functional (spatial) criteria is being pointed out. The importance of understanding international relations systems for clarification of their organization is emphasized with stress on the new world order at the beginning of 21st century at present.

Pojem systém je dnes jedným z najfrekvencovanejších pojmov súčasnej vedy a aj v teórii medzinárodných vzťahov¹ slúži na explanáciu rôznych javov a procesov, ktoré majú nenahraditeľný význam pre ich fungovanie a rozvoj. Používanie pojmu systém prerástlo do rámca, ktorý sa v súčasnom chápaní medzinárodných vzťahov označuje aj za systémový pohľad. Napriek svojej rozsiahlosti a rozmanitosti však nepredstavuje systémový pohľad samostatnú paradigmu či teóriu medzinárodných vzťahov. Viacerí autori ho považujú za jeden zo základných rámcov skúmania a objasňovania problémov v teórii medzinárodných vzťahov² a spravidla ho charakterizujú ako súčasť scientistickej teórii (scientizmu) v nej.

S objasňovaním problematiky systému v teórii medzinárodných vzťahov sa stretávame vo viacerých podobách. Ako tri základné vymedzíme: systémový prístup, systémovú teóriu a systémovú analýzu. Tieto tri podoby majú spoločný kontext, navzájom súvisia a prelínajú sa. Hranice medzi týmito podobami systémového pohľadu v teórii medzinárodných vzťahov sú relatívne, čo sa prejavuje aj v tom, že v rôznych prameňoch sa môžu interpretovať rozdielne.

Ilustratívne možno uviesť, že rozdiely sa objavujú už v používaní pojmu systém vo väzbe na celkové chápanie medzinárodných vzťahov. Ide najmä o pojmy medzinárodný systém,³ svetový systém,⁴ systém štátov.⁵ Existujú práce, v ktorých je systém základom pohľadu na medzinárodné vzťahy.⁶

Systémový prístup považujeme za najširšiu podobu objasňovania systému v medzinárodných vzťahoch. Pristupuje k nemu ako k celistvosti

¹Pojem medzinárodné vzťahy budeme používať v širokom zmysle slova, teda ako synonymum aj pre pojem medzinárodné politické vzťahy, pričom vidíme, že v nich okrem politických aspektov sú v rôznej miere aj ekonomické, právne, kultúrne a i. Pozri Škvrnda, F.: *Svetová politika – úvod do teórie*. Bratislava, Vydavateľstvo EKONÓM 2005, s. 10 – 14.

²Krejčí, O.: *Mezinárodní politika*. Praha, Ekopress 2001, s. 592 – 598. Pozri aj Drulák, P.: *Teorie mezinárodních vztahů*. Praha, Portál 2003, s. 90 – 94.

³Goldstein, J. S.: *International Relations*. New York, Longman 2004, 5th ed., s. 10; Rosow, J. S.: *International system*. In: Griffiths, M., (ed.): *Encyclopedia of international relations and global politics*. London, Routledge 2005, s. 455 – 457.

⁴Nölke, A.: *Weltsystemtheorie*. In: Schieder, S. - Spindler, M. (Hrsg.): *Theorien der internationalen Beziehungen*. Opladen, Leske und Budrich 2003, s. 309 – 336.

⁵Krell, G.: *Weltbilder and Weltordnung. Einführung in die Theorie der internationalen Beziehungen*. Baden-Baden, Nomos 2004, s. 86 – 89.

⁶Ide najmä o prácu M. A. Kaplana považovaného za tvorca systémovej teórie medzinárodných vzťahov v práci, ktorá prvýkrát vyšla v roku 1957 (*System and Process in International Politics*. New York, E. Krieger Pub. Co. 1975).

mnohostranných a zložitých javov a procesov. Orientuje sa na odhalenie rozhodujúcich prvkov systému v celku a na poznávanie tých javov a procesov v systéme, ktoré najviac, najvýraznejšie podmieňujú jeho fungovanie a vývoj a pod. Systémový prístup predstavuje aj metódu, ktorá je jadrom metodologického uplatnenia systémového pohľadu na medzinárodné vzťahy a môžeme ho označiť aj za jeho filozoficko-sociálny základ.

V rámci systémovej teórie sa systém medzinárodných vzťahov objasňuje v celku ako aj základné časti, ktoré ho tvoria, ich pôsobenie v prostredí a spätný vplyv prostredia na fungovanie systému atď. Napriek tomu, že systémová teória je užšia ako systémový prístup (pohľad), zostáva na všeobecnej (abstraktnej) úrovni a zvyčajne modelovú charakteristiku medzinárodných vzťahov. Systémovú teóriu ako významnú súčasť medzinárodných vzťahov považujeme za nenahraditeľnú súčasť systémového pohľadu na ne, ktorá zásadne prispieva k poznaniu a riešeniu špecifiky tejto oblasti súčasnej teórie a praxe.

Systémová analýza sa zameriava na parciálne až konkrétne problémy medzinárodných vzťahov z priestorového, predmetného či časového hľadiska a prostredníctvom jej uplatnenia sa dosahuje ucelený pohľad na vymedzenú oblasť (tému), faktory, ktoré ich podmieňujú a pod. Môžeme ju označiť aj za aplikáciu systémového pohľadu najmä pri poznávaní konkrétnych otázok, detailných problémov v tejto oblasti.

Systémové chápanie sa začalo v teórii medzinárodných vzťahov uplatňovať v druhej polovici 50. rokov 20. st., keď sa skúmanie systémov z kybernetiky rozšírilo aj na oblasť sociálnych javov a procesov. Hoci za zakladateľa systémovej teórie sa považuje L. von Bertalanffy⁷, tradície využívania systémového pohľadu majú v teoretickom sociálnom myslení, vrátane prototeórie medzinárodných vzťahov, hlbšie korene (tradície). Už Aristoteles používal pojmy, na ktorých vyrastá systémový prístup. Poukazoval na to, že časti tela majú zmysel len vtedy, ak napomáhajú fungovaniu celého organizmu človeka. Aj jedna z kapitol práce Th. Hobbesa „Leviatan“, ktorá vznikla v roku 1651 a je považovaná aj za súčasť prototeórie medzinárodných vzťahov, mala názov „O systéme“. Pojmy systémovej teórie uplatňovali i viacerí klasickí sociológovia, s ktorých

⁷Za ďalšieho významného zakladateľa systémovej teórie sa považuje R. Ashby. Často sa medzi tvorcov systémovej teórie zaraďuje aj N. Wiener, najmä v súvislosti so zdôrazňovaním spätnej väzby v systéme.

myšlienkami sa ďalej stretávame v teórii medzinárodných vzťahov. Išlo najmä o K. Marxa a M. Webera.

K rozpracovaniu teórie systému v teoretickom sociálnom myslení v druhej polovici 20. st. zo sociologického hľadiska prispel predovšetkým T. Parsons považovaný za hlavného predstaviteľa štruktúrno-funkčnej teórie (paradigmy) v tejto vede.⁸ Široké uplatnenie našli aj závery prác D. Eastona o systémovej analýze politického života.⁹ Uplatňovaniu systémoveho pohľadu na spoločenský život a vývoj venovala v tomto období veľkú pozornosť na špecifickom základe aj marxistická teória tak vo všeobecnosti ako i v oblasti medzinárodných vzťahov¹⁰.

1 Základné aspekty systémoveho pohľadu na medzinárodné vzťahy

V rozsiahlej literatúre, ktorá sa zaoberá systémoveou charakteristikou medzinárodných vzťahov, neexistuje jednotná, všeobecne prijatá definícia tohto pojmu. Existujú však základné aspekty systémoveho pohľadu v sociálnych vedách, ktoré sa uplatňujú aj v teórii medzinárodných vzťahov. Za meritórny prvok systémoveho prístupu k medzinárodným vzťahom považujeme ich chápanie ako uceleného, zložitého a mnohostranného fenoménu, ktorý existuje, funguje a rozvíja sa relatívne samostatne, na základe vlastných zákonitostí, pričom má sociálny charakter. Systém na základe prístupu L. v. Bertalanffyho možno najvšeobecnejšie charakterizovať ako súhrn prvkov, ktoré sa nachádzajú vo vzájomnej interakcii. Vlastnosti a iné charakteristiky systému však nemožno objasniť len zo súhrnu vlastností a charakteristík jednotlivých prvkov, ktoré ho tvoria. V interakcii prvkov systému vznikajú aj také fenomény, ktoré sa v jednotlivých prvkov nenachádzajú. O. Krejčí systém charakterizuje ako „súbor komponentov, či

⁸K najznámejšej práci T. Parsonsa, v ktorej sa zaoberá sociálnym systémom, patrí *The Social System* z roku 1951, v ktorej nadviazal na závery svojho diela *The Structure of Social Action* z roku 1937.

⁹Ide najmä o práce *The Political System* z roku 1953 a *A Framework for Political Analysis* z roku 1965. Easton politický systém chápe v duchu základných ideí kybernetiky ako súhrn vzťahov prvkov nachádzajúcich sa v neustálom vzájomnom ovplyvňovaní s vonkajším prostredím cez mechanizmy „vstupov“ a „výstupov“.

¹⁰Vid' najmä Pozdnjakov, E. A.: *Sistemnij podchod k issledovanijam meždunarodnyh otnošenij*, Moskva 1976; *Sistema, struktura i process razvitija sovremennyh meždunarodnyh otnošenij*. Pod red. V. I. Getmana, Moskva 1984.

elementov spojených zvláštnymi vzťahmi do štruktúrovaného celku novej kvality.¹¹

Systémový pohľad na medzinárodné vzťahy sa odvíja od chápania pojmov, ktoré sú v jeho rámci používané. Za základné pojmy – kategórie - systémovej teórie sa spravidla považujú: prostredie, prvok (element) systému, vzťahy, štruktúra, funkcia a procesy. V nadväznosti na tieto kategórie sa používajú aj ďalšie pojmy, ktoré objasňujú najmä fungovanie a rozvoj systémov ako je napr. celistvosť, rovnováha, chaos, usporiadanie, riadenie, spätná väzba a i.

Systém medzinárodných vzťahov predstavuje špecifický druh systému, ktorý sa spravidla charakterizuje ako veľký a zložitý sociálny systém. Objasňovanie systémového (sociálnosystémového) charakteru medzinárodných vzťahov preto vyžaduje rozpracovanie všeobecného pohľadu na systém. Významný podnet k rozpracovávaniu sociálnosystémového pohľadu na medzinárodné vzťahy predstavuje aj pohľad sociológie medzinárodných vzťahov, ktorá sa začala rozvíjať najmä od 70. rokov minulého storočia, pričom sa v nej kladie dôraz na problematiku aktéra, teda základného prvku systému medzinárodných vzťahov.¹²

Systémový pohľad je časťou teoretikov v sociálnych vedách vrátane teórie medzinárodných vzťahov prijímaný kriticky a považovaný za prejav redukcionizmu, lebo celok rozoberá na časti v záujme toho, aby sa pochopilo jeho celkové fungovanie, pričom sa vzťahy, spojenia, väzby musia zjednodušiť. Aj systémové chápanie medzinárodných vzťahov má vzhľadom na ich mnohostranný a zložitý charakter len relatívnu podobu. Na relatívnosť vymedzenia a chápania systému medzinárodných politických vzťahov poukazujú viacerí teoretici medzinárodných vzťahov. Najmä zo sociologického hľadiska uvádzajú, že tieto systémy „neexistujú v realite, kde

¹¹Krejčí, O.: cit. práca, s. 16.

¹²Pozri Cygankov, A. P.: *Političeskaja sociologija meždunarodnych otnošenij*. Moskva, Radiks 1994; Cygankov, A. P. – Cygankov, P. A.: *Sociologija meždunarodnych otnošenij*. Moskva, Aspekt Press 2006; Macsweeney, B.: *Security, Identity and Interests. A Sociology of International Relations*. Cambridge, University Press 1999; Merle, M.: *The Sociology of International Relations*. New York, Berg Publishers 1992; Paleczny, T.: *Socjologia stosunków miedzynarodowych. Zarys problematyki*. Kraków, Krakowska Wyższa Szkoła im A. F. Modrzewskiego 2001; Škvrnda, F.: *Sociológia medzinárodných vzťahov*. Medzinárodné vzťahy 2004, č. 2, s. 33 – 42.

je len množstvo ľudí a ich vzťahov.¹³ Poukazuje sa aj na to, že tieto systémy sa „vždy konštruujú bádateľom“¹⁴ a teda predstavujú abstrakciu, ktorú výskumníci vnášajú do reality.

Napriek dlhodobému rozpracovávaniu problematiky systémového pohľadu nie je možné systém medzinárodných vzťahov vyčleniť tak exaktne a precízne, ako to je v prípade mechanických alebo biologických systémov. Chápeme ho v prvom rade ako metodologický nástroj umožňujúci zachytenie rozhodujúcich, hlavných stránok, momentov, aspektov a pod. medzinárodných vzťahov. Práve vymedzenie a rozpracovanie kategórie vzťahy v rámci systémovej teórie prispieva k precízii chápania vzťahov aj v podmienkach medzinárodných vzťahov a ich systému.

V tejto súvislosti zvýrazníme špecifický moment systému medzinárodných vzťahov spočívajúci v skutočnosti, že sociálny systém je výsledkom interakcie ľudí, ich vzájomného ovplyvňovania a pôsobenia, ktoré je podmienené vôľou, vedomím, hodnotovou orientáciou a pod. viacerých a rozdielnych subjektov. V systéme medzinárodných politických vzťahov preto treba uvažovať aj s pôsobením takých faktorov, ako sú výber (voľba), motivácia, percepcia, identita, vplyv a i., ktoré v biologických alebo mechanických systémoch nie sú prítomné. Z tohto dôvodu je systém medzinárodných vzťahov otvorený a má veľké množstvo vstupov, ktoré sa navyše odlišujú od seba svojimi podobami, zameraním, intenzitou a pod.

Ďalšiu zvláštnosť systému medzinárodných vzťahov vidíme v tom, že ich hlavným prvkom sú vzťahy medzi štátmi. Tento moment sa prejavuje predovšetkým v tom, že v systéme medzinárodných vzťahov na rozdiel od (vnútorného) politického systému štátov neexistuje ústredná moc ale pôsobí pluralizmus suverénit, čo však vedie k tomu, že nie je možné také riadenie tohto sociálneho systému ako vnútri štátu. V systéme medzinárodných vzťahov je preto nízka úroveň integrácie, alebo ináč vyjadrené ide o sociálny systém, ktorý sa vyznačuje nízkym stupňom integrácie prvkov do celku, čo podmieňuje vysoký stupeň ich samostatnosti, konania a správania na základe vlastných záujmov a hodnôt. Fungovanie a vývoj systému medzinárodných vzťahov je preto zložitým až protirečivým výsledkom vzájomnej závislosti

¹³Derriennic J.-P.: *Esquisse de problematique pour une sociologie des relations internationales*. Grenoble, 1977, s. 71.

¹⁴Sadie B., Smouts M.-C. *Le retournement du monde. Sociologie de la scene internationale*. Paris, 1992, s. 157.

jednotlivých prvkov (aktérov) a stupňa prelínania konfliktu ich záujmov (súperenia, súťaženia) a spolupráce (koordinácie) pri riešení problémov, ktoré sa v ňom objavujú.

Za zvláštnosť systému medzinárodných vzťahov sa považuje aj špecifický spôsob dosahovania jeho homeostázy. Všeobecná systémová teória prikladá veľký význam schopnosti systému adaptovať sa na zmeny prostredia a usilovať sa o svoje zachovanie (prežitie). Každý systém má pravidlá (spôsoby) adaptácie a zmeny (transformácie), ktoré sú v systéme medzinárodných vzťahov veľmi špecifické a predstavujú samostatnú oblasť jeho skúmania, súvisiacu najmä so spôsobom riešenia problémov v ňom. Meritornou dimenziou dosahovania rovnováhy systému medzinárodných vzťahov sú spôsoby uplatňovania moci a bohatstva, ich dosahovania a udržiavania, ktoré podmieňujú nielen fungovanie celého systému, ale kardinálnym spôsobom ovplyvňujú aj konanie a správanie jeho jednotlivých prvkov, predovšetkým štátov.

V neposlednom rade je špecifickým aspektom systému medzinárodných vzťahov aj to, že sú zložitou, mnohostrannou a meniacou sa sústavou, na ktorú nie je možné nazeráť len ako na súhrn mechanických, relatívne pevných a stálych spojení. S rozvojom spoločnosti (civilizácie) tvoria medzinárodné vzťahy čoraz mnohostrannejší a zložitejší fenomén systémového charakteru, ktorý je v neustálom pohybe a dynamicky sa mení. Ich skúmanie preto vyžaduje okrem základného systémového pohľadu aj uplatnenie vývojového, historického pohľadu. Oba tieto pohľady sa však musia opierať o vedeckú klasifikáciu udalostí, javov a procesov a uplatnenie súhrnu teoretických a metodologických postulátov a postupov.

Systémový prístup k medzinárodným vzťahom znamená, že hoci sa zakladá na poznávaní vývoja, postupného priebehu udalostí, javov a procesov v medzinárodných vzťahoch, nejde o chronologický výklad, ale v prvom rade o logické objasnenie hybných síl medzinárodnej politiky, ktoré nie sú vždy očividné a často nie sú ani na prvý pohľad bezprostredne spojené. Bez tohto prístupu by skúmanie javov a procesov v medzinárodných vzťahoch predstavovalo len chronologický sled viac-menej významných udalostí.¹⁵

Rozdiely v teoretickom pohľade na medzinárodné vzťahy vo všeobecnosti a na ich systém zvlášť vyúsťujú do rozdielnych pohľadov na

¹⁵Novotný, A.: *Slovník medzinárodných vzťahov*. Bratislava: Magnet Press Slovakia, 2004, s. 154.

systém medzinárodných vzťahov. Medzi základné pohľady na systém medzinárodných vzťahov patria:

- tradično-historický,
- historicko-sociologický,
- heuristický,
- zmiešaný,
- empirický.

Poznamenávame, že aj toto delenie má relatívny charakter a hranice medzi jednotlivými pohľadmi na systém medzinárodných vzťahov sú značne voľné. Zaradenie k jednotlivým pohľadom na systém medzinárodných vzťahov spravidla vyjadruje len základnú orientáciu pohľadu, jeho priority a nevylučuje, že sa v ňom do určitej miery neobjavia aj znaky, ktoré patria k inému pohľadu.

Základom tradično-historického pohľadu na systém medzinárodných vzťahov je chápanie pojmu medzinárodný systém v kontexte základných podôb medzištátnych vzťahov v určitom historickom období. Ako príklady možno uviesť také pohľady na systém medzinárodných politických vzťahov, ako sú: európsky systém 17. storočia založený na princípoch Vestfálskeho mieru z roku 1648, systém politickej rovnováhy európskych štátov – európsky koncert, bipolárny systém medzinárodných vzťahov v rokoch 1945 – 1990 a pod. Často sa tieto systémy označujú aj na základe miest, kde boli podpísané základné zmluvy a dohody o ich vytvorení (viedenský, versailsko-washingtonský, jaltsko-postupimský a pod.) Toto chápanie je zamerané na charakteristiku (deskripciu) vybraných problémov medzinárodných (najmä medzištátnych) vzťahov predovšetkým medzi hlavnými aktérmi – veľmocami. Tradično-historický pohľad na systém medzinárodných vzťahov je kritizovaný najmä preto, že má príliš popisný charakter a nevenuje dostatočnú pozornosť odhaľovaniu zákonitostí a príčin vo fungovaní a vývoji medzinárodných vzťahov.¹⁶

K zakladateľom a k najvýznamnejším predstaviteľom historicko-sociologického pohľadu na systém medzinárodných vzťahov patrí R. Aron,

¹⁶Za snahu o prekonanie tradično-historického pohľadu na medzinárodné vzťahy možno označiť novšie práce, ktoré sa zaoberajú systémovou históriou medzinárodných vzťahov. Pozri *Sistemnaja istorija meždunarodnyh otnošenij v četyrjoch tomach 1918 – 2003. Sobytyja i dokumenty*. Pod. red. A. D. Bogaturova, tom I, tom II, Moskva, Moskovskij rabočij 2000, tom III, tom IV, Moskva, NOFMO 2004.

ktorý síce zvýrazňoval význam poznania dejín medzinárodných vzťahov, ale bol skeptický k vytváraniu rôznych časovo (historicky) podmienených modelov. Vo svojich výskumoch porovnával podoby pôsobenia medzinárodných vzťahov medzi gréckymi mestskými štátmi, európskymi monarchiami v 17. st., európskymi štátmi v 19. st. a v medzi štátmi pri konfrontácii Východu a Západu v čase studenej vojny. Na základe skúmania javov a procesov v medzinárodných vzťahoch v rozdielnych obdobiach (podmienkach) dospel k poznatkom a záverom o opakovanosti javov a procesov v nich, ktoré mu dovolili vyčleniť určité zákonitosti ich fungovania a vývoja. R. Aron videl prínos systémového prístupu ku skúmaniu medzinárodných vzťahov v historicko-sociologickom pohľade najmä v tom, že umožňuje odhaliť mieru a rozsah sociálnej determinovanosti v ich fungovaní a vývoji.

K dynamickému rozvoju historicko-sociologického pohľadu na systém medzinárodných vzťahov došlo od začiatku 80. rokov minulého storočia v súvislosti s výrazným nárastom záujmu historickej sociológie o problematiku medzinárodných vzťahov. Tento pohľad venuje v súčasnosti¹⁷ zvýšený záujem skúmaniu systému medzinárodných vzťahov v podmienkach postmodernej spoločnosti v globalizujúcom sa svete, pričom súčasný systém porovnáva s podmienkami pôsobenia systémov medzinárodných vzťahov v minulosti, napr. v otázkach hegemonizmu a imperializmu, získavania a udržiavania moci a bohatstva a pod.

Heuristický pohľad na systém medzinárodných vzťahov zvýrazňuje najmä metodologickú stránku skúmania spojenú s vyčlenením jeho charakteristík (premenných). Zakladateľ heuristického pohľadu na systém medzinárodných vzťahov M. Kaplan na rozdiel od R. Arona považuje historický (historicko-sociologický) pohľad s jeho poznatkami a závermi za nedostačujúci pre skúmanie systému medzinárodných vzťahov.

Kaplanov pohľad na systém medzinárodných vzťahov je založený na všeobecnej teórii systémov, v rámci ktorej konštruje abstraktné modely umožňujúce lepšie pochopiť medzinárodnú realitu (situáciu).¹⁸ Tento pohľad na systém medzinárodných vzťahov vychádza z predstavy, že analýza jeho možných podôb vyžaduje skúmanie podmienok, v ktorých funguje, za akých

¹⁷Pozri Hobden, S. – Hobson J. M. (eds.): *Historical Sociology of International Relations*, Cambridge, University Press 2002.

¹⁸Kaplan M.: *System and Process in International Politics*.

sa môže rozvíjať alebo naopak upadať. V súvislosti s tým M. Kaplan vyčlenil šesť základných znakov charakterizujúcich každý systém. Ide o tieto znaky: základné pravidlá existencie a fungovania systému, pravidlá transformácie (zmeny) systému, parametre stability systému, aktéri, schopnosti aktérov, informovanosť aktérov. Rozhodujúci význam pre systémovú analýzu majú podľa M. Kaplana prvé tri znaky.

Zmiešaný pohľad na systém medzinárodných politických vzťahov sa snaží spojiť prvky historicko-sociologického a heuristického pohľadu. R. Rosencrance na tomto základe vymedzil od roku 1740 do roku 1960 postupnosť 9 systémov medzinárodných vzťahov,¹⁹ kde uskutočnil analýzu s cieľom nájsť faktory, ktoré v nich pôsobili upevňujúco alebo destabilizačne.²⁰

Ďalší podobný pohľad v rámci sociológie medzinárodných vzťahov rozpracoval E. Luard.²¹ Systémy analyzoval prostredníctvom týchto základných premenných: ideológia, elity, motivácie, stratifikácia, normy, roly a inštitúcie. V súvislosti s nimi potom vymedzil sedem historických systémov medzinárodných vzťahov:

- staročínsky systém (771—721 pr. n. l.),
- systém starogréckych štátov (510—338 pr. n. l.),
- epochu európskych dynastií (1300—1559),
- éru religióznej moci (1559—1648),
- obdobie vzniku a rozkvetu režimu štátnej suverenity (1648—1789),
- epochu nacionalizmu (1789—1914),
- éru vlády ideológie (1914—1974).

Empirický pohľad na systém medzinárodných vzťahov je blízky tradično-historickému pohľadu, ale na rozdiel od neho sa zameriava na vzťahy v rámci rôznych regiónov, ktoré možno označiť aj ako subsystemy. Je blízky tomu, čo sme v predchádzajúcej časti textu objasnili ako systémovú analýzu. Empirický pohľad objasňuje najmä zvláštnosti vzťahov a situácie v určitom

¹⁹Tieto systémy sa v heuristickom pohľade vyčleňujú rozdielne od tradičného vyčleňovania etáp v histórii medzinárodných vzťahov založenom na vzniku Vestfálskeho systému. R. Rosencrance vyčlenil systémy medzinárodných vzťahov v týchto časových obdobiach: 1740-1789, 1789-1814, 1814-1822, 1822-1848, 1848-1871, 1871-1888, 1888—1918, 1918—1945 a 1945—1960.

²⁰Rosencrance R, N.: *Action and reaction in World politics*. New York, Greenwood Press, 1977.

²¹Luard E.: *Types of International Society*. New York, New Amsterdam 1990.

regiónu, skúma stupeň vplyvu, ktorý má na správanie aktérov regionálny pomer síl, sociokultúrne reálie regiónu, regionálne medzinárodné organizácie a pod. Tento pohľad sa prioritne neusiluje o hľadanie zákonitostí objasňujúcich fungovanie tohto systému a pôsobenia jednotlivých aktérov v ňom, ale snaží sa čo najviac opísať a charakterizovať medzinárodnopolitické dianie v danom regióne (subsystéme) vo vymedzenom čase (období).

V súvislosti s uplatňovaním systémového pohľadu na medzinárodné vzťahy sa používajú aj ďalšie pojmy. Ide najmä o pojem medzinárodný systém, ktorý je slúži na označenie súhrnu javov a procesov na rôznych úrovniach či v oblastiach medzinárodného života, ktoré majú širší rozsah ako chápanie systému medzinárodných politických vzťahov. Ďalej sú to pojmy medzinárodný ekonomický (hospodársky) systém, medzinárodný právny systém a pod. Ide o sústavy rôznych prvkov medzinárodných vzťahov, ktoré sú úzko spojené s medzinárodnými politickými vzťahmi, ale nie sú s nimi totožné a napriek určitej miere ich prelínania predstavujú odlišné fenomény.

Okrem uvedených „tradičných“ a všeobecne používaných pojmov systémovej analýzy v teórii medzinárodných vzťahov sa používajú aj ďalšie pojmy, ktorých interpretácia je zložitejšia. Podľa neomarxistov (I. Wallerstein, S. Amin, N. Geras, R. Cox, M. Rogalski a i.) sa vytvára globálny svetový systém (sveto-systém)²² rozdielnych ekonomík, štátov, spoločností, ideológií a kultúr. Základ vývoja „sveto-systému“ je súhrn zmien (transformácia) pôsobiacich vo „sveto-ekonomike“, ktorej charakteristickými črtami sú:

- celosvetová organizácia výroby,
- rast významu nadnárodných monopolov,
- internacionalizácia kapitálu a trhu pri súčasnej segmentácii trhu práce,
- štandardizácia modelov spotreby,
- zmenšenie možnosti štátnych zásahov do finančnej sféry,
- sloboda špekulatívnych transferov a i.

²²Ide o pojem rozpracovaný najmä I. Wallersteinom v jeho trojdielnej práci „*The Modern World-system*“ (San Diego, Academic Press), ktorá vyšla v rokoch 1974 až 1989. Jednotlivé diely predstavujú: „*Capitalist Agriculture and the Origins of European World-Economy in the 16th Century*“ (1974), „*Mercantilism and the Consolidation of the European World-Economy, 1600-1750*“ (1980) a „*The Second Era of Great Expansion of the Capitalist World-Economy, 1730-1840's*“ (1989).

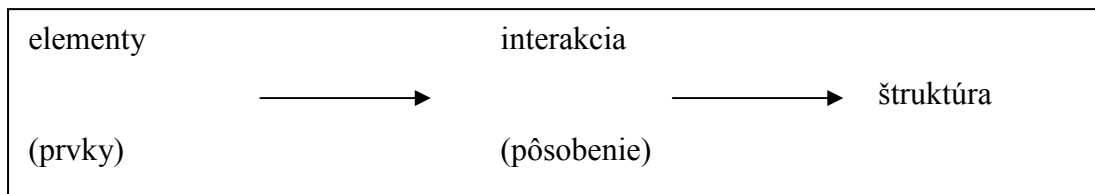
Najvýznamnejším následkom týchto procesov je rast nerovnosti medzi členmi medzinárodného systému. To zbavuje periférnych aktérov reálnej šance zmenšiť rozdiel medzi nimi a aktérmi predstavujúcimi centrum „sveto-systému“. Postupne sa vytvára aj tretia časť prvkov „sveto-systému“, ktorá sa označuje za semiperifériu, nachádzajúcu sa medzi centrom a perifériou.

2 Základné typy systémov medzinárodných vzťahov

Sociálny systém medzinárodných politických vzťahov je, ako sme už uviedli, nielen zložitým a mnohostranným, ale aj dynamickým fenoménom, nachádzajúcim sa v neustálom pohybe. Pochopenie existencie a pôsobenia takéhoto systému vyžaduje pri jeho skúmaní uplatniť dva prístupy: statický a dynamický.

Statický pohľad je spojený s poznávaním štruktúry systému a dynamický s jeho fungovaním a vývojom, čo znamená, že tieto pohľady od seba nie je možné odtrhávať a ich oddeľovanie má len relatívny charakter. Štruktúra systému medzinárodných vzťahov sa vníma spravidla prostredníctvom schémy znázornenej na obr. 1.

Obr. 1 Schéma statického pohľadu na systém medzinárodných vzťahov

Statický pohľad na systém, ktorý spočíva v skúmaní jeho štruktúry a vzťahov v nej sa môže zdať relatívne jednoduchší, ako pohľad na dynamiku systému prostredníctvom funkcií a procesov. Avšak aj v štruktúre systému sa nachádzajú rozdiely a protirečenia, ktoré ho môžu dynamizovať. Ide napr. o to, že jednotlivé elementy - aktéri medzinárodných vzťahov majú rozdielnu veľkosť (silu) a existujú medzi nimi rôzne vzťahy, ktoré majú nerovnaké zameranie, veľkosť, intenzitu atď. Okrem toho sa jednotlivé elementy môžu spájať do rôznych celkov, ktoré môžu vytvárať ďalšie, nové elementy - subsystemy systému. V štruktúre systému medzinárodných vzťahov sa zameriavame predovšetkým na poznávanie aktérov – rozdielov medzi nimi,

ich diferenciacie a na tom založenej klasifikácii, napr. na malé štáty, veľmoci, supervel'moci, alebo neštátnych aktérov. Diferenciácia a klasifikácia aktérov môže však mať aj regionálnu podobu a pod., ktorá nie je spojená len so zemepisnou polohou aktéra (európski, ázijskí, africkí atď. aktéri), ale môže zohľadňovať aj ďalšie možnosti delenia systému medzinárodných vzťahov a elementov v ňom – na „centrum“ a „perifériu“ a i.

Pri dynamickom pohľade na systém sa zameriavame na procesy jeho fungovania či už z hľadiska stability a nestability, ale aj na sledovanie vývoja - zmien (transformácie), ktoré môžu viesť k rozvoju alebo úpadku systému. Ak tento pohľad spojíme so súčasnými zmenami v systéme medzinárodných vzťahov vznikajú ďalšie otázky. Ide napr. o to, či sa dotýkajú súčasné zmeny medzinárodných vzťahov všetkých jeho aktérov, alebo sa vzťahujú len k časti aktérov (napr. k bývalým socialistickým štátom)?

Z doteraz uvedeného vyplýva, že podľa názoru väčšiny autorov skúmajúcich problémy medzinárodných vzťahov nie je možné obsiahnuť prostredníctvom jediného univerzálneho systému. Zmeny v medzinárodných vzťahoch majú nielen historickú, vývojovú podobu, ale súvisia aj s ich diferencovanosťou a zložitou, mnohostrannou štruktúrovanosťou. Základná metodologická schéma týchto systémov – spojenie aktérov medzinárodných vzťahov do celku vznikajúceho v určitých podmienkach ich vzájomného pôsobenia – vyžaduje vytváranie viacerých teoretických podôb (modelov) v závislosti na priestore - vlastnostiach, znakoch, podmienkach existencie systémov a pod. Zároveň vyžaduje aj vyčleňovanie rôznych subsystémov a komponentov, ktoré sa stáva čoraz dôležitejšie s pribúdajúcim časom.

Zároveň vzniká aj otázka, či môže súčasne existovať viac systémov medzinárodných vzťahov a či aj v súčasnosti existuje viac typov systému medzinárodných vzťahov? Rozdielnosť teoretických pohľadov na medzinárodné vzťahy a na systémy medzinárodných politických vzťahov, ako aj ich komplikovanosť a multidimenzionálnosť vedie k tomu, že i pri skúmaní štruktúry medzinárodných vzťahov sa objavujú viaceré možné prístupy, na základe ktorých sa vymedzujú aj rôzne ich typy.

Typy systémov medzinárodných vzťahov sa spravidla vymedzujú na základe dvoch skupín kritérií:

- historických – podľa ktorých sa vyčleňujú najmä v jednotlivých obdobiach (etapách, érach) vývoja medzinárodných vzťahov,

- štruktúrálno-funkčných (priestorových) – podľa ktorých sa vyčleňujú predovšetkým podľa svojho rozsahu (geografického), charakteru konfliktov a spolupráce v nich, spôsobu riešenia problémov a pod.

Aj toto delenie má relatívny charakter a nemožno ho absolutizovať. Typológia systémov medzinárodných vzťahov na základe štruktúro-funkčného prístupu má aj historické aspekty a súvislosti. Štruktúra i fungovanie týchto systémov sú výrazne ovplyvnené stupňom rozvoja spoločnosti (sveta), jej ekonomickou, sociálnou, kultúrnou a ďalšími úrovňou. Avšak aj spätne štruktúra systému medzinárodných vzťahov podmieňuje spôsoby riešenia problémov v nich.

Podľa štruktúrálno-funkčných kritérií sa najčastejšie rozlišujú systémy medzinárodných vzťahov na základe ich priestorového – zemepisného vymedzenia, kde sa vyčleňujú najmenej tri úrovne, ktoré sa však môžu vo svojom vnútri ešte ďalej diferencovať. Na prvej najvyššej úrovni sa systém medzinárodných vzťahov spravidla chápe ako celosvetový (globálny, planetárny). V súvislosti s rozlišovaním medzinárodnej politiky a svetovej politiky,²³ je možné vidieť rozdiely aj medzi systémom svetovej politiky a systémom medzinárodných vzťahov, keď systém svetovej politiky sa vymedzuje sa na vyššom stupni abstrakcie, ako je systém medzinárodných vzťahov.

Ďalším významným momentom, ktorý v súčasnosti zvyrazňuje význam rozpracovávaného chápania systému medzinárodných vzťahov ako celosvetového (globálneho, planetárneho) fenoménu, je pôsobenie globalizácie. Prikláňame sa k názoru, ktoré datujú pôsobenie systému medzinárodných vzťahov ako uceleného celosvetového fenoménu až po druhej svetovej vojne najmä v dôsledku vytvorenia bipolárneho usporiadania systému medzinárodných politických vzťahov a vzniku globálneho súperenia kapitalistického a socialistického systému. Aj v týchto podmienkach však svet zostal vnútorne diferencovaný a štruktúrovaný v dvoch základných líniiach:

1. V línii Východ – Západ spojenej najmä s ideologickým, politickým a vojensko-strategickým súperením o získanie nadvlády nad celým svetom. Po skončení (rozpade) bipolárneho usporiadania medzinárodných

²³ Pozri Škvrnda, F.: *Svetová politika (úvod do teórie)*, Bratislava, Ekonóm 2005, s. 9 – 57; Łoś-Nowak, T.: *Stosunki międzynarodowe. Teorie – systemy – uczestnicy*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 2000, s. 29 – 37.

vzťahov táto línia ustúpila do pozadia, aj keď množstvo javov a procesov, ktoré v jeho podmienkach vznikli, pôsobia v rôznej miere ešte aj v súčasnosti.

2. V línii Sever – Juh spojenej predovšetkým s výraznými ekonomickými rozdielmi. Táto línia po rozpade bipolárneho usporiadania medzinárodných vzťahov nadobudla na význame a pôsobí intenzívnejšie. Dochádza aj k tomu, že pôvodné ekonomické rozdiely získavajú aj politické a ideologické súvislosti.

Na druhej úrovni má systém medzinárodných vzťahov v súčasnosti podobu veľkých regionálnych, spravidla kontinentálnych systémov, ktoré možno charakterizovať aj ako subsystemy medzinárodných vzťahov. Ide najmä o európsky systém (subsystem) medzinárodných vzťahov, ktorému sa venuje zvýšená pozornosť predovšetkým v súvislosti s procesmi európskej integrácie. Podobne sa vymedzuje africký, ázijský a americký systém medzinárodných vzťahov. Regionálne systémy (subsystemy) sa niekedy ešte ďalej klasifikujú na celokontinentálne a systémy veľkých regiónov v rámci kontinentov. V záujme zvýraznenia celokontinentálneho rozmeru týchto systémov sa tieto označujú často ako paneurópsky, panafrický, panamerický a pod. Medzi veľké regionálne subsystemy v rámci kontinentov, ktoré sa vyznačujú výraznými prvkami homogenity vo viacerých oblastiach svojho pôsobenia (okrem politických faktorov to môžu aj ďalšie faktory ekonomickej, sociálnej, kultúrnej, vojenskej a i. povahy), sa najčastejšie uvádzajú: západoeurópsky, severoamerický, latinskoamerický, d'alekovýchodný, ale aj subsaharský a pod. Ide o vyjadrenie širšieho súhrnu znakov a vlastností, ktoré síce majú priestorový (geografický) charakter, ale sú doplnené politickými, sociálno-ekonomickými, kultúrnymi a pod. faktormi.

Na tretej úrovni sa vymedzujú regionálne (subregionálne) systémy medzinárodných vzťahov v rámci veľkých regiónov či kontinentov. Tu ide už o pomerne veľké množstvo subsystemov, či komponentov súčasného systému medzinárodných vzťahov. Okrem vyššie spomenutých veľkých regiónov možno uviesť ako ďalšie príklady regionálnych systémov medzinárodných politických vzťahov stredoeurópsky, balkánsky, blízkovýchodný, stredoázijský, stredoamerický, karibský, severoafrický, stredoafrický, juhoafrický a i. Tieto regióny môžu mať nielen rozdielnu veľkosť (územie), ale môžu sa v nich prejavovať aj špecifické prvky medzinárodných vzťahov, ktoré sú podmienené sociálno-ekonomickými,

bezpečnostnými, kultúrnymi, historickými a ďalšími faktormi a vytvárajú zvláštne prostredie.

Na základe špecifických prvkov medzinárodných vzťahov spojených s pôsobením sociálno-ekonomických, bezpečnostných, kultúrnych a ďalších faktorov možno vymedziť ďalší typ systémov medzinárodných vzťahov, ktoré označíme ako parciálne systémy (subsystémy) medzinárodných vzťahov. Uvedieme napr. možnosť vytvorenia parciálnych systémov medzinárodných politických vzťahov podľa náboženských kritérií – ide o spojenie štátov, kde prevažuje obyvateľstvo moslimského vierovyznania, ale môže to byť aj systém kresťanských štátov. S uplatnením takéhoto hľadiska sa stretne v práci S. P. Huntingtona *Zrážka civilizácií*.²⁴ Ďalší variant predstavujú systémy v medzinárodných vzťahoch vytvorené na základe spojenia štátov vychádzajúceho z úradného (používaného) jazyka – systémy arabských, anglofónnych, frankofónnych, lusofónnych a pod. štátov. Tieto parciálne systémy medzinárodných vzťahov spravidla prekračujú geografické vymedzenia regiónov a môžu ovplyvňovať globálny (celosvetový) systém medzinárodných vzťahov špecifickými spôsobmi. Podnety pre používanie takýchto parciálnych systémov vytvára v súčasnosti najmä možnosť rýchlej a rôznorodej komunikácie, ktorá je znásobovaná aj priestorom vytvárajúcim sa pre aktivity neštátnych aktérov v dnešných medzinárodných politických vzťahoch.

Pri vymedzovaní rôznych regionálnych a parciálnych subsystémov medzinárodných vzťahov sa však môže považovať za problematické určenie dostatočne zdôvodnených kritérií, na základe ktorých sa vyčleňuje daný región (predmet) ako oblasť relatívne samostatného skúmania. Poukazuje sa pri tom najmä na skutočnosť, že nepodložená regionalizácia či parcializácia môže mať negatívny dopad na systémovosť – komplexnosť a celistvosť - pohľadu na prebiehajúce javy a procesy vo vymedzenej oblasti medzinárodných vzťahov. Za príklad môže poslúžiť Blízky východ, ktorého geografické vymedzenie, aj keď má viaceré podoby, sa dá uskutočniť pomerne presne. Na systém blízkovýchodných politických vzťahov však pôsobia aj ďalší aktéri medzinárodných vzťahov, ktorí síce nie sú z tohto regiónu (v súčasnosti najmä USA), ale bez uvažovania o ich pôsobení nemôžeme uplatniť systémový prístup k tomuto regiónu.

²⁴Huntington, S. P.: *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha, Rybka Publishers 2001.

Špecifickú oblasť – úroveň systému medzinárodných vzťahov predstavujú transkontinentálne systémy, ktoré sú spravidla veľkého rozsahu. Najčastejšie sa v tomto zmysle pracuje s pojmom transatlantický (euroatlantický) systém. Ďalším pojmom, frekvencia používania ktorého narastá, je pacifický (tichooceánsky) systém, ktorý sa však zatiaľ charakterizuje prevažne z hľadiska hospodárskej spolupráce. Zvýšený záujem vyvoláva aj transkontinentálne prostredie Stredomoria, kde sa tiež môže vyčleniť určitý systém medzinárodných vzťahov, ktorý je však priestorovo omnoho menší než dva predchádzajúce. Prostredie Stredomoria je mimoriadne heterogénnym, čo je podmienené najmä so stretávaním rôznych kultúrno-historických vplyvov v tomto regióne.

Posledný typ systému medzinárodných vzťahov v zemepisnom zmysle predstavujú také abstrakcie ako je napr. Západ. V jeho vymedzení je okrem geografickej a politickej dimenzie prítomné aj množstvo ďalších prvkov ekonomického, sociálneho, kultúrneho a vojenského charakteru, ktoré však majú pomerne homogénny charakter. Vymedzenie Západu má však aj napriek tomu relatívny až symbolický charakter, ktoré môže mať niekedy aj prvky kontraproduktívnosti, ktorej podobou je napr. delenie sveta na Západ a zvyšok (West and Rest). Ak je možné Západ aj pomerne exaktne vymedziť na základe určitých kvalitatívnych či obsahových kritérií v politickej, právnej, ekonomickej, kultúrnej a i. oblastiach, zložitejšie je to už s vymedzením jeho protipólu. Ako protipól Západu sa označuje najmä Východ. Avšak chápanie Východu z hľadiska jeho obsahu zo systémového pohľadu je značne heterogénne a voči chápaniu Západu pôsobí nekonzistentne, pričom sa mení aj historicky – napr. v období bipolárneho usporiadania systému medzinárodných vzťahov sa pojem Východ často používal ako synonymum svetovej socialistickej sústavy. Navyše veľmi nekonzistentne pôsobí chápanie Východu, ak nemá len ekonomicko-politický charakter, ale prihliadne sa aj ku kultúrno-historickým aspektom, kde sú už značné rozdiely medzi Čínou, Indiou, arabskými štátmi a pod. Ďalší príklad zložitosti takýchto pojmov predstavuje Juh, spravidla slúžiaci na označenie rozvojových štátov (málo rozvinutých štátov, vrátane skupiny najmenej rozvinutých štátov), kde je množstvo politických, ekonomických, kultúrnych, sociálnych, kultúrnych a i. odlišností. Podobne sa môže vnímať aj delenie sveto-systému na centrum, perifériu a semiperifériu.

V závislosti na prístupe k problémom, ktoré sa skúmajú v systéme medzinárodných vzťahov sa môžu vyčleňovať ďalšie typy systémov, ktoré

zvýrazňujú spravidla väzby dichotomického charakteru. Na takomto základe sa systémy charakterizujú ako stabilné či nestabilné, konfliktné a kooperujúce, otvorené a zatvorené, centralizované a decentralizované atď.

3 Usporiadanie medzinárodných vzťahov ako ústredný problém ich systémovej charakteristiky

Problém usporiadania medzinárodných vzťahov sa zakladá najmä na chápaní moci (aj napriek rozdielnosti názorov na jej charakter, spôsoby presadzovania, mechanizmy pôsobenia a pod. v jednotlivých teóriách). Z neho vychádza spravidla aj charakteristika ďalších oblastí a otázok medzinárodných vzťahov a tak chápanie usporiadania - poriadku,²⁵ ktorý v nich existuje, sa spravidla považuje za jeden zo základných problémov teórie medzinárodných vzťahov.

Moc²⁶ všeobecne znamená schopnosť subjektu (aktéra medzinárodných vzťahov) pôsobiť na iné subjekty a presadzovať (realizovať) svoje záujmy, pričom sa spája najmä so štátom. V prípade potreby môže ísť aj o schopnosť prekonať odpor iných subjektov, ovplyvniť ich pôsobenie a dosiahnuť ich kontrolu a ovládanie. Moc štátneho aktéra medzinárodných vzťahov sa chápe v dvoch základných významoch - podobách:

1. Vnútna moc aktéra je podmienená predovšetkým dispozíciami, ktoré má v politickej oblasti na základe geografických, ekonomických, politických, sociálnych, kultúrnych a ďalších podmienok a faktorov svojej existencie a fungovania. Ide však len o potenciál, kde sa tieto podmienky a faktory zložito integrujú do celku systémového charakteru,

²⁵Z cudzích jazykov sa slovo usporiadanie spravidla prekladá ako poriadok. Pojmy v cudzích jazykoch ako ład (poľsky), order (anglicky), Ordnung (nemecky), порядок (rusky), řád (česky) je však možné prekladať v širšom význame ako iba poriadok. Vzhľadom na charakter článku budeme tieto dve slová zatiaľ používať ako synonymá, ale z hľadiska precizácie slovenskej terminológie teórie medzinárodných vzťahov považujeme za vhodnejšie používanie pojmu usporiadanie, ktoré má širší význam ako iba poriadok a vidíme potrebu jeho rozpracovania.

²⁶Na rastúcu pozornosť a záujem venované otázkam teoretického skúmania moci svedčí vytváranie novej oblasti vedeckého skúmania, ktorá sa označuje za kratológiu (angl. cratology) a zatiaľ je rozpracovávané najmä v ruskej politológii a teórii medzinárodných vzťahov. Pojem kratológia sa vytvára na základe dvoch slov – kratos (z gréckeho sila, moc) a logos (z gr. veda, náuka). Pozri Chalipov, V. F.: *Kratologija - nauka o vlasti. Konceptija*. Moskva, Ekonomika 2002.

ktorý aktér môže využiť pri svojom pôsobení v medzinárodných vzťahoch.

2. Vonkajšia moc súvisí so schopnosťou aktéra svoj potenciál (silu) reálne uplatniť a využiť v medzinárodných vzťahoch. Táto podoba moci je vyjadrená najmä v realizácii zahraničnej a bezpečnostnej politiky štátov.

Moc je z hľadiska teórie medzinárodných vzťahov predovšetkým politickým fenoménom, ktorý má vaceré súvislosti – najmä ekonomické, právne, morálne, sociálne, kultúrne, dnes už aj informačné a pod. Politika je však aj napriek zmenám v súčasnej spoločnosti stále úzko spojená so štátnou mocou, aj keď sa s ňou úplne nekryje. Štáty, ktoré sú zatiaľ stále hlavnými aktérmi medzinárodných vzťahov, vstupujú do nich najmä prostredníctvom zahraničnej politiky. Zahraničná politika, aj keď má relatívnu samostatnosť, však nepôsobí oddelene od vnútornej politiky, ktorá je spravidla omnoho viac diferencovaná ako vnútorná. V súčasných podmienkach sa čoraz viac prejavuje vplyv vnútornej politiky na zahraničnú a bezpečnostnú politiku štátu a teda medzinárodné politické vzťahy sú podmienené v rôznej miere aj „vnútornými“ politickými javmi a procesmi v jednotlivých štátoch.

Pojem moc v teórii medzinárodných vzťahov, najmä v pohľade medzinárodnej politickej ekonómie, je však úzko zviazaný aj s pojmom bohatstvo.²⁷ Bohatstvo sa všeobecne sociologicky chápe ako taký objem nedostatkových statkov, ktorý sa nedá vyčerpať bežným spôsobom.²⁸ V sociológii medzinárodných vzťahov, ako aj v iných pohľadoch na medzinárodné vzťahy ako sociálnosystémový fenomén sa poukazuje aj na pôsobenie kontroly a socializácie v procesoch ich fungovania a vývoja, najmä vo vzťahu k aktérom. Kontrola súvisí najmä s tým, že v rámci štátov – aktérov existuje deľba moci. Socializácia je spojená s tým, že aktéri sa neustále musia prispôbovať meniacim sa podmienkam (prostrediu), ale menia sa aj oni samotní, čo vyžaduje od nich nanovo upravovať svoje konanie a správanie. Sociálne mechanizmy spojené s kontrolou a socializáciou zasadzujú pôsobenie moci a bohatstva a spôsoby ich získavania a udržiavania do širšieho aktuálneho i historického rámca.²⁹

²⁷Pozri napr.: Lairson, Th. D. – Skidmore, D.: *International Political Economy: The Struggle for Power and Wealth*. London, Wadsworth Publishing 2002, Rosecrance R, N.: *The Rise of the Virtual State: Wealth and Power in the Coming Century*, Basic Books 2000.

²⁸Velký sociologický slovník, Zv. 1, Praha, Karolinum 1996, s. 132.

²⁹Meždunarodnyje otnošenija: sociologičeskyje podchody (ruk. avt. koll. P. A. Cygankov), Moskva, 2002; Velký sociologický slovník (2. zv.), Praha, Karolinum 1996.

Z funkčného hľadiska sa vyčleňujú ako základné typy usporiadania systému medzinárodných vzťahov:

- multipolárny,
- bipolárny,
- monopolárny,
- hegemonistický
- imperiálny.

Základom tohto vymedzenia typov systému medzinárodných vzťahov je počet centier moci. Významnú úlohu zohráva pritom aj spôsob dosahovania mocenskej rovnováhy. Tak môžu byť systémy charakterizované aj ako rovnovážne (symetrické) a nerovnovážne (asymetrické), alebo ako anarchické (bez existencie ústrednej moci) a hierarchizované (s rôznymi prvkami centralizácie, či nadriadenosti a podriadenosti v jednotlivých oblastiach medzinárodných vzťahov).

V multipolárnom systéme medzinárodných vzťahov existuje tri a viac centier moci a v bipolárnom sú tieto centrá dve. V multipolárnom a bipolárnom systéme môže za určitých podmienok dôjsť k rovnovážnemu stavu – mocenskej rovnováhe, keď tieto centrá moci majú zhruba rovnaký vplyv na dianie a dokážu prijímať opatrenia na to, aby konanie a správanie žiadnej veľmoci (superveľmoci) neobsahovalo kroky ohrozujúce ďalšie centrá moci alebo fungovanie celého systému.

V monopolárnom systéme existuje len jedno centrum moci – jeden štát (veľmoc, superveľmoc), s ktorého postavením a vplyvom nemôže súťažiť, ani ho politicky, vojensky či ekonomicky ohroziť žiadny iný aktér. Ak toto centrum získa také postavenie, v ktorom má moc na vyvíjanie nátlaku na ďalších aktérov, aby konali v súlade s jeho záujmami (na ich základe), vzniká hegemonistický systém medzinárodných vzťahov. K dosiahnutiu hegemonie nepostačuje len politická moc, ale musí byť opretá aj o vojenskú a hospodársku silu (potenciál). Ak je vyvíjaný tlak tohto hegemonistického centra moci na ďalších aktérov medzinárodných vzťahov taký, že bezohľadne presadzuje svoje záujmy, porušujúc pri tom aj právne a morálne normy prijaté medzinárodným spoločenstvom ide o imperiálny systém. Impériom je jeden štát, ale toto označenie môže slúžiť aj na ďalšie štáty – aktérov (ich subsystém), ktorý je ním politicky, vojensky a hospodársky ovládaný (závislý na ňom). Imperiálny štát k presadzovaniu svojich záujmov používa ozbrojené i ďalšie násilie a rôzne podoby

zastrašovania, najmä voči takým štátom (aktérom), ktorí nie sú ochotní sa mu podriaďovať a konať na základe ním stanovených pravidiel.

V súvislosti so zvýraznením pohľadu na systém medzinárodných vzťahov z hľadiska ústrednej úlohy moci v ňom vytvoril jeho špecifickú typológiu M. Kaplan. Vyčlenil šesť základných typov systémov medzinárodných vzťahov na základe ich mocenského usporiadania, ktoré majú vysoko abstraktný charakter.

Prvým typom je „systém všeobecného (jednotkového) veta“, v ktorom každý aktér disponuje možnosťou blokovat' systém, využívajúc pri tom určité prostriedky vydierania. Súčasne je každý aktér schopný energicky sa postaviť proti takémuto vydieraniu, akokoľvek silné by bolo jeho pôsobenie a teda ktorýkoľvek štát je schopný brániť sa pred iným štátom. Ako typický príklad takejto situácie možno uviesť podmienky, keď všetky štáty vlastnia jadrové zbrane.

Druhý typ predstavuje „systém rovnováhy síl“, ktorý je charakterizovaný multipolárnosťou, teda existenciou väčšieho počtu centier moci. Podľa M. Kaplana v rámci takéhoto systému musí existovať najmenej päť veľmocí. Ak ich počet klesne na nižší, systém sa postupne transformuje na bipolárny.

Tretí typ má podobu „pružného (voľného) bipolárneho systému“. Okrem štátov ako hlavného typu aktéra sa v ňom nachádza ďalší typ aktéra – bloky štátov, ako aj univerzálni aktéri – medzinárodné organizácie. V závislosti na vnútornej organizácii blokov vznikajú viaceré varianty tohto systému. Môže byť hierarchizovaný až autoritatívny, keď vedúca mocnosť bloku vnucuje svoju vôľu spojencom, ale aj nehierarchizovaný v tom prípade, ak sa línia pôsobenia bloku utvára na základe konzultácií medzi jednotlivými štátmi - aktérmi.

Štvrtý typ tvorí „pevný (tesný) bipolárny systém“. Tento systém má rovnakú konfiguráciu ako predchádzajúci, ale oba bloky sú v ňom organizované na prísnej hierarchizácii. Zaniká aj možnosť pôsobenia „nezapojených“ (neangažovaných) a neutrálnych štátov, ktoré majú v pružnom bipolárnom systéme relatívne veľký priestor. Univerzálni aktéri majú tiež veľmi ohraničené možnosti pôsobenia a nie sú schopní výraznejšie ovplyvniť konanie blokov. Riešenie konfliktov a problémov, použitie sily a diplomatické aktivity sa uskutočňujú na základe rozhodnutí v rámci oboch blokov.

Piaty typ M. Kaplan označil ako „univerzálny systém“. Tento systém je vlastne svetovou federáciou a vyjadruje rozhodujúcu úlohu univerzálneho aktéra. Predpokladá sa v ňom vysoký stupeň politickej rovnorodosti medzinárodného prostredia a solidarita štátnych aktérov a univerzálneho aktéra. Tento systém sa môže vytvoriť napr. tak, že na úkor suverenity štátnych aktérov by bola rozšírená právomoc OSN, ktorá by mala rozhodujúcu úlohu pri regulácii konfliktov a udržiavaní mieru. Podmienkou fungovania tohto systému by bola aj rozvinutá integrácia v politickej, ekonomickej a administratívno-riadiacej oblasti, pričom by univerzálnemu aktérovi patrili široké právomoci vrátane možností určovať status štátov a prideľovať im prostriedky. Medzinárodné vzťahy by v týchto podmienkach fungovali na základe pravidiel, za uplatňovanie ktorých by niesol zodpovednosť univerzálny aktér.

Šiesty typ systému Kaplan charakterizuje ako „hierarchický systém“, ktorý vo svojej podstate predstavuje svetový štát. Národné štáty v týchto podmienkach strácajú svoj význam a stávajú sa len teritoriálnymi jednotkami. Systém ma pevne centralizovanú štruktúru, v rámci ktorej sa riešia všetky problémy vo vzťahoch medzi jednotlivými aktérmi.

K problematike usporiadania medzinárodných vzťahov sa viažu aj viaceré ďalšie pojmy, ktoré vychádzajú za rámec tradičnej systémovej teórie, ale v teórii medzinárodných vzťahov prispievajú k precízácii systémoveho pohľadu. K takémuto pojmu patrí označenie súhrnu aktérov (subjektov) medzinárodných vzťahov ako spoločenstva. K prínosom pojmu spoločenstvo patrí, že umožňuje zahrnúť do jednej kategórie štátnych i neštátnych aktérov medzinárodných vzťahov, aj keď sa za medzinárodné spoločenstvo častejšie považuje len súhrn štátov. K pojmu spoločenstvo sa v teórii medzinárodných vzťahov viaže viacero prívlastkov, ktoré majú systémový charakter. Okrem najfrekvencovanejšie používaného spojenia medzinárodné spoločenstvo, sa často používajú vo vzťahu k spoločenstvu aj prívlastky svetové či globálne.

Medzinárodné vzťahy súvisia s aktivitami subjektov v najväčšom sociálnom zoskupení – v medzinárodnom spoločenstve, ktoré sa čoraz viac označuje aj prívlastkami svetové a globálne. Toto spoločenstvo má dve špecifické sociálne črty.

Prvou je, že príslušnosť k nemu je nútená.³⁰ Štáty ani ďalší aktéri medzinárodných vzťahov z nich nemôžu odísť a môžu konať len v existujúcich podmienkach. Medzinárodnému spoločenstvu sa nedá vyhnúť, existovať mimo neho, možno sa pred ním uzavrieť, nanajvýš ho ignorovať. Akýkoľvek kontakt na medzinárodnej scéne však aktéra zapája do medzinárodných vzťahov.

Druhou črtou je to, že v medzinárodnom spoločenstve sa nenachádza najvyššia autorita, ktorá by bola jediným arbitrom. Napriek tomu, že existuje rozsiahly súbor noriem medzinárodného práva, nie je žiadna oprávnená moc, ktorá by mohla a bola schopná vynucovať ich dodržiavanie. Vedie to k situácii, že konanie a správanie jednotlivých aktérov medzinárodných vzťahov je viac individualistické a egoistické ako v iných sociálnych systémoch. Táto situácia sa zakladá aj na tom, aký význam sa v doterajšom vývoji medzinárodných vzťahov prikladal suverenite štátov, ktoré predstavujú spočiatku jediný a aj v súčasnosti najvýznamnejší typ aktéra v nich. Dichotómia vojny a mieru a anarchie a poriadku spolu s chápaním štátu a jeho suverenity predstavujú základné problémy teórie medzinárodných vzťahov, ktoré sa ako červená niť prelínajú celým ich vývojom.

Ďalší pojem systémového charakteru, ktorý umožňuje lepšie poznať usporiadanie medzinárodných vzťahov, predstavuje medzinárodný režim. Chápe sa ako súhrn formálnych a neformálnych princípov a noriem, ktoré sa uplatňujú pri riešení problémov. Pojem medzinárodný režim sa tak môže viazať k viacerým oblastiam medzinárodných vzťahov. Politická dimenzia chápania medzinárodného režimu je úzko spojená s jeho právnou stránkou, ale má aj ekonomický rozmer. V súvislosti s narastajúcim rozsahom pôsobenia neštátnych aktérov sa objavujú aj rôzne nové sociálne, morálne a kultúrne aspekty medzinárodného režimu.

Usporiadanie medzinárodných vzťahov je podmienené aj normami existujúcimi v nich. Hoci normy medzinárodných vzťahov sú predovšetkým právnou (medzinárodnoprávnou) záležitosťou majú aj morálne, sociálne a politické aspekty. S normami medzinárodných vzťahov sú úzko spojené idey a hodnoty, ktoré tiež výrazne podmieňujú tak konanie a správanie jednotlivých aktérov medzinárodných vzťahov, ako aj fungovanie a vývoj

³⁰Prvýkrát túto charakteristiku medzinárodných vzťahov a spoločenstva štátov v ňom použil E. H. Carr už v roku 1939 v práci *The Twenty-Year Crisis 1919 – 1939*.

celého systému (prostredia). Neoddeliteľnou súčasťou fungovania tejto oblasti usporiadania medzinárodných vzťahov sú záujmy jednotlivých aktérov, ktoré sa spravidla považujú za rozhodujúci faktor ovplyvňujúci ich konanie a správanie, prostredníctvom ktorého prijímajú aj normy, idey a hodnoty existujúce v daných podmienkach.

Pri charakteristike usporiadania medzinárodných vzťahov zohráva významnú úlohu aj poznanie jeho štruktúry, prvkov z ktorých sa skladá a ktoré v nich najvýraznejšie pôsobia. Stav štruktúry systému medzinárodných politických vzťahov je dôležitým ukazovateľom jeho stálosti, stability či nestability, konfliktnosti či spolupráce. R. Aron vyčleňoval tri základné štruktúrne stránky systému medzinárodných vzťahov: pomer síl, hierarchiu aktérov, homogénnosť alebo heterogénnosť zloženia.

Nekoordinovaná činnosť suverénnych štátov vedených svojimi záujmami formovala doteraz systémy medzinárodných vzťahov, ktorých hlavným znakom bola dominancia obmedzeného počtu najsilnejších štátov – veľmoci (superveľmoci). Takto vytvorená štruktúra podmieňovala správanie všetkých aktérov medzinárodných vzťahov. Napr. všetky štáty sú nútené vydávať prostriedky na vojenské účely, hoci to je nerozumný výdavok. Doterajšie usporiadanie medzinárodného systému vedie štáty k takému správaniu v ekonomickej a ekologickej oblasti, ktoré v konečnom dôsledku môže protirečiť ich záujmom, čo sa v súčasnosti čoraz viac prejavuje v rôznych nebezpečenstvách, ktoré sa charakterizujú ako nevojenské.

Samotný pojem medzinárodného poriadku vychádza z chápaniu poriadku v sociálnych vedách (v sociálnom myslení) a má aj výrazné sociálno-filozofické a sociologické dimenzie. Najvšeobecnejšie je spoločenský poriadok taká organizácia života, ktorá je protikladná anarchii a reguluje život určitého spoločenstva na základe súboru noriem (právnych, morálnych a pod.) a hodnôt. Pojem medzinárodného poriadku sa úzko viaže k medzinárodnému spoločenstvu. Základný problém spočíva v tom, ako dosiahnuť poriadok v podmienkach spoločenstva, ktoré je súhrnom rôznych subjektov pôsobiacich v medzinárodnej politike s rozdielnymi súbormi noriem a hodnôt a kde nie je ústredná moc. Možno pri tom poukázať na protirečivosť pri vymožitelnosti noriem medzinárodného práva, ktoré majú len odporúčací charakter a na ich kontrolu či presadzovanie nie sú iné inštitúcie ako štáty, ktorých sa dotýkajú.

Od vzniku medzinárodných vzťahov ale najmä od čias, keď ich pôsobenie má celosvetový charakter, vidieť snahu o ich vedomé, zámerné

regulovanie a riešenie problémov v nich. Táto snaha je spojená v prvom s potrebou aktérov medzinárodných vzťahov prežiť v danom prostredí a zaistiť svoju bezpečnosť. Pri vytváraní tohto stavu pôsobia záujmy štátov (aktérov medzinárodných vzťahov), ktoré sú podmienené najmä ich silou a bohatstvom. Prejavuje sa to ako vo vývoji medzinárodného práva, tak aj vo vytváraní siete medzinárodných organizácií i v rozširujúcom sa pôsobení medzinárodného spoločenstva a jeho podôb.

Medzinárodný poriadok je najvšeobecnejšie také usporiadanie medzinárodných (najmä medzištátnych) vzťahov, ktoré umožňuje zabezpečiť realizáciu potrieb štátov a ďalších aktérov. Základom medzinárodného poriadku je vytvoriť a rozvíjať podmienky pre ich existenciu, fungovanie a rozvoj, ako aj stanoviť inštitúcie, normy a hodnoty, ktoré ho zaistia. Medzinárodný poriadok možno charakterizovať v troch základných podobách: inštitucionálnej, normatívnej alebo hodnotovej.

V inštitucionálnej podobe sa predpokladá pôsobenie inštitúcií, ktoré majú právomoc riešiť problémy spojené s existenciou, fungovaním a rozvojom jednotlivých aktérov ako aj celého spoločenstva, ako aj prostriedky (silu), ktorá je schopná túto právomoc realizovať. V normatívnej podobe to je existencia súboru noriem, ktoré upravujú pôsobenie aktérov v medzinárodnom spoločenstve a spôsoby riešenia sporov medzi nimi, či ďalších problémov medzinárodného spoločenstva. V hodnotovej podobe ide len o súhrn hodnôt, ktoré prevažujú v medzinárodnom spoločenstve a vo všeobecnosti vyjadrujú názor na spôsoby riešenia problémov, správania aktérov a pod.

Z iného pohľadu sa uvádzajú ako tri základné prístupy k charakteristike medzinárodného poriadku: realistický, sociálno-konštruktívny a inštitucionálny. V realistickom prístupe sa kladie dôraz na vzťah (pomer) medzi potenciálmi aktérov. Základom regulácie vzťahov a riešenia problémov je sila. V sociálno-konštruktívnom prístupe je zvýraznený záujem na vytvorení a fungovaní noriem pri regulácii vzťahov a riešení problémov. V inštitucionálnom prístupe ide najmä o vytvorenie a fungovanie nástrojov regulácie, ktorými sú predovšetkým medzinárodné inštitúcie chápané ako mechanizmy medzištátnej spolupráce schopné vplývať na konanie jednotlivých aktérov v záujme celku.

V súvislosti s rozdielnymi chápaniami medzi medzinárodnou a svetovou politikou sa rozlišuje aj medzi medzinárodným a svetovým poriadkom. Medzinárodný poriadok sa v tomto zmysle chápe ako poriadok

vytvorený medzinárodným spoločenstvom (v ktorom sú formálne všetky štáty sveta). Vzťahy medzi členmi medzinárodného spoločenstva a tým aj medzinárodný poriadok sú podmienené viacerými faktormi, najvýraznejšie však mocenskými (mocenskopolitickými) vzťahmi medzi štátmi, na základe ktorých sa vytvára hierarchia – vertikálna dimenzia medzinárodného poriadku. V medzinárodnom spoločenstve však neexistujú len jednotlivé štáty (aktéri) so svojou mocou (potenciálom), ale aj ich rôzne zoskupenia fungujúce na základe spoločných noriem a hodnôt a na ňom vytvorenom modeli konania a správania.

Svetový poriadok sa môže chápať v širšom slova zmysle (ako synonymum medzinárodného poriadku), alebo v užšom slova zmysle ako jadro medzinárodného poriadku, ktoré na inštitucionálnom, normatívnom a hodnotovom základe stanoví spôsob riešenia problémov medzinárodného poriadku a pravidiel pre pôsobenie aktérov svetovej politiky a ich konania a správania a vzťahy ďalších aktérov medzinárodných vzťahov k nim.

V súvislosti so zmenami v medzinárodných vzťahov po skončení studenej vojny a ich usporiadaním, ktoré je však podmienené aj javmi a procesmi v postmodernej spoločnosti globalizujúceho sa sveta sa čoraz častejšie stretávame s otázkou nového svetového (globálneho) poriadku a jeho podoby. Základné aspekty nového svetového poriadku sa spravidla vymedzujú ako:

- problém typu (podoby) usporiadania systému medzinárodných politických vzťahov (bude mať hegemonistický, monopolárny alebo multipolárny charakter?),
- problém základných noriem a hodnôt, ktoré budú regulovať konanie a správanie aktérov medzinárodných vzťahov (budú vychádzať len z noriem a hodnôt Západu, alebo budú výsledkom širšej diskusie až konsenzu, kde sa prihliadne aj k normám a hodnotám Východu a Juhu?),
- problém inštitucionálnej základne fungovania medzinárodných vzťahov (bude založená len na mocenskej rovnováhe, alebo sa ním stane medzinárodná organizácia typu OSN, či sa vytvorí nová inštitucionálna základňa, ktorá bude pružnejšia a efektívnejšie pôsobiť pri riešení jednotlivých problémov súčasných medzinárodných vzťahov a bude mať podobu akejsi svetovej vlády?),

- problém miesta a úlohy ako aj možností pôsobenia neštátnych aktérov medzinárodných vzťahov (budú sa presadzovať len veľkí a silní nadštátni aktéri, najmä v ekonomickej a politickej oblasti, predovšetkým nadnárodné spoločnosti, prípadne medzinárodné organizácie, alebo sa vytvorí priestor aj pre pôsobenie malých a slabých aktérov spravidla na podštátnej úrovni najmä v sociálnej a kultúrnej oblasti?),
- problém spôsobu zaistenia medzinárodnej bezpečnosti (bude sa naďalej preferovať zaistenie vojenskej bezpečnosti organizáciami typu NATO rozdielne v jednotlivých regiónoch sveta, alebo sa dôraz položí na ucelené, nedeliteľné zaistenie bezpečnosti v celosvetovom rámci so zvýšenou pozornosťou na riešenie nevojenských aspektov bezpečnosti?).

Spôsob riešenia týchto základných aspektov nového svetového poriadku musí mať vzhľadom na situáciu, ktorá sa vytvorila po skončení (rozpade) bipolárneho usporiadania medzinárodných vzťahov a na ňom založenom medzinárodnom poriadku, systémový charakter. Požiadavka systémovosti a ucelenosti riešenia podoby nového svetového poriadku je znásobovaná, ale aj komplikovaná novými podmienkami i otázkami, ktoré do medzinárodných politických vzťahov vnáša postmoderna a globalizácia. Systémový pohľad na medzinárodné vzťahy predstavuje základný teoretický a metodologický rámec, v ktorom je možné riešiť tieto problémy a úlohy, pričom je nevyhnutné jeho ďalšie tvorivé rozpracovávanie spojené so schopnosťou reagovať na meniace sa podmienky a súvislosti vývoja sveta.

Záver

Napriek nejednoznačnej percepcii, chápaniu a interpretácii pojmu systém v medzinárodných vzťahoch ide o základný a nenahraditeľný teoretický a metodologický nástroj ich poznávania a riešenia problémov v nich. Význam uplatňovania systémového pohľadu v súčasných medzinárodných vzťahoch je umocňovaný najmä problémami, ktoré pôsobia v podmienkach pokračujúcej globalizácie sveta.

Základná schéma systémového prístupu v sociálnych vedách ako interakcie prvkov (aktérov) vytvárajúcich novú entitu sa vzhľadom na rozsiahlosť, zložitosť a mnohostrannosť medzinárodných vzťahov aplikuje vo viacerých podobách. Do popredia vystupuje problematika uplatnenia systémového prístupu pri skúmaní usporiadania súčasných medzinárodných vzťahov. Táto téma sa môže koncentrovať aj do chápania nového svetového poriadku, ktorý sa vytvára po skončení studenej vojny, na začiatku 21. stor.

Príspevok bol spracovaný v rámci projektu VEGA č. 1/2482/05 - Pozícia a rola malých štátov v súčasných medzinárodných vzťahoch (sociologické a politologické aspekty)

Historický vývoj a súčasná charakteristika ekonomiky Taiwanu

Marek Csabay

Abstrakt

Taiwanská ekonomika je jednou z najrýchlejšie sa rozvíjajúcich ekonomík sveta a je považovaná za jeden z hospodárskych zázrakov modernej histórie. Po druhej svetovej vojne bol zničenou a zaostalou krajinou. Za posledných 50-60 rokov však vykazovala jeho ekonomika rast, ktorý ju dokázal pozdvihnúť na úroveň najvyspelejších ekonomík. Článok sa v stručnosti zaoberá hospodárskym vývojom Taiwanu v druhej polovici 20. storočia. Autor sa snaží načrtnúť základné princípy a priority hospodárskej politiky v jednotlivých dekádach. Príspevok sa tiež venuje sektoru informačných a komunikačných technológií, ktoré v súčasnosti v najväčšej miere prispievajú k silnej hospodárskej pozícii Taiwanu.

Abstract

Taiwanese economy belongs to the fastest growing economies of the world and is regarded as one of the economic miracles of the modern history. After the World War 2 it was a destroyed and backward country. But during the last 50-60 years Taiwan recorded an economic growth, which allowed him to join the club of the most developed economies. The article describes in brief Taiwan's economic development in the 2nd half of the 20th century. The author tries to outline basic principles and priorities of the economic policy in the particular decades of the 20th century. The article is also focusing on the information and communication technologies sector that is the biggest contributor to the strong economic position of Taiwan these days.

Na konci čínskej občianskej vojny, keď pevninskú časť krajiny ovládla Komunistická strana, presunula sa nacionalistická vláda Kuomintangu (KMT) a jej podporovatelia z radov podnikateľskej vrstvy na priľahlý ostrov Taiwan. Vládu si KMT udržal až do roku 2000, keď bol za prezidenta prvýkrát zvolený predstaviteľ opozície (Chen Shui-bian), avšak

prvý príslušník pôvodného obyvateľstva¹ krajiny sa stal prezidentom už v roku 1990 (Lee Teng-hui).

Keď prišiel KMT k moci, Taiwan bol rozvojovou ekonomikou, ktorá bola navyše ťažko postihnutá dôsledkami 2. svetovej vojny. V tom čase bol Taiwan japonskou kolóniou, ktorá mala s ohľadom na svoju polohu významné zásobovacie úlohy pre japonské ozbrojené sily. Priemyselná základňa krajiny tak bola do určitej miery vybudovaná Japoncami, avšak táto bola leteckými útokmi zničená, resp. použitá na úradu vojnových reparácií počas povojnovej okupačnej správy.

Prvotné základy hospodárskeho rozvoja Taiwanu môžeme hľadať v priaznivých vonkajších podmienkach, ktoré krajine priniesol začiatok studenej vojny. V rannej fáze rozvoja čerpal Taiwan prakticky celú rozvojovú pomoc USA určenú pôvodne na obnovu pevninskej Číny. Táto pomoc bola nevyhnutným rozvojovým impulzom, keďže krajina trpela nerozvinutou, resp. zničenou komunikačnou infraštruktúrou, nedostatkom energie a nevzdelanou pracovnou silou. V povojnovom období boli vybudované vodné elektrárne, ktoré pomohli vyriešiť energetickú krízu a prispeli k rozvoju poľnohospodárstva ako zdroj vody pre zavlažovacie systémy.

Pozemková reforma – realizácia ktorej nebola politickým problémom, keďže vlastníckmi pôdy neboli príslušníci vládnuceho autoritárskeho režimu KMT – vyriešila nedostatok potravín a dokonca umožnila Taiwanu získať príjmy z exportu niektorých komodít (cukor, čaj, ovocie atď.). Paralelným krokom bola industrializácia krajiny – v prvej etape v odvetviach náročných na pracovnú silu, neskôr v kapitálovo náročných odvetviach – a obnovenie výrobných základní krajiny. Tento proces sa prejavil napr. v poklese počtu pracovníkov v poľnohospodárstve z 52 % obyvateľstva v roku 1951 na 35 % v roku 1975.

V 50. rokoch dominoval taiwanskej ekonomike štátny sektor, ktorý sa rozvíjal pod patronátom KMT. Štátne spoločnosti pôsobili vo všetkých kľúčových oblastiach ekonomiky, predovšetkým v energetickom sektore, ťažkom priemysle, ale i v iných odvetviach, ktoré vyžadovali štátnu kontrolu.

¹Taiwanská spoločnosť sa skladá z troch skupín obyvateľstva: *pôvodného obyvateľstva* nečínskeho pôvodu, *starousadlíkov* – čínskych prisťahovalcov, ktorý prišli na ostrov pred občianskou vojnou a *novoprisťahovalcov* – členov a sympatizantov KMT, príslušníkov nacionalistických ozbrojených síl a kapitálovej vrstvy, ktorá bola spojená s nacionalistickým režimom.

Veľké (štátne) spoločnosti boli zvýhodňované v prístupe ku kapitálovým zdrojom. Malé a stredné podnikanie stálo mimo záujmu KMT a vytvorilo tak priestor pre sebarealizáciu pôvodného obyvateľstva Taiwanu, ktoré bolo v podstate vylúčené z politického procesu a nemohlo sa uplatniť v štátom kontrolovanom sektore.

Šesťdesiate roky priniesli zásadné zmeny v prístupe k hospodárskej politike Taiwanu. Bola zrealizovaná finančná reforma, liberalizácia zahraničného obchodu a začal sa podporovať prílev priamych zahraničných investícií prostredníctvom zakladania zvláštnych ekonomických zón. Proexportná orientácia ekonomiky priniesla úspech predovšetkým vďaka aktivite, inovatívnosti a flexibilitate malých a stredných podnikov, ktoré boli v súkromných rukách. Kým politická a hospodárska elita Taiwanu (KMT) sa stále nevzdávala návratu na kontinentálnu Čínu, malé a stredné podniky vznikli ako rodinné firmy väčšinou v rámci tých sociálnych vrstiev, ktoré nemali nádej na kariérny postup a sebarealizáciu v rámci existujúceho systému. Nemožno však KMT uprieť, že vytvoril priestor a podmienky pre rozvoj podnikania na Taiwane. Hlavnými stimulujúcimi opatreniami boli daňové úľavy v preferovaných odvetviach, investície do vzdelania a infraštruktúry a cieľavedomé proexportné opatrenia.

V 60. a 70. rokoch bol hospodársky rast postavený na vývoze lacnej priemyselnej produkcie. S rastom nákladov na pracovnú silu a s posilňovaním menového kurzu sa táto produkcia stávala čoraz menej konkurencieschopnou, čo si vyžiadalo ďalšiu transformáciu ekonomiky v prospech technologicky náročných odvetví. Pôvodná výroba náročná predovšetkým na pracovnú silu bola postupne presúvaná na pevninskú Čínu, ktorá sa pod vplyvom hospodárskej reformy nastolenej v roku 1979 začala otvárať svetu. Protiľahlá čínska provincia Fujian sa stala hlavným príjemcom investícií z Taiwanu. Čínsko-taiwanské vzťahy – politicky napäté - začali v 80. rokoch 20. storočia vykazovať známky pragmatizmu v ekonomickej oblasti. Priame hospodárske kontakty síce neboli možné, avšak realizovali sa prostredníctvom tretích krajín, najmä Hongkongu.²

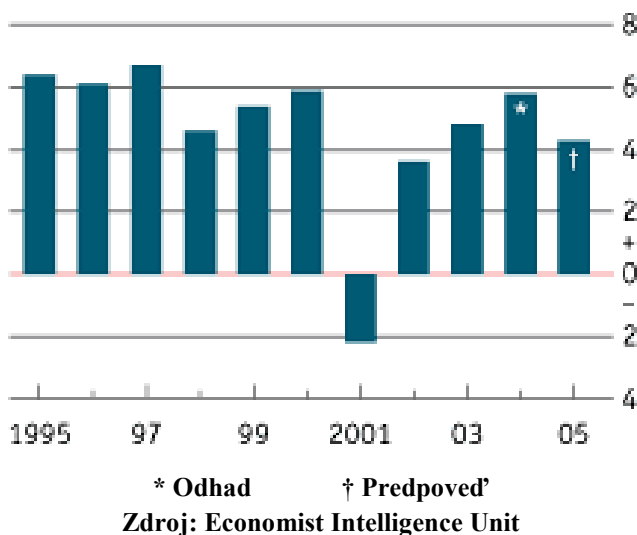
V 80. rokoch nastal v taiwanskom hospodárstve posun smerom k produkcii s vysokou pridanou hodnotou, čo zostáva jeho charakteristickým znakom i do súčasnosti spolu s proexportnou orientáciou. Priemerný rast vykazoval približne 8-9 % ročne. Vnútorňý trh zostával z veľkej časti

²Embargo na obchod bolo zrušené v roku 1985 a zákaz cestovať do ČĽR o dva roky neskôr.

chránený. Významnou charakteristikou sa v 90. rokoch stala orientácia a prepojenosť na čínsku ekonomiku. Vzájomný obchod medzi ČLR a Taiwanom vzrástol z 10 mld. USD v roku 1992 na 25 mld. USD v roku 1997. V roku 1998 dosiahli taiwanské investície v ČLR hodnotu 17 mld. USD (z celkového objemu 40 mld. PZI Taiwanu). Obe krajiny takmer súčasne vstúpili do WTO – Čína v decembri 2001 a Taiwan následne v januári 2002.

Hospodársky rast v 90. rokoch zostával stabilný. Ázijská kríza v rokoch 1997-1998 sa Taiwanu prakticky nedotkla, keď sa rast HDP iba znížil na úroveň 4, resp. 5 % v tom období, čo je v porovnaní s ostatnými krajinami regiónu vysoko nadpriemerný výkon. Naopak, prepad na trhoch s informačnými technológiami a spomalenie globálneho rastu v roku 2001 zasiahlo Taiwan podstatne výraznejšie, keď jeho ekonomika vykázala záporný rast na úrovni -2,2 %.

Graf 1 Rast HDP Taiwanu (%)

Odvtedy vykazuje Taiwan stabilný hospodársky rast na úrovni 3-4 % ročne. V roku 2004 sa odhad rastu HDP blížil dokonca k 6 %. Z pohľadu tvorby HDP sa na ňom najviac podieľajú služby, ktoré tvoria takmer 68 %. Hlavnými odvetviami služieb sú finančné služby, obchod, skladovanie, telekomunikácie a doprava. Priemysel tvorí viac ako 30 % HDP. Spracovateľský priemysel tvorí vyše 82 % hodnoty produkovaných tovarov.

Kapitálovo a technologicky náročné odvetvia naďalej dynamicky rastú, kým odvetvia náročné na prácu zažívajú úpadok. Ako sme už naznačili skôr, z väčšej časti boli presunuté do iných krajín v regióne JV Ázie (prevažne na pevninskú Čínu). Poľnohospodárstvo tvorí v súčasnosti menej ako 2 % HDP. Hlavnými pestovanými plodinami sú: ryža, cukrová trstina, zelenina, kukurica, ovocie, kvety a čaj. Chov zvierat zahŕňa ošípané, hydinu a dobytok.

Zahraničný obchod je z dôvodu exportnej orientácie ekonomiky najvýznamnejším faktorom hospodárskeho rastu. Najvýznamnejšími obchodnými partnermi sú Čínska ľudová republika a HK, ktorí sa spolu podieľajú na viac ako 1/3 celkového objemu taiwanského exportu. Obchod s HK, ČLR, USA, Japonskom, Európou a krajinami ASEAN-u potom tvorí viac ako 3/4 celkového obratu zahraničného obchodu. Živý regionálny obchod predstavuje príležitosť pre viac ako 1/2 taiwanských exportov. Prehľad komoditnej a teritoriálnej štruktúry ZO Taiwanu prinášajú nasledujúce tabuľky.

Tab.1 Prehľad základných ekonomických ukazovateľov Taiwanu v roku 2003

Ukazovateľ	Hodnota/charakteristika
HNP	295,9 mld. USD
HDP	286,2 mld. USD
HNP p.c.	13 157 USD
HDP p.c.	12 726 USD
Hospodársky rast	3,24 %
Miera nezamestnanosti	4,99 %
Poľnohospodárstvo	1,8 % HDP
Priemysel	30,4 % HDP
Služby	67,8 % HDP

Celkový objem zahraničného obchodu	271,5 mld. USD
Export	144,2 mld. USD
Hlavné exportné trhy	ČĽR a HK (34 %), USA (18 %), Japonsko (8,3 %), Singapur (3,4 %)
Import	127,3 mld. USD
Hlavní dodávatelia	Japonsko (25,6 %), USA (13,2 %), ČĽR (8,6 %), Nemecko (3,9 %)
Prílev investícií	3,58 mld. USD
Odlev investícií	3,97 mld. USD
Devízové rezervy	227,66 mld. USD (koncom apríla 2004)

Zdroj: Doing Business With Taiwan. Taipei: TAITRA 2004

Tab.2 Komoditná štruktúra ZO Taiwanu v roku 2004

Komoditná štruktúra vývozu	Podie I (%)	Komoditná štruktúra dovozu	Podie I (%)
Stroje a elektrické zariadenia	47,9	Stroje a vybavenie	39,5
Kovy	10,5	Elektrické zariadenia	25,1
Textilné produkty	7,2	Chemikálie a príbuzné tovary	12,3
Plasty a gumené výrobky	7,2	Kovy a kovové produkty	11,0

Zdroj: Economist Intelligence Unit

Tab.3 Teritoriálna štruktúra ZO Taiwanu v roku 2004

Teritoriálna štruktúra vývozu	Podie I (%)	Teritoriálna štruktúra dovozu	Podie I (%)
Čína	19,5	Japonsko	26,0
HK	17,1	USA	12,9
USA	16,2	Čína	9,9
Japonsko	7,6	J. Kórea	6,9

Zdroj: Economist Intelligence Unit

Úspech taiwanskej produkcie na zahraničných trhoch je garantovaný dynamickým charakterom jeho ekonomiky, podnikateľským prostredím a výnimočnou flexibilitou vo výrobe i v marketingu. Vďaka týmto charakteristikám je patrí ekonomika Taiwanu k najkonkurencieschopnejším vo svetovom hospodárstve. Kľúčovým faktorom je však vzdelanostná úroveň obyvateľstva, ktorú poskytuje kvalitné technické školstvo a vynikajúco zabezpečené univerzity. Kvalita ľudského kapitálu je rozhodujúca pre realizáciu modernej poznatkovej ekonomiky.

Záver

Taiwan je 14. najväčším svetovým exportérom a 16. na svete v poradí najväčšieho objemu dovozov. Celkovo mu to dáva pozíciu krajiny s 15. najväčším obratom zahraničného obchodu vo svetovom hospodárstve. V štatistike objemu devízových rezerv mu dokonca patrí 3. priečka.

Pri hodnotení jeho postavenia vo svetovom hospodárstve nemôžeme obísť jeho rolu ako najvýznamnejšieho dodávateľa high-tech produktov a kostru svetového priemyslu v oblasti informačných technológií. Súčasný význam a silu tohto taiwanského odvetvia dokumentuje i prevzatie divízie Siemens Mobile koncernom BenQ v roku 2005. Taiwan -kedysi výrobca lacnej elektroniky – má dnes bezkonkurenčné postavenie na trhoch viacerých IT produktov (pozri tab.4). Taiwanské priemyselné parky sú sídlom spoločností, ktoré spotrebiteľia na svetových trhoch väčšinou ani nepoznajú, pritom však patria k svetovej špičke alebo ju priamo určujú. Ide o spoločnosti ako Quanta alebo Compal, ktoré sú dvoma najväčšími výrobcami notebookov na svete. Ich produkcia (odhadovaná v roku 2005 na 25 mil. mobilných počítačov) je väčšia ako predaj dvoch najväčších značiek notebookov – Dellu a HP.

Rozvoj Taiwanu ako svetovej IT veľmoci je úzko spojený s dynamickým rastom hospodárstva na čínskej pevnine. Mzdové náklady sú na Taiwane z pohľadu konkurencieschopnosti na svetových trhoch v niektorých odvetviach už dlhšie príliš vysoké. Pevninská Čína tak predstavuje vhodnú možnosť ako produkovať lacnejšie. Veľká časť IT exportov ČLR pochádza z produkcie fabriek, ktoré sú vo vlastníctve taiwanských spoločností. Čoraz výraznejšie sa prejavuje delba práce – Taiwan sa koncentruje na výskum a vývoj produktov, prípadne na ich

následný marketing (ak produkujú pod vlastnou značkou), Čína na ich výrobu. Napríklad spoločnosť Hon Hai, ktorá je druhým najväčším producentom elektronických komponentov na svete (vyrába o. i. tiež Playstation 2 od Sony), zamestnáva na pevnine viac ako 100 000 ľudí. Celkovo zamestnávajú taiwanské spoločnosti približne 10 mil. ľudí v ČR. Čína sa aj vďaka týmto investíciám stala v roku 2002 druhým najväčším producentom IT hardwaru na svete po USA. Nárast čínskych IT exportov je presne kopírovaný nárastom dovozov IT komponentov z Taiwanu.

Tab.4 Podiel taiwanských výrobkov na trhu vybraných IT produktov (marec 2005)

Produkt	Poradie na svetovom trhu	Podiel na svetovom trhu (%)
Vybavenie sietí (routery)	1.	89
Bezdrôtové siete (WLAN)	1.	83
PDAs	1.	79
Základné dosky	1.	78
Notebooky	1.	72
DSL modemy	1.	71
Zmluvná výroba čipov	1.	70
LCD monitory	1.	68
Káblové modemy	1.	66
CRT obrazovky	1.	57
CD/DVD mechaniky/napaľovačky	2.	42
Digitálne fotoaparáty	2.	35
Servre	2.	33
Mobilné telefóny	-	8

Zdroj: Wirtschaftswoche

Tlak na znižovanie cien viedol k tomu, že na Taiwane sa vyrábajú už len vysokohodnotné produkty, resp. produkty s vysokou maržou, prípadne produkty, ktorých výroba je vysoko automatizovaná s malým podielom ľudskej práce (ako je napr. výroba čipov, resp. LCD monitorov).

S uvedeným vývojom sú však spojené isté riziká. Výrobcovia IT produktov – bez ohľadu na to, či vyrábajú na Taiwane, či na pevninskej Číne – sa koncentrovali na zvyšovanie efektívnosti výroby na maximálnu možnú úroveň. To im prinieslo úspech v podobe súčasného postavenia na svetovom

trhu, avšak zanedbali budovanie vlastných značiek. Väčšina ich produkcie sa sústreďuje na výrobu pre iné spoločnosti – proces označovaný ako „original design manufacturing“ (ODM), resp. „original equipment manufacturing“ (OEM). V prípade, že sa im podarí umiestniť i svoju značku na trh, ako sa to podarilo Aceru a jeho bývalej dcére BenQ, dostávajú sa do situácie, keď ich vlastný produkt ohrozuje ODM produkt vyrábaný pre americkú alebo japonskú firmu a tým aj jeho budúcu výrobu. Firmy sa snažia tento konflikt záujmov riešiť striktným odlišením vlastnej produkcie od ODM výroby na trhu, aby si navzájom nekonkurovali.

Použitá literatúra

Dancing With the Enemy. A Survey of Taiwan. In: The Economist. January 15th, 2005

Doing Business with Taiwan. Taipei: Taiwan External Trade Development Council 2004

LIPKOVÁ, L. a kol.: Medzinárodné hospodárske vzťahy II. Bratislava: Ekonóm 2002

Steiler Aufstieg. In: Wirtschaftswoche, Nr. 25, 16.06.2005

www.cia.gov

www.economist.com

www.tdctrade.com

www.trade.gov.tw

Ahtisaariho plán pre Kosovo

Lucia Gálová

Abstrakt

Politický proces vedený OSN začal na konci roka 2005 v snahe určiť budúci status Kosova. 2. februára 2007 špeciálny zástupca OSN pre Kosovo Marti Ahtisaari, bývalý fínsky prezident, predložil lídrom v Belehrade a Prištine náčrt návrhu budúceho statusu. Návrh pokrýva širokú škálu problémov týkajúcich sa budúcnosti Kosova, obzvlášť nástroje na ochranu kosovských nealbánskych spoločenstiev ako je decentralizácia vlády, ochrana srbského ortodoxného cirkevného dedičstva a inštitucionálnu ochranu nealbánskych menšín. Priština akceptovala Ahtisaarovu finálnu dohodu, zatiaľ čo Belehrad pokračuje v jej odmietaní. Hneď po tom, čo sa návrh zverejnil, USA a EU mu vyjadrili silnú podporu. Viacerí medzinárodní pozorovatelia veria, že rokovania povedú ku kosovskej nezávislosti s obdobím pod medzinárodným dohľadom.

Kľúčové slová: Kosovo, konflikt, Ahtisaari, plán

Abstract

Political process led by the UN began at the end of 2005, with a view to determine the future status of Kosovo. On February 2, 2007, UN Special Envoy for Kosovo Martti Ahtisaari, former finish president, presented draft proposal of future status to political leaders in Belgrade and Pristina. The proposal covered a wide range of issues related to Kosovo's future, in particular measures to protect Kosovo's non-Albanian communities such as decentralization of government, protection of Serbian Orthodox Church heritage and institutional protections for non-Albanian communities. Pristina has accepted Ahtisaari's final Settlement, while Belgrade continues to reject it. Immediately after the proposal become public, the United States and the European Union issued strong statement of support. Many international observers believe that negotiations will lead to Kosovo's independence, subject to a period of international supervision.

Key words: Kosovo, conflict, Ahtisaari, plan

1 Stručný historický vývoj

Problémy v Kosove majú korene hlboko v minulosti.¹ Dôvody konfliktu zahŕňajú široké spektrum historických súvislostí, okrem iných aj sociologickú, náboženskú, ekonomickú, demografickú dimenziu. Srbi túto oblasť považujú za kolísku svojho stredovekého štátu a vlastnej ortodoxnej cirkvi, za symbol svojej štátnosti. Albánci argumentujú tým, že od 18.stor až do súčasnosti tvorili väčšiu časť populácie tohto územia /dnes až 90%/. V roku 1966 sa stalo Kosovo autonómnou oblasťou v rámci Srbska a v roku 1974 dosiahlo štátoprávne postavenie, ktoré bolo fakticky porovnateľné s postavením republík.

Medzietnické napätie v Kosove sa zhoršovalo v priebehu 80.tych rokov 20.stor. Obzvlášť kosovská etnická komunita Srbov, menšinová časť kosovskej populácie, sa sťažovala na zneužívanie zo strany albánskej väčšiny. Milošević využil túto nespokojnosť na konsolidovanie vlastnej pozície v Srbsku. V roku 1987 srbský prezident Ivan Stambović poslal Miloševiča do Kosova aby “ utišil nepokojných Srbov v Kosove”. Na tejto ceste , sa Milošević vzdal stretnutia etnických Albáncov a pridružil sa k nahnevaným Srbom na predmestí Prištiny. Ako Srbi protestovali, boli potlačení políciou s obuškami, Milošević im povedal “Nikomu nie je povolené biť vás”. Tento incident bol neskôr považovaný ako kľúčový pre vzostup Miloševiča k moci.

28. júna 1989, Milošević predniesol reč pred okolo 100 000 srbskými občanmi počas hlavných osláv 600 ročného výročia bitky na Kosovom poli v Gazimestane. Mnohí sú názoru , že táto reč pomohla Miloševičovi konsolidovať vlastnú autoritu v Srbsku.

V roku 1989, Milošević, využívajúc mix zastrašovania a politického manévrovania, drasticky zredukoval špeciálny autonómny status Kosova vrámci Srbska. Onedlho za tým kosovskí Albánci organizovali nenásilné separatistické hnutie, využívajúce rozsiahlu občiansku neposlušnosť, s ultimátnym cieľom dosiahnutia nezávislosti Kosova. Kosovskí Albánci bojkotovali štátne inštitúcie a voľby a vytvorili osobitné albánske školy a

¹Pre historické súvislosti pozri:

Hosch, E.: Geschichte der Balkanländer. Von der Fruhzeit bis zur Gegenwart. Munchen 1998.

Pelikán, J.: Jihoslovanská krize. Koreny a souvislosti. Praha 1996

Tejchman, M., Hradečný, P., Šesták, M.: Historické souvislosti rozpadu Juhoslávie. Praha 1996.

politické inštitúcie. 2. júla 1990, neústavný kosovský parlament deklaroval nezávislosť Kosova, napriek tomu, že toto nebolo uznané Belehradom alebo inými cudzími štátmi. O dva roky neskôr, v roku 1992, parlament organizoval neoficiálne referendum, ktoré bolo monitorované medzinárodnými pozorovateľmi ale nebolo medzinárodne uznané. S 80% účasťou, 98% hlasovalo za nezávislosť Kosova.

Pri ukončení udalostí v Chorvátsku a Bosne, srbská vláda začala s realokáciou srbských utečencov z Chorvátska a Bosny v celom Srbsku, vrátane Kosova. Vo veľa prípadoch, albánske rodiny boli vyhostené zo svojich bytov aby uvoľnili miesto utečencom.

Po prijatí Daytonských dohôd v roku 1995, sa niektorí Albánci zorganizovali do Kosovskej oslobodeneckej armády- UCK, využívajúc štýl gerilovej taktiky proti srbským policajným silám a civilistom. Násilie eskalovalo v serií útokov UCK a srbských represálií do roku 1999, s rastúcim počtom civilných obetí. V roku 1998 vzrástol záujem západu a srbské authority boli prinútené podpísať unilaterálne dočasné prímerie čiastočné ústupky. Pod dohodou vedenou Richarom Holbrookom, sa pozorovatelia OBSE premiestnili do Kosova aby monitorovali dočasné prímerie, zatiaľ čo juhoslovanské vojenské sily sa čiastočne z Kosova stiahli. Avšak onedlho bolo dočasné prímerie systematicky porušované tak zo strany UCK ako aj zo strany srbov. 16. januára 1999, sa našli telá 45 albánskych civilistov v meste Račak. Obete boli popravené srbskými silami. Tzv. Masaker v Račaku bol kľúčový pre zvýšenie tlaku na Srbsko v nasledujúcej konferencii v Rambouillet. Po viac ako mesiaci rokovaní Juhoslávia odmietla podpísať pripravenú dohodu, hlavne, bolo povedané, kvôli klauzule dávajúcej silám NATO prístup nielen do Kosova, ale do celej Juhoslávie / čo juhoslovanská strana vnímala ako vojenskú okupáciu/. Toto spustilo 78 dňovú vojenskú kampaň NATO v roku 1999. Na začiatku bola limitovaná na vojenské ciele v Kosove, avšak bombové útoky sa rozšírili na rôzne ciele v celej Juhoslávii, vrátane mostov, čerpacích staníc, tovární, vysielacích staníc, pôšt a rôznych vládnych budov.

Počas konfliktu približne million etnických albáncov ušlo alebo bolo násilne vyhnaných z Kosova, niekoľko tisíc bolo zabitých / počet a etnické rozloženie obetí je nejasné a vysoko diskutabilné/. Odhaduje sa, že počas konfliktu bolo zavraždených asi 10 000- 12 000 etnických Albáncov a 3000 Srbov. Približne 3000 ľudí je stále nezvestných, z čoho 2500 je Albáncov, 400 Srbov a 100 Rómov.

Počas kosovskej krízy, Srbi boli zaangažovaní do úmyselnej kampane kultúrneho ničenia. Podľa správy podanej Projektom kosovského kultúrneho dedičstva, srbské sily sa snažili vymazať celú albánsku kultúru a dedičstvo. Z 500 mešít ktoré boli v použití pred vojnou, 200 z nich bolo úplne zničených alebo znesvätených.

Po skončení vojny, Rada bezpečnosti OSN prijala rezolúciu 1244 ktorá ukladala Kosovo pod prechodnú správu OSN /UNMIK- Unated Nation Mission in Kosovo/ a autorizovala KFOR- mierotvorné sily NATO. Takmer okamžite vracajúci sa kosovskí Albánci napádali kosovských Srbov, čo viedlo k úteku 200 000- 280 000 Srbov a nealbáncov. Veľa premiestnených Srbov sa bojí vrátiť do svojich domovov približne 120- 150 000 Srbov zostáva v Kosove, sú však objektom obťažovania a diskriminácie.

V roku 2001, UNMIK vyhlásila Ústavný rámec pre Kosovo ktorý ustanovil Prechodné Inštitúcie samostatnej vlády / PISG- Provisional Institutions of Self- Government/, vrátane voleného kosovského zhromaždenia, prezidenta, úrad premiéra. Kosovo uskutočnilo prvé slobodné kosovské voľby na konci roku 2001.

V marci 2004, Kosovo zažilo svoje najhoršie vnútroetnické násilie od Kosovskej vojny. Nepokoje v roku 2004 boli spustené sériou menších udalostí, ktoré sa skoro preniesli do rozsiahlych nepokojov. Davy kosovských Albáncov pálili srbské domy, srbské ortodoxné kostoly a zariadenia OSN. Kosovská polícia vytvorila špeciálny investigačný tím v snahe vyšetriť prípady nepokojov a podľa kosovskej Justičnej rady do konca roka 2006, 326 obvinení podaných mestskými a okresnými žalobcami za kriminálne priestupky v súvislosti s nepokojmi vyústilo do 200 obžalovaní.

2 Náboženstvo v Kosove

Tri náboženstvá- islam, pravoslávna a katolícka cirkev, dlho súčasne existovali v Kosove. Veľká väčšina kosovských Albáncov sa považuje , aspoň menovite za moslimov. Menšina, okolo 60 000, sú katolíci. Väčšina kosovských Srbov, aj tí ktorí nie sú aktívni veriaci , považujú pravoslávnu cirkev za dôležitý komponent ich národnej identity. Napriek tomuto dôležitému rozdeleniu náboženských aktivít pozdĺž etnických línií, nedá sa povedať, že to bol dôležitý faktor prispievajúci ku konfliktu medzi Srbmi a Albáncami.

Kosovskí Albánci nedefinujú svoju národnú identitu prostredníctvom náboženstva ale cez jazyk a majú relatívne uvoľnený prístup k dodržiavaniu zákonov islamského náboženstva. Islamskí lídri ani islamská teológia nehrali významnú úlohu ani v 8 ročnej kampani nenásilného odporu voči srbskému režimu alebo v ozbrojenom odpore v rokoch 1998-1999. Islamský politický a spoločenský fundamentalizmus, tak ako je chápaný na Blízkom Východe, má veľmi malú rezonanciu v Kosove.

Počas vojny, Srbské sily zničili početné islamské zriadenia, vrátane takmer všetkých islamských knižníc a archívov. Po vojne Albánci odpovedali ničením pravoslávnych kostolov. Tieto akty recipročného vandalizmu sa zdajú byť motivované na obidvoch stranách viac snahou o vykorenenie evidencie prítomnosti toho druhého ako náboženským fanatizmom.²

3 Politický proces vedený OSN a Ahtisaariho plán

Politický proces vedený OSN začal na konci roka 2005 v snahe určiť budúci status Kosova. Belehrad navrhol, aby bolo Kosovo vysoko autonómne a zostalo časťou Srbska. Belehradskí predstavitelia opakovane zdôrazňovali, že udelenie nezávislosti Kosovu by znamenalo porušenie srbskej suverenity a tak v rozpore s medzinárodným právom. Priština tvrdí, že Kosovo má byť nezávislé, tvrdiac, že násilie počas Miloševičovej vlády urobilo úniu medzi Kosovom a Srbskom nemožnú.

Špeciálny splnomocnenec OSN Martti Ahtisaari, bývalý fínsky prezident vedie proces budúceho statusu Kosova. Ahtisaariho úrad – Úrad špeciálneho zástupcu OSN pre Kosovo / UN Office of the Special Envoy for Kosovo – UNOSEK/ sídli vo Viedni, a zahŕňa spojenecký personál z NATO, EU a USA.

2. februára 2007 špeciálny zástupca OSN Martti Ahtisaari predložil lídrom v Belehrade a Prištine náčt návrhu budúceho statusu. Návrh pokrýva širokú škálu problémov týkajúcich sa budúcnosti Kosova, obzvlášť nástroje na ochranu kosovských nealbánskych spoločenstiev ako je decentralizácia vlády, ochrana srbského ortodoxného cirkevného dedičstva a inštitucionálnu ochranu nealbánskych menšín.

Nespomínajúc slovo „nezávislosť“, návrh zahŕňa niekoľko kapitol, ktoré sú široko interpretované ako udeľujúce štátnosť Kosovu. Obzvlášť,

²http://www.crisisgroup.org/library/documents/report_archive/A400226_31012001.pdf

návrh dáva Kosovu právo uchádzať sa o členstvo v medzinárodných organizáciách, vytvoriť kosovské bezpečnostné sily a prijať národné symboly. Ahtisaari uskutočnil niekoľko týždňové konsultácie s obidvoma stranami vo Viedni v snahe finalizovať dohodu, vrátane stretnutia na najvyššej úrovni 10. marca 2007, ktoré viedlo k stretnutiu prezidentov a premiérov obidvoch strán. Po tomto stretnutí, lídri obidvoch strán signalizovali absolútnu neochotu kompromisu v ich kľúčových požiadavkách. Uzatvárajúc, že nie je nádej, že strany zmiernia svoje pozície, Ahtisaari povedal, že predloží Bezpečnostnej Rade OSN jeho vlastný návrh statusu.

Návrh zahŕňa kapitoly pokrývajúce:

- Ústavné ustanovenia
- Práva spoločenstiev a ich členov
- Decentralizácia miestnej vlády
- Právny systém
- Náboženské a kultúrne dedičstvo
- Medzinárodný dlh
- Vlastníctvo a archívy
- Kosovský bezpečnostný sektor
- Medzinárodný občiansky zástupca
- Európska bezpečnostná a obranná politika
- Medzinárodná vojenská prítomnosť /napr pokračovanie KFOR/
- Legislatívna agenda

USA nazvali návrh „spravodlivý a vyrovnaný“ a EU poznamenala, že Ahtisaariho návrh „staví na takmer 12 mesačných priamych rozhovoroch medzi Prištinou a Belehradom“.

26. marca 2007 Ahtisaari predložil BR OSN jeho finálny balík plánu pre Kosovo vo forme dvoch dokumentov, 4 stranový Správu špeciálneho zástupcu generálneho tajomníka pre budúci status Kosova³ a 63 stranový Súhrnný návrh pre dohodu o statuse Kosova⁴. Plán zahŕňa čisté odporúčanie, že Kosovo by malo byť nezávislé, subjekt obdobia medzinárodného dohľadu.

³Ahtisaariho správa je dostupná na : www.unosek.org/docref/report-english.pdf.

⁴Ahtisaariho návrh je dostupný na:

Podľa Návrhu, po začatí implementácie, bude prebiehať 120 dňové prechodné obdobie počas ktorého mandát UNMIKu zostane nezmenený, ale kosovské zhromaždenie, v konzultácii s Medzinárodným občianskym zástupcom / ICR/ , schváli novú ústavu a legislatívu potrebnú pre implementáciu Návrhu. Po uplynutí prechodného obdobia, mandát UNMIKu vyprší a výkonná moc bude prenesená na vládnuce authority v Kosove.⁵

Priština akceptovala Ahtisaarovu finálnu dohodu, zatiaľ čo Belehrad pokračuje v jej odmietaní. Hneď po tom, čo sa návrh zverejnil, USA a EU mu vyjadrili silnú podporu. Ahtisaari prezentoval svoje odporúčania BR OSN 3. apríla 2007, po čom začali diskusie v BR OSN o novej rezolúcii, ktorá má nahradiť rezolúciu 1244.

Viacerí medzinárodní pozorovatelia veria , že rokovania povedú ku kosovskej nezávislosti s obdobím pod medzinárodným dohľadom. Napriek tomu ruský prezident Vladimir Putin sa v septembri 2006 vyjadril, že Rusko môže návrh kosovského konečného statusu v BR OSN vetovať, keďže používa odlišné štandardy ako tie aplikované na separatistické gruzínske regióny južného Osetsku a Abchádzka. Ruský veľvyslanec v Srbsku potvrdil, že Rusko použije právo veta, pokiaľ riešenie nebude akceptovateľné tak pre Belehrad ako aj pre Prištinu.

Vo výskume uskutočnenom UNDP a publikovanom v marci 2007, 96% kosovských Albáncov a 77% nealbánskej menšiny v Kosove sa vyjadrilo za nezávislosť Kosova v rámci súčasných hraníc.

Medzi členmi Bezpečnostnej Rady existujú obavy, že Kosovo môže predstavovať precedens pre ostatné entity usilujúce sa o nezávislosť. Tiež sú znepokojení, že v podpore nezávislosti Kosova, BR by prijala riešenie týkajúce sa členského štátu OSN bez jeho súhlasu.

Správa vydaná Medzinárodnou krízovou skupinou /ICG/ 14. mája 2007 : „No good alternatives to the Ahtisaari plan“ udáva dôvody prečo sú tieto obavy zbytočné a prečo Kosovo predstavuje jedinečný prípad. Situácia v Kosove je výsodne jedinečná, keďže je spojená so štátnym terorom zo strany Belehradu a zbavením občianskych práv a slobôd kosovských Albáncov. Toto nie je typické pre iné regióny. BR v rezolúcii 1244 explicitne odkazovala na politický proces určený na determinovanie budúceho statusu Kosova, reflektujúc tak jedinečnosť situácie v Kosove. Takáto perspektíva

www.unosek.org/docref/Comprehensive_proposalenglish.pdf.

⁵www.unosek.org/docref/Comprehensive_proposalenglish.pdf.

nebola poskytnutá predtým alebo odvtedy s ohľadom na iné / povrchné porovnateľné/ konflikty⁶.

Ahtisaariho plán predpokladá vytvorenie multietnickej, decentralizovanej spoločnosti. Multietnická spoločnosť v Kosove je dlhodobý cieľ medzinárodného spoločenstva, reflektovaný v dohodách z Rambouillet, Rezolúcii 1244⁷, Štandardoch OSN pre Kosovo⁸ a postupné prehlásenia Kontaktnej skupiny z roku 2004, 2005 a 2006, v rámci ktorých Ahtisaari zostavil svoj návrh. Ahtisaariho návrh poskytuje menšinové práva pre kosovských Srbov, ktoré idú ďaleko za Európske štandardy. Zahŕňajú vytvorenie viac a rozšírených samospráv so srbskou väčšinou, s rozšírenými kompetenciami a právom spájať sa navzájom a čerpať výhody z pomoci srbskej vlády, špeciálnymi ochranými zónami a privilégiami pre srbskú ortodoxnú cirkev, dodatočné kreslá v parlamente a iné.

Decentralizácia je hlavný navrhovaný nástroj na zabezpečenie multietnicity. Decentralizácia beží v kontraste s ideami kosovských Albáncov o dosiahnutí funkčnosti štátu prostredníctvom centralizovanej administratívnej kontroly. Je naopak spojená súčasnými európskymi ideami o subsidiarite.

Snáď najväčší ústupok multietnicite uskutočnený kosovskými Albáncami je prispôbenie rozdelenej Mitrovici: dve samosprávy spojené spoločným výborom, ktorému by predsedal medzinárodný úradník.

4 Alternatívy k Ahtisaariho plánu

Alternatívou k multietnickému Kosovu je rozdelená entita pozdĺž etnických hraníc. Toto je atraktívne pre niektorých okrem Srbska: pre mnohých kosovských Srbov žijúcich na severe Kosova, pre niektorých analytikov a diplomatov a dokonca niektorých extrémnych etnických albánskych nacionalistov.

Čo je dôležitejšie, možnosť rozdelenia je čoraz viac diskutovaná v Belehrade, kde mnohí majú na mysli kompenzačnú logiku, podľa ktorej by Srbsko mohlo zachrániť severné samosprávy nad riekou Ibar ako by ponechala zvyšok Kosova Albáncom.

⁶http://www.crisisgroup.org/library/documents/europe/balkans/182_kosovo_no_good_alternatives_to_the_ah_tisaari_plan.pdf

⁷Pre Rezolúciu 1244 BR OSN pozri: www.un.org/Docs/scres/1999/sc99.htm.

⁸Pozri: www.unmikonline.org/standards/index.html.

Srbsko roky pracovalo proti multietnicite alebo medzietnickej spolupráce v Kosove: podporujúc iba srbské paralelné inštitúcie, poskytujúc sociálne služby a humanitárnu pomoc a energiu iba srbskej komunite, budujúc infraštruktúru spájajúcu Srbmi obývané oblasti priamo so Srbskom.

Rozdelenie bolo srbskou oficiálnou aj keď nie verejne proklamovanou politikou voči Kosovu od roku 1999, keď Milošević stiahol srbské sily z provincie a povolil vstup OSN a NATO.⁹

Podľa Medzinárodnej krízovej skupiny /ICG/ existujú tri dôvody prečo by alternatíva rozdelenia mala byť odmietnutá. Podľa nej rozdelenie predstavuje stratové scenáριο tak pre kosovských Albáncov ako aj kosovských Srbov, Srbov zo Srbska a medzinárodných aktérov snažiacich sa o podporu regionálneho mieru a stability.

- Po prvé, 60% kosovských Srbov, ktorí žijú v enklávach južne od potenciálnej deliacej línie v Mitrovici by bolo úplne odseknutých. Najhoršie v rámci scenária rozdelenia, ak Srbi vyženú Albáncov žijúcich severne od Ibaru, Srbi v enkláve by čelili okamžitému spätnému nárazu a násilnému vylúčeniu. Pri najlepšom by čelili psychologickému nátlaku aby odišli, tak zo strany Albáncov ako aj Belehradu. Nie je teda prekvapením, že Srbi v enkláve sa obávajú rozdelenia viac ako nezávislosti Kosova.
- Po druhé, 15-20% kosovských Srbov, ktorí od roku 1999 vytvorili severnú časť Mitrovice, jediné srbské mestské centrum v Kosove, by bolo bezbranných v scenári rozdelenia. Albánci akceptovali srbskú dominanciu severnej Mitrovici, z ktorej tisíce Albáncov bolo vyhnaných, iba v kontexte zjednoteného, nezávislého Kosova. Zničením tohto kompromisu, Mitrovica by sa mohla vrátiť do vojnového stavu nízkej intenzity, v ktorom znovuobnovené srbské bezpečnostné sily by sa zrážali s Albáncami za riekou.
- Po tretie, rozdelenie by zničilo ideu Kosova ako koherentnej územnej entity. 8 ročný projekt budovania multietnicity v Kosove zo strany medzinárodného spoločenstva by bol zmarený. Namiesto toho, by Albánci boli ťahaní späť k alternatívnej idei zjednotenia Albáncami obývaných uzemí. Rozdelenie by mohlo jednoducho

⁹http://www.crisisgroup.org/library/documents/europe/balkans/182_kosovo_no_good_alternatives_to_the_ahtisaari_plan.pdf

spustiť vedľajšie efekty na okolité územia a nové neobjasnené hranice pozdĺž etnických línií.¹⁰

5 Pozícia Slovenskej Republiky a ostatných štátov

Slovenská Republika ako nestály člen BR OSN má podľa medzinárodného práva kompetenciu priamo hlasovať o budúcom štatúte Kosova. 28. marca 2007 Národná rada Slovenskej republiky schválila Vyhlásenie k riešeniu budúceho štatútu srbskej provincie Kosovo. Podľa dôvodovej správy, slovenský pohľad vychádza zo skutočnosti, „že stabilizácia regiónu Západného Balkánu je v bezprostrednom záujme SR.“ Faktormi určujúcimi slovenský postoj sú: nepripravenosť Kosova a Srbska na také riešenie, ktoré predpokladá nezávislosť provincie; a unikátnosť problému, ktorý ak by sa riešil cestou nezávislosti, vytvoril by precedens uplatniteľný v mnohých ďalších krajinách. Poslanci sa tak postavili proti riešeniu predpokladajúcemu samostatnosť provincie. Vyjadrenie NR SR má charakter odporúčania, ako by mala slovenská vláda v BR OSN hlasovať. Vyhlásenie podporilo 123 poslancov (z celkovo 142 prítomných). Návrh získal podporu všetkých koalíčných aj opozičných politických strán s výnimkou SMK, ktorej poslanci sa zdržali hlasovania.

Stáli členovia BR OSN, Rusko a Čína, stoja na srbskej strane. Rusko dokonca signalizovalo, že nepodporí žiadnu súčasnú ani budúcu rezolúciu predpokladajúcu osamostatnenie sa Kosova od Srbska. Nateraz nie je jasné, či bude Rusko len hlasovať „proti“ alebo bude návrhy takýchto rezolúcií vetovať.

Bezpečnostná Rada OSN bude o návrhu rezolúcie hlasovať niekedy v nasledujúcich mesiacoch. Termín hlasovania môže byť posunutý, v závislosti od miery nejednoty medzi jej členmi.

¹⁰http://www.crisisgroup.org/library/documents/europe/balkans/182_kosovo_no_good_alternatives_to_the_ahtisaari_plan.pdf

Použitá literatúra

HOSCH, E.: Geschichte der Balkanländer. Von der Fruhzeit bis zur Gegenwart. Munchen 1998.

HRADEČNÝ, P.: Kosovo: zdroje a cesty konfliktu. In: Medzinárodná politika č. 6/1998

MATEJOVIČ, R.: Tiene kosovského problému. In: Slovak trade forum č.3/1999.

PELIKÁN, J.: Jihoslovanská krize. Koreny a souvislosti. Praha 1996

PELIKÁN, J.: Socialistická Juhoslávie. In: Dejiny jihoslovanských zemí. Praha 1998.

TEJCHMAN, M., HRADEČNÝ, P., ŠESTÁK, M.: Historické souvislosti rozpadu Juhoslávie. Praha 1996.

Kosovo- No good alternatives to Ahtisaari plan, International Crises Group, Europe Report N°182, 14 May 2007

[Kosovo's Status: Difficult Months Ahead](#), International Crises Group , Europe Briefing N°45, 20 December 2006

[Kosovo Status: Delay Is Risky](#), International Crises Group, Europe Report N°177, 10 November 2006

[Religion in Kosovo](#), International Crises Group, Europe Report N°105, 31 January 2001

ŠKVRNDA, F.: Svetová politika I., Ekonóm, Bratislava, 2004

LIDÁK, J.: Medzinárodné vzťahy- medzinárodná politika, Sofa, Bratislava, 2000

Sudosteupäischer Dialog, Balkan diskurs- Kosovo 2004, Wieser Verlag, Wien, 2004

www.crisisgroup.org

www.un.org

www.undp.org

www.europa.eu.int

www.euractiv.sk

www.euractiv.com

www.wikipedia.org

Európska susedská politika a vzťahy Ukrajiny s EÚ.

Mária Greššová

Abstrakt

Ukrajina dlhodobo prejavuje záujem o vstup do Európskej únie, ale EÚ nie je momentálne pripravená ponúknuť Ukrajine perspektívu členstva. Ukrajina zatiaľ nie je schopná splniť kodanské kritériá. Okrem toho by mala táto krajina podľa koncepcie EÚ zostať aj naďalej mimo jej štruktúr v rámci tzv. kruhu priateľov – Európska susedská politika (ENP - European Neighborhood Policy). Táto politika pripravuje cestu pre voľný obchod, hospodársku pomoc, intenzívnejší politický dialóg a lepšie osobné kontakty.

Kľúčové slova: Európska únia, spolupráca, Európska susedská politika, Ukrajina, Akčný plán

Abstract

Ukraine would like to become a member of the EU for a long time. However, the EU is not able to offer the perspective of the membership. Ukraine is still not able to fulfill the Copenhagen criteria. Besides, the country should remain, according to the conception of the EU, outside the EU structure – within the circle of friends (European Neighborhood Policy). This policy provides the way for free trade, economic aid, more intensive political dialog, and better personal contacts.

Key words: European Union, cooperation, European Neighborhood Policy, Ukraine, Action Plan

1 Úvod

Európska susedská politika (ďalej ENP) je hlavným nástrojom pre postup EU voči susedským (v geografickom slova zmysle) krajinám. ENP sa sústreďuje na susediace štáty, ktoré majú možnosť prehlbovať vzájomné vzťahy s EÚ.

V súčasnosti Európska susedská politika ma neutrálny postoj k okolitým krajinám EÚ. Samozrejme niektoré z týchto krajín majú záujem o členstvo v Európskej únii, ale EÚ im zatiaľ nesľubuje ani nevylučuje členstvo.

V roku 2004 sa Európska únia stala susedom Ukrajiny. Ukrajina nie je súčasťou EÚ, ale je súčasťou Európy. Postsovietsky priestor (okrem

Baltických krajín) sa diferencuje na Rusko a tri nové nezávislé štáty – Ukrajinu, Bielorusko a Moldavsko.

2 Európska susedská politika a vzťahy Ukrajiny s EÚ

Diskusiu o širšej Európe začala Veľká Británia v apríli 2002. Politika „špeciálneho susedstva“ bola vymedzená v Luxemburgu v apríli 2002 v dôsledku priblíženia hraníc EÚ ku Západným novým nezávislým štátom.

Politiky Európskej únie voči susedom sú kľúčovým doplnkom integračného procesu, najmä od konca bipolarity v Európe a od obdobia rastu politických ambícií európskeho projektu. Tradičná európska susedská politika čelí v novom miléniu zmenám nielen vnútri, ale aj mimo Európy. Najväčšie rozšírenie o 10 nových členských krajín EÚ zmenilo susedov EÚ: v súčasnosti medzi nich patrí Rusko, Bielorusko, Ukrajina a Blízky východ (keďže členmi sa stali Malta a Cyprus). Práve toto bol dôvod pre zdôrazňovanie politicky šedých oblastí a rôznych úrovní ekonomickej prosperity a integrácie v geografickej oblasti medzi EÚ a Ruskom. Smerom dovnútra prispelo posledné rozšírenie k vyčerpaniu západoeurópskych spoločností, čo následne skomplikovalo vstup ďalších krajín (ide najmä o Turecko a krajiny Západného Balkánu).

Európska susedská politika, spustená v roku 2003 a 2004 je odpoveďou na tieto vnútorné a vonkajšie výzvy, pretože susedom na juhu a na východe ponúka nové formy spolupráce bez príslubu priameho členstva v Únii.

V súčasnosti ENP je zameraná na tieto krajiny: Alžírsko, Arménsko, Azerbajdžan, Bielorusko, Egypt, Gruzínsko, Izrael, Jordánsko, Libanon, Líbyu, Moldavsko, Maroko, Palestínu, Sýriu, Tunisko a Ukrajinu¹.

ENP sa netýká štátov západnej Európy, ktoré doteraz nie sú členmi EÚ – Nórska, Islandu, Lichtenštajnska a Švajčiarska, štátov juhovýchodnej Európy, ktoré majú jasne vymedzenú perspektívu členstva a majú podpísané predvstupové dohody. Tyká sa to Chorvátska, Turecka a štátov západného Balkánu, s ktorými EÚ realizuje vzťahy na základe stabilizačných

¹Ruska federácia sa nezahŕňa do ENP, pretože spolupráca s Ruskom je realizovaná inou formou – tzv. štyrmi priestormi. Vzťahy Európskej únie s Ruskom sú založené na baze Strategického partnerstva, ktoré obsahuje štyri oblasti: a). ekonomiku, b). slobodu, bezpečnosť a spravodlivosť, c). vonkajšiu bezpečnosť, d). výskum a vzdelanie.

a asociačných dohôd – Srbska, Čiernej Hory, Kosova, Bosny a Hercegoviny, Macedónska a Albánska.

Tab. 1 Prehľad partnerských krajín a ich priamych susedov

Partner	Je susedom krajín EÚ
Východná Európa	
Rusko	Fínsko, Estónsko, Lotyšsko, Litva, Poľsko
Bielorusko	Poľsko, Litva, Lotyšsko
Ukrajina	Poľsko, Slovensko, Maďarsko, Rumunsko
Moldavsko	Rumunsko
Západný Balkán	
Srbsko a Čierna Hora	Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko
Bosna a Hercegovina	Chorvátsko
Macedónsko	Grécko, Bulharsko
Albánsko	Grécko
Stredomorie	
Alžírsko, Egypt, Izrael, Jordánsko, Libanon, Líbya, Maroko, Sýria, Tunisko, Palestína	Cez stredozemné more so štátmi južnej Európy (Turecko, ak sa stane členom Európskej únie)
Južný Kaukaz	
Gruzínsko, Arménsko, Azerbajdžan, Irán, Irak, Sýria	Turecko, ak sa stane členom Európskej únie

Zdroj: http://www.naseevropa.cz/portal/port_data.nsf/a7d4bcba999ff4f2c1256f3a00490df3/f5ef8a5a67b84a74c1256f79003bb85?OpenDocument

Hlavnou myšlienkou ENP je vytvorenie kruhu priateľov na juhu a východe EÚ, ktorí zdieľajú spoločné hodnoty s EÚ. Jedným z týchto partnerov je aj Ukrajina. Cieľom EÚ je posilnenie stability, bezpečnosti a prosperity v okolitých krajinách. Je však potrebné zdôrazniť, že ENP neznamena automaticky a je odlišná od možnosti potenciálneho členstva,

ktoré zatiaľ nebolo Ukrajine ponúknuté. Ukrajina je pritom prioritným partnerom EÚ v rámci ENP².

Európska susedská politika vznikla s cieľom zlepšiť spoluprácu v politickej a bezpečnostnej oblasti a v oblasti sociálno-ekonomického rozvoja iným spôsobom, než je členstvo v EÚ. Medzi nových susedov EÚ patrí aj Ukrajina, pre ktorú však takáto spolupráca nie je dosť motivujúca.

Už od „oranžovej revolúcie“, ktorá v Kyjeve vyniesla Viktora Juščenka k moci, Ukrajina vyslala smerom k EÚ jasné signály, že jej dlhodobým cieľom je uchádzať sa o plné členstvo v bloku. EÚ však opakovane potvrdila, že členstvo Ukrajiny v EÚ momentálne nie je na programe rokovaní. Rámcom pre vzťahy Bruselu s Kyjevom zostáva naďalej Európska susedská politika. Vzťahy EU s Ukrajinou a ďalšími susedskými krajinami sú realizované na základe Akčných plánov ENP.

Tabuľka 2 Súčasný stav akčných plánov ENP

Partnerské krajiny ENP	Vstup do platnosti zmluvných vzťahov	Sprava o krajine ENP	Akčný plán ENP	Prijatie EÚ	Prijatie partnerskou krajinou
Alžírsko	AD - september 2005	–	–	–	–
Arménsko	DPS - 1999	marec 2005	dohodnutý na jeseň 2006	13.11.2006	14.11.2006
Azerbajdžan	DPS - 1999	marec 2005	dohodnutý na jeseň 2006	13.11.2006	14.11.2006
Bielorusko	–	–	–	–	–
Egypt	AD - jún 2004	marec 2005	vo veľkej miere dohodnutý na jeseň 2005	6.3.2007	6.3.2007
Gruzínsko	DPS - 1999	marec 2005	dohodnutý na jeseň 2006	13.11.2006	14.11.2006
Izrael	AD - jún	máj 2004	dohodnutý	21.2.2005	11.4.2005

²http://www.europa.eu.int/comm/external_relations/ukraine/intro/index.htm#enp.

	2000		na konci roka 2004		
Jordánsko	AD - maj 2002	máj 2004	dohodnutý na konci roka 2004	21.2.2005	11.1.2005 2.6.2005
Libanon	AD - apríl 2006	marec 2005	dohodnutý na jeseň 2006	17.10.2006	v procese prijatia
Líbya	–	–	–	–	–
Moldavsko	DPS - júl 1998	máj 2004	dohodnutý na konci roka 2004	21.2.2005	22.2.2005
Maroko	AD - maj 2000	máj 2004	dohodnutý na konci roka 2004	21.2.2005	27.7.2005
Palestína	dočasná AD - júl 1997	máj 2004	dohodnutý na konci roka 2004	21.2.2005	4.5.2005
Syria	–	–	–	–	–
Tunisko	AD - marec 1998	máj 2004	dohodnutý na konci roka 2004	21.2.2005	4.7.2005
Ukrajina	DPS - marec 1998	máj 2004	dohodnutý na konci roka 2004	21.2.2005	21.2.2005

Zdroj:<http://www.europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/06/1676&format=HTML&aged=aged=1&language=EN&guiLanguage=en>

2.1 Európska susedská politika vytvára nové perspektívy pre partnerstvo, ekonomickú integráciu a spoluprácu s Ukrajinou:

- Perspektíva prehĺbenie spolupráce z úrovne partnerstva do roviny integrácie, vrátane účasti Ukrajiny na vnútornom trhu EÚ a možnosť pre Ukrajinu podieľať sa na kľúčových aspektoch politik a programov Európskej únie
- Rozšírenie politickej spolupráce
- Možnosť priblíženia zákonodarstva v ekonomickej sfére, vzájomné otvorenie ekonomík, zníženie počtu obchodných obmedzení a nárast investícií
- Finančná podpora. EÚ poskytuje Ukrajine finančnú pomoc podľa kritérií dohodnutých Akčným plánom. Okrem toho, Európska komisia pripravuje nový Európsky nástroj susedstva a partnerstva, ktorý bude

podporovať Ukrajinu v sférach cezhraničnej a medziregionálnej spolupráce medzi Ukrajinou a členmi EÚ.

- Možnosti postupného zapojenia Ukrajiny do jednotlivých programov Spoločenstva, čo privedie k rozvoju kultúrnych, vzdelávacích, vedeckých vzťahov a vzťahov v oblasti ochrany životného prostredia
- Podpora v adaptácii zákonodarstva a noriem k štandardom EÚ, vrátane poskytnutia technickej pomoci, výmenou skúseností medzi štátnymi zamestnancami (twinning) a cieľové konzultácie a podpora cez mechanizmus výmeny informácií o technickej pomoci (TAIEX)
- Prehľadenie obchodných a ekonomických vzťahov, vrátane prehodnotenia vytvorenia zóny voľného obchodu po vstupe Ukrajiny do WTO
- Bude prehodnotená možnosť schválenia novej dohody, rozsah ktorej bude závisieť od dosiahnutia cieľov tohto plánu a všeobecného rozvoja vzťahov Ukrajina – EÚ

3 Kľúčové aspekty Európskej politiky susedstva pre Ukrajinu

1. **Strategický dokument** – z mája 2004 stanovuje základné princípy, geografický rozsah a metodológiu implementácie ENP ako aj otázok spojených s regionálnou spoluprácou. Okrem toho obsahuje aj ustanovenia o finančnej podpore krajín, ktoré sa zúčastňujú na ENP. V podstate tento dokument stanovuje konkrétne kroky ako bude Únia spolupracovať s jej susedmi pri využívaní výhod z rozšírenia po roku 2004.
2. **Akčné plány** – prvýkrát boli prezentované Európskou komisiou 9. decembra 2004. Obsahujú kľúčové priority vo vybraných oblastiach s ohľadom na špecifické vzťahy s jednotlivými krajinami a ich potrebami. Akčný plán zahŕňa ciele ako napr. podpora a posilnenie demokracie v krajine, pomoc pri získaní členstva vo WTO, možnosti vytvorenia zóny voľného obchodu a ďalšie. Významnou pomocou pre Ukrajinu je národný program TACIS.
3. **Nástroj európskeho susedstva a partnerstva**³ - tento nástroj od roku 2007 nahradí v oblasti finančnej pomoci súčasné nástroje TACIS

³European Neighbourhood and Partnership Instrument (ENPI).

a MEDA⁴. Bude tiež dôležitý aj pri cezhraničných aktivitách na vonkajšej hranici EÚ.

- 4. Hodnotiace správy** – obsahujú progres implementácie v jednotlivých krajinách, pričom sa zameriavajú na prioritné oblasti ENP. Posledná hodnotiacia správa pre Ukrajinu bola vypracovaná v máji 2004. Obsahuje najnovší vývoj v oblasti politických, ekonomických a sociálnych otázok na Ukrajinu.

21. februára 2005 podpísali vicepremiér ukrajinskej vlády Oleh Rybačuk a minister zahraničných vecí vtedy predsedajúceho Luxemburska Jean Asselborn **Akčný plán EÚ** pre Ukrajinu. Tento plán bol vytvorený ešte za vlády premiéra V. Janukovyča, len bol doplnený o nový desaťbodový program pomoci Ukrajine. Rozšírený Akčný plán obsahuje hospodársku podporu Ukrajine, ktorá má podporiť ukrajinskú ekonomiku a pomôcť Ukrajine vstúpiť do WTO.

3.1 Desaťbodový program⁵ Akčného plánu pre Ukrajinu

1. Započatie včasných konzultácií o rozšírenej dohode hneď keď budú stanovené politické priority Akčného plánu ENP.
2. Preskúmanie možností bližšej spolupráce v oblasti zahraničnej a bezpečnostnej politiky vrátane Európskej bezpečnostnej obrannej politiky⁶ najmä s ohľadom na Transnistriu⁷.
3. Prehĺbenie obchodných a ekonomických vzťahov medzi EÚ a Ukrajinou. Bude urýchlené prehodnotenie štúdie uskutočniteľnosti o vytvorení zóny voľného obchodu medzi Ukrajinou a EÚ, aby sa v prípade vstupu Ukrajiny do WTO mohli začať negociácie.
4. Poskytnutie ďalšej podpory vstupu Ukrajiny do WTO a ponuka ďalšej podpory pri napĺňaní všetkých požiadaviek. EÚ bola medzi prvými partnermi, s ktorými Ukrajina ukončila bilaterálne rokovania.
5. Zintenzívnenie existujúcich kontaktov s Ukrajinou pri podpore získania postavenia „trhovej ekonomiky“.

⁴TACIS sa týka krajín SNŠ, MEDA pokrýva africké krajiny Stredozemného mora.

⁵http://www.europa.eu.int/comm/external_relations/ukraine/intro/index.htm#enp.

⁶European Security Defence Policy.

⁷Časť Moldavska na hraniciach s Ukrajinou, ktorá sa snaží o nezávislosť s pomocou ozbrojených síl Ruska.

6. Zintenzívnenie negociácií ohľadne udeľovania víz s ohľadom na bezpečnostné aspekty, pričom sa negociácie začnú pred októbrovým summitom.
7. Zvýšenie spolupráce v kľúčových sektoroch – energetika, doprava, životné prostredie, rozvoj súkromného sektora.
8. Zosilnenie podpory pre aproximáciu ukrajinského práva.
9. Podpora posilnenia občianskej spoločnosti a úsilia pri budovaní demokracie a vlády zákona.
10. Zvýšenie pôžičiek prostredníctvom nástrojov Európskej investičnej banky pri zabezpečovaní reformného procesu na Ukrajine.

Akčný plán, ktorý okamžite vstúpil do platnosti, vymedzil hlavné oblasti, v ktorých musí Ukrajina uskutočniť reformy, aby naplnila štandardy EÚ. Reformy sú potrebné v rôznych oblastiach, od záruk demokracie, cez dovozné kvóty ocele, až po uvoľnenie vízového režimu. Cieľom dokumentu je umožniť Ukrajine získať status trhovej ekonomiky. V tomto kontexte Akčný plán ponúka Ukrajine podporu EÚ pri žiadosti o členstvo v Svetovej obchodnej organizácii (WTO).

Akčný plán stanovil aj priority spolupráce Ukrajiny s Európskou úniou⁸:

- Posilnenie stability a efektivity orgánov, ktoré zabezpečujú demokraciu a nadsadenosť zákona
- Zabezpečenie demokratických prezidentských (2004) a parlamentných (2006) volieb na Ukrajine podľa štandardov OBSE
- Zabezpečenie slobody médií a slobody slova
- Prehĺbenie konzultácií medzi Ukrajinou a EÚ v sfére regulácie krízových situácií
- Prehĺbenie spolupráce v sfére odzbrojenia a šírenia jadrových zbraní
- Posilnenie spolupráce v oblasti spoločnej susedskej a regionálnej bezpečnosti (riešenie Podnesterskeho konfliktu v Moldavsku, vrátane vyriešenia prihraničných otázok)
- Vstup do WTO

⁸Niektoré z týchto priorít sú vymedzené aj v Dohode o partnerstve a spolupráci medzi Ukrajinou a EÚ.

- Postupná likvidácia obmedzení a netarifných bariér, ktoré prekážajú obojstrannému obchodovaniu a realizácii potrebných regulačných noriem
- Zvýšenie prílevu zahraničných investícií cestou zavedenia nediskriminačných podmienok podnikania, uľahčenia administratívnych procedúr a boja proti korupcii
- Daňová reforma, zlepšenie funkčnosti daňovej administratívy a efektívne využitie štátnych finančných prostriedkov
- Uľahčenie vízového režimu medzi Ukrajinou a EÚ a vytvorenie dohody o readmisii
- Priblíženie zákonodarstva, noriem a štandardov Ukrajiny k zákonodarstvu, normám a štandardom EÚ. Zvýšenie funkčnosti administratívnych a súdnych orgánov
- Zamestnanie občanov a zabezpečenie nediskriminačného zaobchádzania s pracovníkmi - migrantmi na základe občianstva
- Implementácia Memoranda o zatvorení Černobyľskej atómovej stanice, vrátane vybudovanie a fungovania jadrových reaktorov X2/P4 podľa medzinárodných noriem jadrovej bezpečnosti

Akčný plán neobsahuje perspektívu členstva v Európskej únii, no ponúka Ukrajine možnosť začlenenia sa do vnútorného trhu únie. To je podmienené získaním statusu trhovej ekonomiky.

V súčasnosti Ukrajina potrebuje implementáciu reforiem oveľa viac, než perspektívu členstva v EÚ. Z krátkodobého hľadiska môže EÚ pomôcť Ukrajine s mnohými politikami. Napríklad by mohla zvýšiť dostupnosť víz do krajín EÚ pre občanov Ukrajiny, odstrániť niektoré protekcionistické opatrenia, ktoré poškodzujú ukrajinských farmárov a oceliarske podniky, a môže urobiť oveľa viac na podporu mobility študentov medzi Ukrajinou a krajinami EÚ.

Dôležitým krokom pre Ukrajinu na ceste do Európskej únie je pridelenie štatútu asociovaného člena. Ale tento štatút neznamená automatickú záruku toho, že sa Ukrajina stane niekedy členom EÚ. Napríklad Turecko má tento štatút už od roku 1964.

Ukrajinská vláda vyhlásila, že sa o tento štatút zaujíma, ale zatiaľ vôbec nevieme odhadnúť kedy by Ukrajina mohla získať štatút asociovaného člena. Takže Ukrajina sa nemôže spoliehať na rýchly vstup do Európskej

únie. Prijatie nových členov do EÚ prebieha veľmi pomaly. Napríklad, rokovania o vstupe Španielska a Portugalska trvali sedem rokov. Poľsko, Česko, Slovinsko a Maďarsko ich začali v roku 1993 a ukončili až v roku 2003.

Záver

Šance Ukrajiny vstúpiť do Európskej únie sú veľmi malé. Táto krajina patrí k tretej skupine kandidátskych krajín, ktoré sa považujú za európskych outsiderov. Na začiatku 21. storočia výška HDP na jedného obyvateľa na Ukrajine bola 13 % od úrovne priemerného príjmu na jedného obyvateľa v krajinách Európskej únie. Keď sa zväzil tento ukazovateľ, tak Papua – Nová Guinea mala lepšie šance na členstvo v EÚ ako Ukrajina.

Netreba zabúdať na to, že vstup Ukrajiny do Európskej únie je spojený nielen s ekonomickými výhodami, ale aj stratami. Dosvedčujú to aj skúsenosti bývalých socialistických krajín Strednej a Východnej Európy. Západoeurópske krajiny nútili nových členov znižovať export poľnohospodárskej produkcie do starých členských krajín, nedovolili vyplácanie subvencií na poľnohospodársku produkciu, povolili totálnu privatizáciu subjektov hospodárstva a obmedzili vývoj ťažkého priemyslu. Zároveň niektoré krajiny (napríklad Nemecko, Francúzsko a Rakúsko) podporujú svoje nekonkurencieschopné podniky a poskytujú subvencie na poľnohospodárske výrobky. Je známe, že odporúčať susedovi vzdať sa protekcionizmu je oveľa ľahšie ako to spraviť u seba samého.

Otázka o ceste ekonomickej integrácie Ukrajiny je veľmi aktuálna a ešte nevieme kam sa zameria viac – do Európy alebo SNŠ. Ale zatiaľ sa vzťahy Ukrajiny s Európskou úniou budú realizovať na základe Európskej susedskej politiky.

V súčasnosti Európska komisia navrhuje vypracovať negociačnú smernicu pre novú Dohodu o ekonomickej a politickej spolupráci s Ukrajinou, ktorou sa nahradí súčasná Dohoda o partnerstve a spolupráci. Nová dohoda by mala zblížiť Ukrajinu a EÚ prostredníctvom zintenzívnenia spolupráce v mnohých oblastiach, vrátane kľúčových rezortov energetiky, spravodlivosti a bezpečnosti, dopravy, či životného prostredia. Po prijatí Ukrajiny do Svetovej obchodnej organizácie bude nasledovať vstup do zóny voľného obchodu, čo povedie k novým investíciám a uľahčeniu cezhraničných aktivít. Navrhovaná rokovacia smernica bude teraz

schvaľovaná v Rade a predpokladaný začiatok rokovaní s Kyjevom má byť v prvom kvartáli 2007.

Použitá literatúra

BARÁŇOVÁ – ČIDEROVÁ, D. – SVITANA, R. – VETRÁK, M.: Budúcnosť EÚ, Rozširovanie EÚ, Hranice EÚ. Vydavateľstvo Michala Vaška, Prešov, 2006. ISBN 80-7165-574-0

FIALA, P. - PITROVÁ, M.: Evropská unie. Cedntrum pro studie demokracie a kultury, Brno, 2003. ISBN 80-7325-015-2.

GALČYNSKYJ, A.S. – GEEC, V.M. – KINACH, A.K. – SEMYNOŽENKO, V.P.: Inovacijna strategija ukrajinskych reform. Znanna Ukrainy, 2002.

KRAVČUK, I.V. - PARAPAN, M.V.: Garmonizacia nacional'nych pravovych system z pravom ES. Slovo, Kiev, 2004. ISBN 996-8407-44-X.

LIPKOVÁ, Ľ. a kolektív.: Európska únia. Sprint, Bratislava, 2006. ISBN 80-89085-65-2.

SAVELJEV, E.: Evropejska integracia i marketing. Kart-blanš, Ternopiľ, 2003. ISBN 966-7952-20-7. SCHRÖTTER, H.J.: Aktuální slovník Evropské Unie. Brána, Praha, 2003. ISBN 80-7243-167-6.

SLOVÁKOVÁ, V: Reforma a výzvy Európskej susedskej politiky. Diplomová práca, Obchodná fakulta, katedra medzinárodného obchodu, Ekonomická univerzita v Bratislave, 2007.

SOLONENKO, I. – HUDAK, V. – HERRBERG, A.: Rozširovanie Evropejskogo sojuzu, vplyv na vidnosyny Ukrainy z centralnoevropejskimi susidami. EvroRegio Ukraina, Institut regionalnych ta evrointegracijnych doslidzen, Kiev, 2004. ISBN 966-8039-36X.

SOLONENKO, I. a kolektív: Evropejskij sojuz ta Ukraina, strategija vidnosyn v kontexte rozširovania. EvroRegio Ukraina, Institut regionalnych ta evrointegracijnych doslidzen, Kiev, 2003. ISBN 966-8039-25-4.

http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113459.pdf

<http://www.delukr.ec.europa.eu/data/doc/Action-plan-ukr.pdf>

<http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/2823.htm>

Vybrané otázky súčasného chápania hospodárskej diplomacie

Katarína Majtánová

Abstrakt

Hospodárska diplomacia je diplomacia s ekonomickým zameraním – diplomacia, ktorej úlohou je ovplyvňovať politiky zahraničných vlád a regulačné rozhodnutia, ktoré ovplyvňujú svetový obchod a investície. Úlohou hospodárskej diplomacie je realizácia cieľov zahranično-obchodnej politiky štátu, tzn. pôsobenie v hospodárskej sfére. Diplomacia politická plní zámery zahraničnej politiky štátu. Termín „hospodárska diplomacia“ sa dostáva čím ďalej, tým viac do praxe, čo jasne zdôrazňuje úlohu dnešnej ekonomiky pre činnosť diplomatických úradov. Jednou z úloh dnešného veľvyslanca je zabezpečiť podmienky pre prítomnosť svojich národných podnikov na trhu výrobkov a služieb v krajine rezidencie.

Kľúčové slová: Hospodárska diplomacia, obchodné oddelenie, medzinárodné vzťahy, obchod, spolupráca, rozvoj

Abstract

Economic diplomacy is focused on economy and its main role is to influence foreign governments and their regulating decisions influencing world commerce and investments. The function of economic diplomacy is realization of foreign trade policy objectives, it means action in economic domain. Political diplomacy pursues objectives of a state's foreign policy. The term Economic Diplomacy is really up-to-date and is being introduced more and more into practice. The significance of today economics stresses the importance of diplomatic offices and their functions. One of the most important function of ambassador is to provide favorable conditions for its own national companies in the host country.

Key words: Economic diplomacy, economic department, international relations, commerce, cooperation, development

1 Úvod do problematiky hospodárskej diplomacie

Odkiaľ pochádza a čo znamená pojem diplomacia? Výraz diplomacia sa preniesol do dnešného jazyka z gréckeho a neskôr z francúzskeho jazyka.

Z etymologického hľadiska diplomacia i diplomatika pochádzajú zo slova diplom. Diplomatika je vedou o diplomoch. Diplom bol pôvodne

oficiálny dokument veľkého formátu zložený vo dvoje. I dnes majú poverovacie listiny veľký formát zložený vo dvoje tzn. dokument in folio.

Diplomacia, oblasť predovšetkým politická, teda nestratila vzťah so slovom diplom, so svojím etymologickým základom.

Prvé zmienky o pôvode slova „diplomacia“ či „diplomat“ sa nachádzajú vo viacerých dielach autorov publikovaných koncom 18. storočia.

Podľa Oxfordského slovníka svetovej politiky drží historické prvenstvo v používaní moderného významu slova „diplomacia“ Edmond Burke, ktorý tento pojem prvý krát použil v roku 1796. Avšak je pravdepodobné, že si tento pojem mohol „vypožičať“ od Thomasa Paina, ktorý ho použil o 4 roky skôr vo svojej práci *The Rights of Man* (Práva človeka) v roku 1792, keď písal o B. Franklinovi ako o „diplomatovi nielen dvora ale aj človeka“.¹

Podľa autora Pancracia sa za objaviteľa a za prvého autora slova „diplomacia“ považuje Linguet, ktorý ho prvý krát použil v roku 1791 vo svojom diele *Annales politiques, civiles et littéraires* z 18. storočia a Robespierre použil ako prvý slovo „diplomat“ v roku 1792.²

Definovať presne a stručne pojem diplomacia je veľmi zložitú. V slovníkoch cudzích slov nájdeme nasledovné vysvetlenie: „1.) činnosť diplomatov upravujúca medzinárodné pomery vzťahy, 2.) umenie obozretne, prezieravo rokovať s ľuďmi, 3.) praktická časť náuky o medzinárodnom práve, 4.) súbor noriem a obyčajov v medzinárodných stykoch, 5.) obozretnosť a prezieravosť.“³

Všeobecne sa diplomacia považuje „za umenie vyjednávať“. Diplomacia však nie je len umením vyjednávať je „povoláním diplomata, resp. orgánov pre zahraničný styk, aj oficiálna činnosť štátu – teda zahraničná politika.“⁴ Avšak diplomaciu nemožno stotožňovať so zahraničnou politikou. Kým diplomacia je nástrojom vyjednávania, zahraničná politika je súhrn činností štátu zameraných na dosiahnutie cieľa. Úlohou diplomacie je realizácia zahraničnej politiky vysielajúceho štátu na území štátu prijímajúceho.

¹Tóth, E., Horváthová, K.: hospodárska diplomacia bilaterálne vzťahy, bratislava: sprint 2006, s.14.

²Pancraccio, J.-P.: dictionnaire de la diplomatie. Micro buss, clermont-ferrand 1998, france, s.217.

³Ivanová-Šaligová, Maníková: slovník cudzích slov, spn, bratislava 1999, s.217.

⁴Kunz, O.: úvod do diplomacie, vydavateľské oddelenie pfuk, bratislava 1995, s.7.

Diplomacia a zahraničná politika sa teda od seba navzájom odlišujú. Na strane druhej sú úzko komplementárne, zahraničná politika totiž nemôže existovať bez diplomacie, pretože práve diplomacia reprezentuje zahraničnú politiku štátu v zahraničí.

Z toho istého dôvodu diplomaciu nemožno vykonávať bez zrozumiteľnej a jasnej zahraničnej politiky.

Zahraničná politika je podriadená hlave štátu, prvému ministrovi resp. premiérovi a ministrovi zahraničných vecí. Uskutočňovanie tejto politiky, určenie najvhodnejších spôsobov jej dosahovania je podriadené diplomacii.

Zahraničná politika je z určitého hľadiska stratégiou, ktorá umožňuje rozvoj diplomacie v teréne.

Leon Noel vo svojom diele „Zahraničné veci“ z roku 1959 definuje zahraničnú politiku nasledovne: „Zahraničná politika je umenie štátu riadiť vzťahy s ostatnými krajinami. Je to spôsob riadenia. Sú to najmä princípy, všeobecné tendencie, základné ciele činnosti štátu mimo jeho hraníc.

Diplomacia je umením zaistenia výkonu, a ak je to možné, úspešnej realizácie programu vytýčeného, jeho metodologickej a každodennej aplikácii cez prostriedky rokovania alebo prinajmenšom konverzáciu medzi diplomatmi a ministrami zahraničných vecí.“

„Úlohou diplomacie nie je rozhodne len negovať úsilia druhej strany, aj keď i táto stránka je niekedy nevyhnutná, ale je to predovšetkým snaha dosiahnuť kompromis v zložitých aj v jednoduchších bilaterálnych či multilaterálnych otázkach.“⁵ Ako už bolo spomenuté termín diplomacia je prevzatý z francúzskeho jazyka a v literatúre možno nájsť veľa rôznych definícií diplomacie. Diplomacia môže byť chápaná ako „uplatnenie inteligencie a taktu na riadenie oficiálnych vzťahov medzi vládami suverénnych štátov.“⁶ Alebo „Diplomacia je umenie, nie veda. Je o ľuďoch a o tom ako sa k sebe správajú, musia sa rozprávať a navzájom sa počúvať. Otvorený dialóg, vzájomná dôvera a rešpekt sú nevyhnutné pri riešení konfliktných situácií.“⁷ Podľa J. Melissena je súčasná diplomacia definovaná nasledovne: „Diplomacia je definovaná ako mechanizmus reprezentácie,

⁵Bystrický, L.: Základy Diplomacie, Dilema, Bratislava 2000, S.10.

⁶Gore-Booth, Lord: Satow'S Guide To Diplomatic Practice. London: Longman 1979, S.56.

⁷Calcott, M., Veľvyslanec Kanady Na Slovensku: Diplomacy In Practice. Prednáška Na Fmv Eu, Bratislava 20.3.2007

komunikácie a rokovanií pomocou, ktorých štáty a ostatné medzinárodné subjekty vykonávajú svoju činnosť.“⁸

Politici nachádzajúci sa v čele vlády a štátu sa majú podieľať na tvorbe diplomacie a venovať sa zahraničnej politike. Samozrejme Ministerstvo zahraničných vecí FR (u nás Ministerstvo zahraničných vecí SR) majú v tomto ohľade zvláštne privilégium, ktoré je hierarchicky vyššie umiestnené ako diplomatický zbor materskej krajiny a z určitého hľadiska je tiež toto ministerstvo koncepčným navrhovateľom zahraničnej politiky vo vláde a na druhej strane aktérom diplomacie. Je teda akýmsi fyzickým spojením zahraničnej politiky a diplomacie, avšak nemožno tieto dva prúdy zamieňať.⁹

Medzinárodné právo upravuje medzinárodné diplomatické vzťahy štátov normami diplomatického práva. Základným prameňom je Viedenský dohovor o diplomatických stykoch z roku 1961.

Zástancovia klasickej diplomacie tvrdia, že Viedenský dohovor o diplomatických stykoch z roku 1961 a Konvencia o medzinárodnom zmluvnom práve z roku 1962 nepoužívajú pojem hospodárska diplomacia a nedovoľujú vykonávať takéto aktivity diplomatom. Vyspelé štáty si spomínané konvencie vysvetľujú odlišne a de facto uznávajú existenciu hospodárskej diplomacie.¹⁰

Hospodárska dimenzia diplomacie a hospodárska diplomacia čoraz viac vystupujú do popredia.

Hospodárska diplomacia je diplomacia s ekonomickým zameraním – diplomacia, ktorej úlohou je ovplyvňovať politiky zahraničných vlád a regulačné rozhodnutia, ktoré ovplyvňujú svetový obchod a investície. Úlohou hospodárskej diplomacie je realizácia cieľov zahranično-obchodnej politiky štátu, tzn. pôsobenie v hospodárskej sfére. Diplomacia politická plní zámery zahraničnej politiky štátu.

Hospodárska diplomacia je teda špecifickou časťou všeobecnej politickej diplomacie. V užšom zmysle je hospodárska diplomacia „špecifický druh činnosti orgánov štátu pre medzinárodné hospodárske styky a ich predstaviteľov pri zastupovaní štátu voči zahraničiu, vykonávaná

⁸Melissen, J.: *Innovation In Diplomatic Practice*. Londýn: Macmillan 1999. S.Xvi-Xvii.

⁹Pancracio, J.-P.: *Distionnaire de la diplomatie*. Clermont-Ferrand: Micro Buss 1998, s.217.

¹⁰porovnaj Knapík, P.: *Ekonomický rozmer diplomacie v Ekonomické rozhľady*. Roč.29 (2000) č.3; s.301.

v rámci celkovej diplomacie štátu za účelom realizácie a zámerov zahranično-hospodárskej politiky štátu prostredníctvom rokovaní a inými legitímnymi prostriedkami.¹¹

Potom funkcia hospodárskej diplomacie „zahrňuje rôznorodú obchodnú, ekonomickú, vedecko-technickú a ďalšiu činnosť, vrátane analýzy ekonomickej a finančnej situácie iných krajín, nadväzovanie kontaktov a stykov s ich obchodnými kruhmi a firmami.“¹²

Pokiaľ ide o vzťah hospodárskej diplomacie ku klasickej diplomacii, resp. o určenie jej miesta a postavenia v celkovej diplomacii štátu, treba zdôrazniť, že na základe súčasného teoretického poznania, prevažujúceho názoru diplomatickej praxe, ako aj na základe súčasnej vnútroštátnej i medzinárodnej legislatívy, je hospodárska diplomacia považovaná za organickú súčasť klasickej diplomacie štátu. (...)

Medzi hospodárskou diplomaciou a klasickou diplomaciou štátu existuje veľmi úzky vzájomný interakčný vzťah, z ktorého vyplýva, že úspešná činnosť hospodárskej diplomacie je v značnej miere determonovaná stavom zahranično-politických podmienok a vzťahov, ktoré vytvára celková politická diplomacia štátu. Na formovanie kvality a rozvoja týchto zahranično-politických podmienok a vzťahov však významne vplýva hospodárska diplomacia úspešným rozvíjaním zahranično-ekonomických vzťahov štátu.¹³

2 Ekonomizácia medzinárodných vzťahov

Rozvoj a ekonomizácia medzištátnej spolupráce výraznejšie vzrástla až koncom feudalizmu, čo bolo podmienené rozvojom tovarovej výroby a peňažného hospodárstva. Štáty boli čoraz častejšie a pravidelnejšie nútené k vzájomným stykom, čo „viedlo ku vzniku samotnej diplomacie v inštitucionalizovanej podobe, teda ku konštituovaniu zahraničných a vnútroštátnych diplomatických orgánov štátov v XVI.-XVII. storočí minulého milénia.“¹⁴

¹¹Tóth, L., Horváthová, K.: Hospodárska diplomacia bilaterálne vzťahy, Bratislava: Sprint 2006, s.17.

¹²Ornatskij, I.A.: Ekonomická diplomacia. Praha: Horizont 1982, s.5.

¹³Tóth, L., Horváthová, K.: Hospodárska diplomacia bilaterálne vzťahy, Bratislava: Sprint 2006, s.12-13.

¹⁴Tóth, L., Horváthová, K.: Hospodárska diplomacia bilaterálne vzťahy, Bratislava: Sprint 2006, s.9.

Hospodárske procesy poslednej tretiny 19. storočia viedli ku vzniku svetového hospodárstva. Táto skutočnosť bola vyvolaná neustálym rastom vzájomnej závislosti jednotlivých národných ekonomík v rámci medzinárodnej deľby práce. Bola to práve deľba práce, špecifikácia odvetví, rast masovej strojovej výroby, ktoré vyvolali potrebu vzájomnej výmeny tovarov a neskôr aj politickú prepojenosť jednotlivých štátov. „Podstatná časť sveta bola do systému svetového trhu a svetového obchodu vtiahnutá násilne ako kolónie a polokolónie.“¹⁵ Vyvinuli sa tak medzinárodné hospodárske vzťahy a „v ekonomike každého štátu zohrávajú stále významnejšiu úlohu. Je to dané predovšetkým akceleráciou vedecko-technického pokroku a zavádzaním jeho výsledkov do výrobných a spoločenských procesov, pre ktoré sú národné ekonomické hranice stále užšie.“¹⁶

Koncom 80.-tych a v 90.-tych rokoch 20. storočia dochádza v medzinárodných vzťahoch k ďalším významným zmenám najmä v spojitosti s ukončením ideologického, bipolárneho delenia sveta. „Kým v období studenej vojny a bipolárneho rozdelenia sveta zaujímali v medzinárodných vzťahoch politicko-bezpečnostné faktory prioritné postavenie, po skončení tohto obdobia nastáva výrazný posun ťažiska medzinárodných vzťahov do oblasti mierovej spolupráce a kooperácie, v ktorej dominantné postavenie zaujímajú ekonomické záujmy štátov, a to tak v bilaterálnych ako aj v multilaterálnych vzťahoch medzi štátmi.“¹⁷ Práve toto obdobie je hádam najväčšou výzvou pre postkomunistické krajiny.

Pád železnej opony do veľkej miery odstránil nebezpečenstvo vypuknutia svetovej vojny. Z pohľadu svetovej diplomacie priniesol tento vývoj viacero nových aspektov, vrátane presunu ťažiska smerom k bezpečnostnej, legislatívnej a ekonomickej dimenzii. Ekonomická rovina je spravidla determinujúca pri vzťahoch s jednotlivými štátmi. „Ekonomická dimenzia diplomacie je často hnacím motorom, ktorý rozvíja vzájomne výhodné bilaterálne vzťahy medzi dvoma štátmi.“¹⁸

¹⁵Faltus, J. a kol.: Všeobecné hospodárske dejiny 19. a 20. storočia, Vydavateľstvo Ekonóm, Bratislava 1999, s.30.

¹⁶Lipková, L.: Medzinárodné hospodárske vzťahy, Sprint, Bratislava 2000, s.10.

¹⁷Tóth, L., Horváthová, K.: Hospodárska diplomacia bilaterálne vzťahy, Bratislava: Sprint 2006, s.8.

¹⁸Bystrický, L.: Základy diplomacie, Dilema, Bratislava 2000, s.10.

V rámci vzrastajúceho významu fenoménu ekonomizácie medzinárodných vzťahov sa zvyšuje aj význam a postavenie zahranično-obchodných politík. Tieto tendencie vedú k čoraz intenzívnejšiemu využívaniu zahranično-politických a diplomatických nástrojov na efektívne rozvoj ich národných ekonomík, úspešnú ekonomickú integráciu či na vytváranie priaznivého podnikateľského prostredia, ktoré by prilákalo nevyhnutné zahraničné investície.

„V úzkej bezprostrednej spojitosti s rozvojom ekonomizácie, resp. komercializácie medzinárodných vzťahov vzniká hospodárska diplomacia ako relatívne samostatná špecializovaná súčasť (odvetvie, zložka) klasickej diplomacie štátu.“¹⁹

Medzi konkrétne prejavy pôsobenia ekonomických aktivít diplomacie môžeme zaradiť napríklad zavŕšenie rokovaní v rámci Všeobecnej dohody o clách a obchode, prípravy na rozšírenie Európskej únie, rozširovanie Organizácie pre ekonomickú spoluprácu a rozvoj (OECD), ale aj viaceré konkrétne aktivity v rámci OSN a posilňovanie bilaterálnej spolupráce štátov v oblasti zahraničnoobchodnej výmeny prostredníctvom zakladania colných únií, zón voľného obchodu alebo uzatváraním obchodných dohôd a pod..

Na druhej strane je dnes samotný rozvoj medzinárodnej obchodnej spolupráce v značnej miere determinovaný medzinárodnou politickou situáciou. V tejto vzájomnej interakcii môžeme pochopiť aj vzájomný vzťah hospodárskej a politickej diplomacie, ktoré sa navzájom nevyučujú, ba práve naopak, dopĺňajú sa.

„Význam klasickej diplomacie štátu neklesá, avšak spolu so zmenami vnútorných podmienok a podmienok v celkovom medzinárodnom systéme sa mení jej postavenie, poslanie, organizácia i metódy jej činnosti. V jej činnosti nadobúda nezastupiteľné miesto koordinačná funkcia, zameraná na racionálnu integráciu všetkých foriem zahraničných aktivít štátu do takej jednotnej komplexnej stratégie, ktorá vo vzájomnej interakcii všetkých týchto aktivít prináša synergický efekt pri realizácii zahraničnej politiky štátu, ktorej primárnou súčasťou sú jeho zahranično-ekonomické záujmy.“²⁰

¹⁹Tóth, L., Horváthová, K.: Hospodárska diplomacia bilaterálne vzťahy, Bratislava: Sprint 2006, s.11.

²⁰Tóth, L., Horváthová, K.: Hospodárska diplomacia bilaterálne vzťahy, Bratislava: Sprint 2006, s.11.

3 Inštitucionálne zabezpečenie výkonu hospodárskej diplomacie

3.1 Orgány štátu pre medzinárodný obchodný styk

Za účelom plnenia úloh hospodárskej diplomacie si jednotlivé štáty vytvárajú svoje výkonné orgány pre medzinárodný obchodný styk. Tieto orgány sú súčasťou ústredných orgánov štátnej správy pre oblasť medzinárodného obchodného styku a pôsobia buď na území vlastného štátu alebo mimo územia vlastného štátu. Rozoznávame tak vnútroštátne orgány pre medzinárodný obchodný styk a zahraničné orgány pre medzinárodný obchodný styk.

3.2 Sieť vnútroštátnych orgánov v štruktúre riadenia HD

V rámci sústavy vnútorných orgánov štátu pre medzinárodný obchodný styk má najdôležitejšie, ústredné postavenie konkrétne ministerstvo určené priamo ústavou toho-ktorého štátu. V jednotlivých krajinách je touto funkciou poverené spravidla ministerstvo zahraničného obchodu, ministerstvo zahraničných hospodárskych vzťahov, alebo iné ministerstvá s dualitnou resp. trialitnou pôsobnosťou.

V Slovenskej republike je ústredným orgánom štátnej správy pre zahraničný obchod Ministerstvo hospodárstva SR, vo Francúzskej republike je to Ministerstvo hospodárstva v úzkej spolupráci s Ministerstvom zahraničných vecí a ich riaditeľstvá.²¹

3.3 Zahraničné orgány v štruktúre riadenia HD

Funkcie a úlohy štátu pre medzinárodný obchodný styk v zahraničí plnia oficiálne obchodné reprezentácie štátu, napr.: obchodné oddelenia, obchodno-ekonomické úseky, obchodné zastupiteľstvá, ktoré na tento účel

²¹Poznámka: Okrem už spomínaných ministerstiev dopĺňajú sieť vnútorných orgánov aj neštátne verejnoprávne inštitúcie na podporu zahraničnoobchodných a zahranično-ekonomických vzťahov. V SR pôsobila Slovenská agentúra pre zahraničné investície a rozvoj – SNAZIR, v lete 2000 ju nahradila Slovenská agentúra pre rozvoj investícií a obchodu – SARIO. Vo FR pôsobí Francúzske centrum pre zahraničný obchod – CFCE. Významnú úlohu v zahranično-ekonomických vzťahoch zohrávajú aj obchodné a priemyselné komory v jednotlivých štátoch.

zriaďujú jednotlivé štáty v cudzích štátoch, s ktorými udržiavajú diplomatické styky.²²

Tieto špecializované orgány štátu v zahraničí pôsobia buď v rámci diplomatickej misie vlastného štátu v hostiteľskej krajine vrátane rozpočtu a sú priamo riadené ministerstvom zahraničných vecí, alebo sú riadené a financované príslušným ministerstvom vysielajúceho štátu a majú svoj vlastný rozpočet (prípady FR, SR a iných krajín).

Ministerstvo riadi jednotlivé obchodné reprezentácie z odborného – obchodno-politického hľadiska, v oblasti politickej diplomatickej reprezentácie podliehajú tieto orgány vedúcemu diplomatickej misie vlastného štátu.

Slovenskú obchodnú reprezentáciu v zahraničí zabezpečujú obchodno-ekonomické oddelenia – OBEO, ktoré pôsobia v rámci našej diplomatickej misie v danom štáte. Vo FR sú reprezentantmi hospodárskej diplomacie francúzske obchodné misie v zahraničí – missions économiques – ME.²³

3.4 Činnosť orgánov hospodárskej diplomacie v zahraničí

Orgány hospodárskej diplomacie v zahraničí majú duálne právne postavenie. Na jednej strane vystupujú ako subjekty s medzinárodným postavením, na druhej strane majú postavenie subjektov vnútroštátneho práva.

V rámci medzinárodného postavenia vychádzajú ich úlohy a funkcie z noriem medzinárodného práva, presnejšie z noriem diplomatického práva, ktorého základným prameňom je Viedenský dohovor o diplomatických stykoch z roku 1961. Medzinárodnoprávne postavenie týchto orgánov je dané skutočnosťou, že sú organizačnou súčasťou diplomatickej misie.

²²Tóth, L., Horváthová, K.: Hospodárska diplomacia bilaterálne vzťahy, Bratislava: Sprint 2006, s.44.

²³Poznámka: V štruktúre obchodnej reprezentácie je možné využiť funkciu honorárnych (obchodných) konzulov. Túto formu reprezentácie využívajú vo veľkej miere škandinávske krajiny.

Rozhodnutie vlády SR o vybudovaní honorárnych konzulárnych úradov SR v zahraničí zo dňa 5.10.1993 vytvára vecné a organizačné predpoklady aj na využitie tejto inštitúcie ako ďalšej formy obchodnej reprezentácie štátu v zahraničí.

Ako doplnujúce avšak už neštátne orgány štátu v zahraničí môžu pôsobiť obchodné zastúpenia podnikateľských subjektov vo forme obchodných kancelárií, obchodných agentúr, ďalej zahraničné majetkové účasti (afilácie, dcérske spoločnosti a pod.), atď..

Úlohy a funkcie orgánov hospodárskej diplomacie v zahraničí v súlade s medzinárodným právom možno na základe Viedenského dohovoru o diplomatických stykoch z roku 1961 podľa článku 3 interpretovať nasledovne:

- **„zastupovať vysielajúci štát v štáte prijímajúcom“ (čl. 3 písm. a)**

V zmysle výkonu tejto funkcie je orgán hospodárskej diplomacie v rozsah svojich kompetencií zodpovedný za zastupovanie vysielajúceho štátu. Orgán obchodnej diplomacie potom zastupuje v prijímajúcom štáte ministerstvo, do kompetencie ktorého prislúcha riadenie zahranično-ekonomických vzťahov. Z citovaného ustanovenia ďalej vyplýva, že orgány hospodárskej diplomacie nie sú kompetentné zastupovať firmy, resp. iné podnikateľské subjekty.

- **„chrániť záujmy vysielajúceho štátu a jeho príslušníkov v štáte prijímajúcom v rozsahu dovolenom medzinárodným právom“ (čl. 3 písm. b)**

Na základe tohto ustanovenia môžu orgány obchodnej diplomacie intervenovať u príslušného orgánu prijímajúceho štátu v prípade, že poškodenie záujmov firmy, resp. podniku vysielajúceho štátu zo strany prijímajúceho štátu je v rozpore s normami medzinárodného práva. V takýchto orgánoch vystupujú orgány hospodárskej diplomacie vo vlastnom mene, lebo tu ide o porušenie záujmov štátu“.

- **„viest' rokovania s vládou prijímajúceho štátu“ (čl. 3 písm. c)**

Orgány obchodnej diplomacie vedú rokovania s vládou prijímajúceho štátu. Článok 41 Viedenského dohovoru v tejto súvislosti ustanovuje: „Všetky úradné rokovania s prijímajúcim štátom, ktorými je misia vysielajúcim štátom poverená, budú sa viesť s ministerstvom zahraničných vecí prijímajúceho štátu alebo s iným ministerstvom, na ktorom sa môžu dohodnúť, alebo ich prostredníctvom.“ Pri striktnom uplatnení tohto ustanovenia by misia v prípade absencie spoločnej dohody mohla viesť rokovania len s ministerstvom zahraničných vecí prijímajúceho štátu. Diplomatická prax je však iná. Orgány hospodárskej diplomacie vedú rokovania a udržiavajú kontakty aj s inými orgánmi prijímajúceho štátu, najmä s tými, ktoré sú kompetentné pre oblasť zahraničnoobchodných a zahranično-ekonomických vzťahov. Takúto prax možno však realizovať len ak s tým prijímajúci štát výslovne alebo mlčky súhlasí.

- **„zísťovať“ všetkými zákonnými prostriedkami podmienky a vývoj v prijímajúcom štáte a podávať o nich správy vláde vysielajúceho štátu“.** (čl. 3 písm. d)

Získavanie, spracúvanie a podávanie informácií o podmienkach a vývoji v prijímajúcom štáte je jednou z hlavných funkcií a úloh, ktoré plnia orgány hospodárskej diplomacie v zahraničí. Je potrebné zdôrazniť, že získavanie informácií sa môže uskutočňovať len zákonnými prostriedkami.

- **„podporovať priateľské vzťahy medzi vysielajúcim a prijímajúcim štátom a rozvíjať ich hospodárke, kultúrne a vedecké styky“** (čl. 3 písm. e)

Prevažná väčšina činnosti orgánov hospodárskej diplomacie v zahraničí sa zakladá na tomto ustanovení: podporuje a rozvíja hospodárske styky a v jeho rámci aj obchodné styky medzi vysielajúcim a prijímajúcim štátom.²⁴

Orgány obchodnej diplomacie ako subjekty vnútroštátneho práva, teda ako súčasť príslušného ústredného orgánu štátnej správy pôsobiace v zahraničí, plnia úlohy a funkcie určené normami vnútroštátneho práva. Cieľom ich činnosti v zahraničí je plnenie špecifických odborných a obchodnopolitických úloh ústredného orgánu štátnej správy pre oblasť zahraničného obchodu.

Úlohy a funkcie orgánov hospodárskej diplomacie vyplývajúce z ich postavenia ako subjektov vnútroštátneho práva možno zhrnúť v nasledujúcom slede činností: Nadväzovanie kontaktov, získavanie informácií, spracovávanie a analýza získaných informácií. Tieto vystupujú ako základné vstupy. Následne na ne nasleduje fáza výstupov, tzn. podávanie informácií, návrhov, odporúčaní, sprostredkovateľská činnosť. Základným cieľom obchodných reprezentácií je potom podpora a rozvoj zahranično-ekonomických vzťahov medzi štátmi, v žiadnom prípade však neznamená bezprostredné obchodné podnikanie.

²⁴Tóth, L., Horváthová, K.: Hospodárska diplomacia bilaterálne vzťahy, Bratislava: Sprint 2006, s.54 -56.

Použitá literatúra

BAYNE N., Woolcock S.: The new economic diplomacy: decision making and negotiation in international economic relations. Ashgate 2003

BARSTON, R.P.: Modern Diplomacy, Third edition 2006, Addison Wesley Longman, s.387, ISBN-13:978-1-4058-12-1-6, ISBN-10:1-405-81201-X

BYSTRICKÝ, Ľ.: Základy diplomacie. Bratislava: Dilema 2000. ISBN 80-968029-9-2

CARRIERE, G.C. de la: La diplomatie économique: le diplomate et le marché. Paris: ECONOMICA, 1998, s.224

FALTUS, J. a kol.: Všeobecné hospodárske dejiny 19. a 20. storočia. Bratislava: Ekonóm 1999.

FELTHAM, R.G.: Handbook of Diplomacy. New York: Longman 1993.

GORE-BOOTH, Lord: Satow's Guide to Diplomatic Practice. London: Longman 1979.

IVANOVÁ-ŠALIGOVÁ, MANÍKOVÁ: Slovník cudzích slov. Bratislava: SPN 1999.

KAFMANN J.: The diplomacy of international relations: selected writings. The Hague: Kluwer Law International, 1998, s.200

KUNZ, O.: Úvod do diplomacie. Bratislava: PFUK 1995.

LIPKOVÁ, Ľ.: Medzinárodné hospodárske vzťahy. Bratislava: Sprint 2000. ISBN 80-88848-54-7

MELISSEN, J.: Innovation in Diplomatic Practice. Londýn: Macmillan 1999.

ORNATSKIJ, I.A.: Ekonomická diplomacia. Praha: Horizont 1982.

PANCRACIO, J.-P.: Dictionnaire de la diplomatie. Clermont-Ferrand: Micro Buss 1998.

SANER, R., YIU, L.: International Economic Diplomacy: Mutations in Post-modern Times. Amsterdam: Clingendael, 2002.

TÓTH, Ľ., HORVÁTHOVÁ, K.: Hospodárska diplomacia. Bratislava: Sprint 2006. ISBN 80-890885-61-X

TÓTH, Ľ. A kol.: Diplomatický protokol. Bratislava: Ekonóm 2004. ISBN 80-225-1866-2

VAN BERGEIJK, P.A.G.: Economic diplomacy, trade and commercial policy: positive and negative sanctions in a new world order. Aldershot: Edwar Elgar, 1994, s.224

Acta Oeconomica Pragensia, číslo 1/1999.

GOLSKÝ, P.: Organizácia a riadenie zahraničného obchodu. Forum č.6/2000

Interné materiály PME, 1996, 1998

KNAPÍK, P.: Ekonomický rozmer diplomacie. Ekonomické rozhľady. Č.3, roč.29/2000.

KNAPÍK, P.: Hospodárska diplomacia alebo ekonomický rozmer diplomacie. Ekonomický časopis. Č.2, roč. 48/2000. SAV. ISSN 0013-3035

MIHÓK, P.: Ekonomický rozmer diplomacie alebo spojené nádoby medzi politikou a ekonomikou. Euroforum, č.1/1999.

ŠESTÁK, J.: Ekonomická dimenzia diplomacie, Medzinárodné otázky č.2, 1996.

TÓTH, Ľ.: Význam a funkcie obchodnej diplomacie v zahranično-obchodnej politike štátu, International Business Cooperation, Informex, Bratislava 1994.

TÓTH, Ľ.: Diplomatický status a poslanie oficiálneho obchodného zastúpenia štátu v zahraničí, Almanach, FMV EU Bratislava, 2001.

TÓTH, Ľ.: Hospodárska diplomacie v štruktúre riadenia zahranično-ekonomických vzťahov SR, Medzinárodné vzťahy, Ekonom, Bratislava 2002.

www.cia.com

www.diplomatie.gouv.fr

www.exporter.gouv.fr

www.insee.fr

www.legifrance.gouv.fr

www.minefi.gouv.fr

www.missioneco.org

www.ubifrance.fr

Konkurencieschopnosť, klastre a nový pohľad na priemyselnú politiku EÚ

Radoslav Mizera

Abstrakt

Priemyselná politika je významným nástrojom posilňovania konkurencieschopnosti štátov, ale i regiónov či integračných zoskupení. V článku najprv definujeme konkurencieschopnosť. Taktiež prinášame alternatívny pohľad na konkurencieschopnosť zdôraznením významu spolupráce. Práve kombinácia konkurencie a spolupráce (kooperácie) je významným predpokladom vzniku klastrov, ako územných sociálno-ekonomických komplexov. V ďalšej časti článku venujeme pozornosť priemyselnej politike. V nadväznosti na to poukazujeme na význam tzv. inovačnej a klastrovej politiky. Ide o nový prístup k ponímaniu priemyselnej politiky a k stanoveniu jej cieľov alebo nástrojov. Klastre, najmä ich iniciácia a rozvoj, sa tak stávajú hlavným predmetom i nástrojom priemyselnej, resp. klastrovej politiky, pričom hlavným cieľom je i naďalej posilňovanie konkurencieschopnosti. V rámci EÚ, ako upozorňujeme v závere článku, by mala podpora klastrov zabezpečiť plnenie cieľov Lisabonskej stratégie. Kľúčové slová: Konkurencieschopnosť, priemyselné klastre, priemyselná politika, klastrová politika, Európska únia.

Abstract

Industrial policy is an important instrument to strengthen the competitiveness of nations, or even regions and integration complexes. In the article we firstly define the competitiveness. Besides we approach this issue from an alternative perspective of cooperation. As it has been proved, the combination of competitiveness and cooperation is an important prerequisite for the establishment of industrial clusters, as socio-economic spatial complexes. In the other part of the article we focus on industrial policy and more recently promoted industrial and cluster policies. This has been a new approach in understanding the industrial policy, and in setting its goals and designing its instruments. Clusters, specially their initiation and development, are becoming to be both the subject and goal of industrial policy, or innovation and cluster policies respectively. Moreover, strengthening the competitiveness of economic complexes remains to be the

main aim of the relevant policies. Within the EU, as we describe at the end, the support of clusters should enable the EU to fulfill the Lisbon agenda.

Key words: Competitiveness, industrial clusters, industrial policy, cluster policy, European Union.

1 Od konkurencieschopnosti ku “kooperációschopnosti“

K významným odborníkom v teórii konkurencieschopnosti patrí Michael E. Porter. Konkurencieschopnosť v jeho ponímaní znamená: (1) ponúkať niečo diferencované (2) pri efektívnejšej prevádzke. Diametrálna odlišnosť existuje aj medzi porovnateľnými komparatívnymi výhodami, ktoré nie sú hlavným predpokladom konkurencieschopnosti¹ a diferencovateľnými konkurenčnými výhodami, ktoré sú naopak fundamentom konkurencieschopnosti. Význam „zdravej“ konkurencie je dôležitý najmä z hľadiska zlepšovania blahobytu ekonomického komplexu, lebo motivuje podniky vyrábať efektívnejšie a predávať za tržové ceny. Vo všeobecnom ponímaní znamená konkurencieschopnosť vyššiu produktivitu a vytváranie bohatstva. Celý proces zvyšovania efektívnosti investícií a produktivity prebieha za podpory makroekonomických faktorov (zohľadňujúc ekonomický, právny, politický a sociálny kontext), ale na mikroekonomickej úrovni (pod vplyvom vyspelosti organizácie podnikov, tvorby podnikových stratégií a kvality podnikateľského prostredia). Z environmentálneho hľadiska tzv. Porterova hypotéza tvrdí, že v dôsledku prísnejšej environmentálnej legislatívy dochádza po určitom čase k zvyšovaniu konkurenčnej schopnosti podnikov, ktorých sa táto legislatíva priamo dotýka².

Pozitívne externality sú hybným motorom priestorového zoskupovania podnikov, pracovných síl a rôznorodých inštitúcií. Už Alfred Marshall analyzoval pred takmer 120 rokmi priemyselné štvrte (angl.

¹Ak hovoríme napr. o nízkych pracovných mzdách alebo o znehodnocovaní kurzu, nemôžeme hovoriť o konkurencieschopnosti. Veď ak sú ľudia chudobní, nemajú dostatok peňazí na nákup hodnotných tovarov a služieb, a ani hospodárstvo nemôže potom také tovary a služby vyrábať a ponúkať. Konkurencieschopnosť nie sú ani nízke dane, ktoré sa premietnu do nízkych výdavkov na vzdelanie a zdravotníctvo. (M. E. Porter, prednáška na Harvard Business School dňa 1.2.2005)

²I keď sa sprvu náklady vyvolané *environmentálnou reguláciou* zvyšujú, postupne začínajú podniky investovať do environmentálne vhodných technológií, sú inovatívnejšie a v dôsledku modernizácie, úspor a poskytovania nových služieb či výrobkov sú potom tieto podniky aj konkurencieschopnejšie.

industrial districts), hodnotiac ich vplyv na ekonomickú výkonnosť podnikov. Ich pozitívny prínos podľa Marshalla spočíval v: (1) zvyšovaní ponuky kvalifikovanej práce v danom odvetví; (2) v zefektívňovaní input-output relácií medzi podnikmi a (3) v urýchl'ovaní prenosu poznatkov (angl. knowledge spillovers). O 100 rokov neskôr definoval Michael Porter (1998, str. 199) klastre ako „územnú koncentráciu skupiny navzájom prepojených podnikov, špecializovaných dodávateľov, poskytovateľov služieb, podnikov v spríbuznených odvetviach a pridružených inštitúcií (napr. univerzít, patentových úradov a obchodných komôr), ktoré pôsobia v určitom hospodárskom odvetví, medzi sebou súťažia, spolupracujú a vzájomne sa dopĺňajú.“

Priemyselné štvrte severného Talianska (angl. Third Italy) sú ideálnym príkladom navzájom prepojených spolupracujúcich, ale i súťažiacich podnikov a inštitúcií v odvetviach ako odevný, nábytkársky, obuvný alebo keramický priemysel. Jedným z hlavných predpokladov priemyselného rozvoja tohto územia bolo *využitie sociálneho kapitálu*. Sociálne väzby medzi podnikmi, tvorba sietí medzi predstaviteľmi výskumu, výroby a obchodu, dokázali do veľkej miery nahradiť výnosy z rozsahu veľkých samostatne hospodáriacich konkurenčných podnikov.

Schopnosť podnikov inovovať³ je odvodená od správneho pomeru medzi súťažením a spolupracou (Maier – Tödtling 2002, str. 170). Hlavným predpokladom úspešnej spolupráce a tvorby *sietí* medzi zúčastnenými stranami je *dôvera*⁴ a dobrá reputácia. Siete majú na rozdiel od klastrov

³Za inovácie považoval J. A. Schumpeter, jeden z najvýznamnejších ekonómov minulého storočia, tieto prípady (Lisý a kolektív 2003, str. 144): (1) zavedenie nového druhu tovaru alebo novej vlastnosti určitého tovaru; (2) zavedenie novej výrobnéj metódy, prípadne takej, ktorá ešte nebola empiricky overená; (3) otvorenie nového trhu alebo trhu, ktorý je nový pre určitý priemysel; (4) výroba pri novej organizácii priemyslu; (5) objavenie nového zdroja surovín alebo polovýrobovkov. Inovácie do podnikania zavádza podnikateľ a oproti invenciám sú podmienené komerčnou úspešnosťou, t.j. tvorbou nových obchodných príležitostí. Konkurenciu medzi sebou podľa Schumpetera uskutočňujú inovujúce podniky. Ide o konkurenciu medzi novými a starými tovarmi, či medzi starými a novými výrobnými metódami. Ide o tzv. proces tvorivej deštrukcie (nem. schöpferische Destruktion). Otázka ale zostáva položená takto: Je proces neustáleho inovovania a znižovania priemernej životnosti produktov udržateľný? Môže priniesť prerod hospodárstva na tzv. ekonomiku služieb (bližšie kap. 1.4.3) také ponímanie inovácie ako predlžovania životnosti výrobovkov tým, že dokážu uspokojovať ľudské potreby a požiadavky dlhšie? (Choluj 2005, str. 22)

⁴Dôvera nevzniká ihneď, ale vychádza zo skúseností a z úspešnosti v minulosti realizovaných projektov a je výhradne otázkou dobrovoľnosti. Niekedy sa prenáša aj z generácie na generáciu. Priemyselné štvrte v Severnom Taliansku vznikli vďaka vzájomnej

obmedzené členstvo či menšiu členskú základňu a sú podmienené súhlasom svojich členov so stanovenými cieľmi. Pojem „koopkurencia“ (nem. Koopkurrenz) v sebe zahŕňa spojitosť kooperácie a konkurencie. Spolupráca v rámci siete generuje synergické efekty (angl. cross fertilization), ktoré sa prejavia vo zvýšenej konkurencieschopnosti siete na medzinárodnej až globálnej úrovni.

Životný cyklus sietí je reálne existujúcim javom. Siete degenerujú, ak sú príliš uzavreté, stereotypné a oslabené učiť sa. Staré priemyselné oblasti v okolí rieky Rýn nedokázali inovovať a transformovať výrobu oceli a preto došlo k ich výraznému hospodárskemu oslabeniu. Každý regionálny ekonomický komplex je spätý s historickou cestou svojho vývoja (angl. path-dependence a lock-in effects) a najväčšou výzvou pre regionálne priemyselné klastre, resp. siete v rámci klastrov je odolnosť voči výkyvom na globalizovaných trhoch a schopnosť adaptácie. Ideálnym cieľom klastrov je ale získanie vedúceho postavenie a určovanie trendov vývoja odvetvia.

Klastre pôsobia na konkurencieschopnosť a konkurenčnú výhodu zúčastnených podnikov v troch smeroch (Porter 1998): (1) zvyšovaním produktivity podnikov v rámci klastra a odvetvia v ktorom pôsobia⁵; (2) zväčšovaním inovačných kapacít a tým aj rastom produktivity⁶; (3)

dôvere príslušníkov jednotlivých rodinných podnikov. Dôvera je ako „lepidlo“, ktoré drží časti pokope a len prostredníctvom dôvery a prenosom kumulovaných nekodifikovateľných poznatkov vzniká učiaci sa ekonomika (tzv. kolektívne učenie sa).

⁵Podniky, ktoré sa koncentrujú v klastroch, majú zvýhodnený (aj cenovo) prístup k špecializovaným službám a k výrobným vstupom. To je výsledok väčšieho lokalizovaného dopytu, ktorý sa následne premietne i do väčšej ponuky v dôsledku koncentrácie obchodných príležitostí. Lokálny outsourcing prináša pre podnik výhodu nízkych transakčných nákladov. Prístup aktérov k informáciám a poznatkom v rámci sietí cez osobné kontakty, ktoré sú postavené na dôvere, alebo medzi obchodnými jednotkami podniku, patrí rovnako k výhodám. V klastroch ďalej dochádza k formovaniu komplementárnych aktivít s významnou interdependenciou. K ďalším aspektom výhod podnikov pri zvyšovaní ich produktivity patrí: prístup k verejným statkom a špecializovaným inštitúciám; zvýšená úroveň konkurencie a neustále porovnávanie sa s konkurenciou; zlepšovanie efektívnosti vnútro podnikovej prevádzky vďaka dostupnosti kľúčových služieb pre všetky obchodné jednotky.

⁶Podniky etablované v klastroch môžu rýchlejšie vnímať požiadavky a potreby spotrebiteľov a tým môžu na ne aj rýchlejšie reagovať. Taktiež môžu budovať vzťahy so zákazníkmi a s agentúrami na prieskum trhu. Vďaka osobným kontaktom si podnikatelia uvedomujú zavádzanie nových technológií, výrobných postupov, či podporných služieb. Dôležité je zdôrazniť, že všetci aktéri v klastroch sú súčasťou dynamického inovačného procesu (napr. dodávatelia alebo inštitúcie pre spoluprácu). Podniky sa ďalej snažia o diferenciáciu svojich výrobkov, ktoré porovnávajú s lokálnou konkurenciou.

stimuláciou nových obchodných príležitostí a tvorbou nových organizačných foriem⁷, ktoré podporujú inovácie a rozširujú klaster. Pre pochopenie predpokladov konkurencieschopnosti používa Porter tzv. *diamantový model* (príloha 3) s týmto členením:

- a) **Podmienky faktorov:** (1) *základné faktory*: prírodné zdroje, klimatické podmienky, poloha regiónu, menej kvalifikované pracovné sily, atď. a (2) *pokročilé faktory*, ktoré sú ťažko substituovateľné, resp. nenapodobiteľné, no sú zdrojom konkurenčných výhod: úroveň vzdelávania, vysoko kvalifikované pracovné sily, vedecko-výskumné centrá, vyspelá komunikačná a dopravná infraštruktúra, atď.
- b) **Podmienky dopytu:** relatívne veľký „sofistikovaný“ lokálny dopyt predstavuje pre podniky konkurenčnú výhodu. Podniky totiž rýchlejšie reagujú na potreby a želania zákazníkov v ich blízkosti, čím sú vystavené zvýšenému tlaku inovovať.
- c) **Príbuzné a podporné odvetvia:** napr. vyspelí lokálni dodávatelia, ktorí ponúkajú výrobné vstupy a služby s vysokou pridanou hodnotou, pomáhajú zvyšovať konkurencieschopnosť celého klastra. Významný je aj prenos poznatkov v odvetví.
- d) **Firemné stratégie a súťaž:** konkurencia medzi podnikmi vplyva podľa Portera pozitívne na ich schopnosť inovovať, adaptovať sa na vonkajšie prostredie a tvoriť nové organizačné modely i firemné stratégie, čím zlepšujú svoje medzinárodné postavenie.

Nepopierateľne najvýznamnejšími subjektmi, či už z pohľadu klastrov alebo zo všeobecného pohľadu na ekonomiku, sú samostatne hospodáriace *podniky*. Osobitným záujmom každého podniku by malo byť dlhodobé vytváranie bohatstva a blahobytu. Prirodzeným predpokladom naplnenia takýchto cieľov je udržateľný rozvoj v širšom ponímaní a zlepšovanie ekonomickej výkonnosti v užšom ponímaní. Každý podnik môže svoje okolie vnímať ako formovateľné, preto podnikom prislúcha aktívna úloha v procese udržateľného rozvoja. *Štát* a podnik by nemali sledovať protichodné záujmy,

⁷Novovznikajúce podniky uprednostňujú skôr lokalizáciu v existujúcich klastroch, ako na izolovaných miestach. Dostupnosť informácií o podnikateľských príležitostiach je v prípade klastrov väčšia, čo znižuje riziko nesprávneho rozhodnutia. Ďalej tu sú výrazne nižšie bariéry pre vstup do odvetvia z dôvodu nižších počiatkových investícií, dostupnosti komplexných služieb a dostupnosti rizikového kapitálu. Časť zamestnancov a výskumných pracovníkov zakladá vlastné podniky (tzv. spin-offs), čím sa snažia zaplniť nevyužitý trhový segment na lokálnych alebo globálnych trhoch.

ale mali by sa navzájom podporovať a dopĺňať pri naplňaní celospoločenských cieľov, čoho úspešnosť sa premietne pozitívne aj v naplňaní individuálnych (súkromných) cieľov. Vzájomná interakcia medzi štátom a podnikmi, keď obe strany sledujú svoje charakteristické záujmy, má pričinením globalizácie čoraz viac podobu kooperácie. Štát sa ideálne snaží pre podniky vytvoriť vhodné podnikateľské prostredie a stabilné makroekonomické podmienky. Okrem toho prebiehajúce „súťaženie“ medzi štátmi, resp. hospodárskymi komplexmi výrazne zefektívňuje ich celkové pôsobenie.

Popri podnikoch sú významnými aktérmi v klastroch aj *inštitúcie pre spoluprácu* (angl. institutions for collaboration). Patria sem napr. rôzne priemyselné a profesijné združenia, obchodné komory, organizácie pre podporu transferu technológií, neziskové organizácie alebo tzv. think-tanky. Koordinujú celú škálu aktivít, ktoré súvisia s rozvojovými cieľmi na úrovni klastrov. Urýchľujú a zároveň uľahčujú prenos poznatkov, čím zvyšujú ich kumulovanú hodnotu. Inštitúcie pre spoluprácu môžu pôsobiť na lokálnej až medzištátnej úrovni, na ktorej dokážu v tom lepšom prípade vytvárať globálne povedomie o vynárajúcich sa domácich klastroch.

Odôvodnenie kooperácie medzi podnikmi, štátnymi inštitúciami a inštitúciami pre spoluprácu vychádza z teórie hier⁸. V rámci kooperatívnych hier zohľadňujú jednotlivci nielen svoj momentálny úžitok, ale aj budúci celospoločenský úžitok. Sledovanie čisto individuálnych preferencií nie je garanciou optimálneho stavu podľa Paretovho pravidla. Naopak kooperáčieschopnosť zdôrazňuje novú – symbiotickú – kvalitu vzťahov⁹ a podmienenosť individuálnej a celospoločenskej užitočnosti.

⁸Ako vlastný príklad uvedieme význam platenia daní všetkými hotelmi vo fiktívnom meste. Ak jeden hotel prestane platiť dane, čím v danom momente maximalizuje svoj individuálny úžitok na úkor platcov daní (tzv. konanie čierneho jazdca), potom aj ostatné hotely môžu nasledovať takéto správanie. Mesto ale postupne príde o významnú časť daňových príjmov, čo sa premietne v zlej bezpečnosti, vo zvýšenej kriminalite, v horšej kvalite služieb pre turistov, v absencii kultúrnych aktivít, atď. Hotely nakoniec prídu o svojich zákazníkov, o tržby a ich úžitok z podnikania dramaticky klesne.

⁹V súčasnosti sa do ekonomických slovníkov zavádza pojem priemyselná symbióza (angl. industrial symbiosis), ktorý opisuje vzájomnú návaznosť aktivít podnikov, kooperáciu medzi podnikmi a udržateľný rozvoj celého komplexu (klastra) podnikov, v snahe dosahovať väčšiu spoločnú užitočnosť.

2 Priemyselná a inovačná politika EÚ

2.1 Súčasný pohľad na priemyselnú politiku

Vplyvom ropných šokov v 70tych a 80tych rokoch sa začala priemyselná politika viac sústreďovať na podporu adaptačných procesov generujúcich konkurenčnú schopnosť (Šikula a kolektív 2003, str. 9). Od tých čias pretrváva chápanie priemyselnej politiky ako nástroja štátu na tvorbu konkurencieschopnosti a na povzbudzovanie dlhodobého pôsobenia priemyslu v hospodárstve a spoločnosti (Melišek a kolektív 2000, str. 106). Od 90tych rokov sa sústredila veľká časť výskumných aktivít ekonómov na skúmanie lokalizačných efektov a pozitívnych externalít z týchto efektov, ktoré významne prispievajú k zvýšenej konkurencieschopnosti klastrov v danej lokalite. Teória klastrov dnes predstavuje hlavný model ekonomického a priemyselného rozvoja.

Priemysel – sekundárny sektor hospodárstva – zaznamenáva v hospodársky vyspelých štátoch relatívny pokles na tvorbe pridanej hodnoty. Terciárny, kvartárny a kvintárny sektor hospodárstva sú z tohto pohľadu dominantnými sektormi. Toflerova „tretia vlna“ výstižne popisuje tento fenomén postindustriálnej spoločnosti¹⁰.

Tvorba vyššej pridanej hodnoty v sektore služieb kopíruje vývojové tendencie zamestnanosti. Primárny a sekundárny sektor zamestnáva čoraz menej ľudí a tým klesá aj jeho peňažná hodnota. Skutočný význam priemyslu sa tým ale neznižuje. Priemysel je voči službám komplementárny. Dokonca čím je priemysel vyspelejší, tým vyššiu pridanú hodnotu majú aj služby. Priemysel sa síce stáva „pracou zdrojov“ (v našom ponímaní prírodného a človekom vyrobeného kapitálu), ale cenové deformácie¹¹ nám neumožňujú spoľahlivo vyjadriť peňažnú hodnotu priemyslu v hospodárstve.

Lokalizácia a prítomnosť pozitívnych externalít umocňuje význam spojenia priemyslu a služieb. Napr. ak vedecké tímy navštevujú výrobnú prevádzku, môžu priamo odpozorovať výrobné postupy a potom navrhnúť riešenie ich optimalizácie.

¹⁰Informačná spoločnosť či nová, poznatková alebo učiac sa ekonomika predstavujú koncepcie, ktoré významovo nadväzujú na postindustriálnu spoločnosť. Spoločne zdôrazňujú význam spracovávania dát -> informácii -> poznatkov, z ktorých sa stáva hlavný výrobný faktor. Podľa týchto koncepcií dosahuje spoločnosť novú kvalitu hospodárskej organizácie a dynamiky práve prostredníctvom ich spracovania.

¹¹Napr. služby živých systémov (prírodný kapitál) nemajú žiadne peňažné ohodnotenie.

Význam faktora času alebo lepšie povedané – časová výzva – nás upozorňuje na naliehavosť strategického konania. Zväčšujúca sa internacionalizácia, zvyšujúca sa interdependencia a celková dynamika štruktúrnych zmien vo svetovom hospodárstve spätne urýchľujú adaptačné procesy hospodárskych komplexov a v snahe uspieť nás nútia systematicky pozorovať, myslieť, predvídať, konať a vyhodnocovať.

2.2 Inovačná a klastrová politika

Inovačná (technologická) politika rozširuje priemyselnú politiku tým, že kladie dôraz na formovanie vhodného prostredia pre tvorbu a zavádzanie inovácií. Konkurenčná výhoda je definovaná schopnosťou poskytovať niečo nové alebo unikátne (inovatívne riešenie). Cieľom podnikov už preto nie je uspieť s porovnateľnými výrobkami alebo s porovnateľnými službami, čo nezohľadňuje v plnej miere priemyselná politika¹². Inovačná politika v ideálnom prípade vytvára také rámcové podmienky, ktoré motivujú podniky inovovať a zvyšovať svoju produktivitu alebo prevádzkovú efektívnosť. Zdrojmi konkurenčných výhod sú napr. „tvorivý ľudský potenciál, predvídavosť, vysokokvalifikované pracovné sily, organizačný talent, schopnosť vyberať a prispôbiť sa“ (Šikula a kolektív 2003, str. 50). Na uskutočňovanie úspešnej inovačnej politiky je potrebné opísať víziu, určiť ciele a tie potom premietnuť do koncepcie a následne stratégie inovačných aktivít na úrovni verejných inštitúcií, podnikov a inštitúcií pre spoluprácu. Konkurenčné postavenie je postupne umocňované spoločným a koordinovaným úsilím spomenutých aktérov.

Klastrová politika je modernou obdobou priemyselnej politiky. Politický proces je viacúrovňový (angl. multilevel governance), s výrazným presunom rozhodovania zhora nadol. Klastre vznikajú zväčša samovoľne¹³.

¹²Inak povedané, cieľom nie je dobiehanie, prispôbovanie sa, ale vlastné napredovanie. Ide o tzv. získavanie výhody prvého vstupu na trh (angl. first mover advantage). Štáty technologicky zaostávajúce sa nemôžu spoliehať len na transfer technológií a know-how, najmä ak sú ich disponibilné finančné zdroje značne limitované. Je dôležité, aby prejavili vlastnú angažovanosť prostredníctvom aktívnej inovačnej politiky, investovali do vlastných fondov podpory inovácií a tým si vytvorili strategické postavenie na vznikajúcich trhoch. Finančné prostriedky vytvorené zo ziskov na nových trhoch potom môžu znova reinvestovať do nákupu nových technológií dôležitých pre ich rozvoj.

¹³Minimálnou podmienkou vzniku klastra je kritická masa podnikov a inštitúcií v určitom odvetví. Určitou výnimkou tohto pravidla je dostupnosť informácií pri ich asymetrickosti. Verejné inštitúcie alebo napr. skupina vedcov môžu disponovať relevantnými poznatkami,

Účasť zahraničných investorov a ich spolupráca s miestnymi podnikmi či inštitúciami môže celý proces rozvoja klastrov urýchliť i posilniť.

Zväčša je lepšie, ak je účasť domácich i zahraničných investorov a podnikateľov vyvážená. Siete pozostávajúce z miestnych a zahraničných podnikov sú stabilnejšie a dochádza v nich k lepšiemu prenosu rôznorodých poznatkov. Efekt pozitívnych prínosov diverzity je evidentný aj v prípade vzniku cezhraničných klastrov, alebo v prípade spojenia klastrov v súvisiacich a prelínajúcich sa odvetviach.

2.3 Priemyselná politika EÚ a jej ďalšie smerovanie

Súčasný charakter priemyselnej politiky EÚ bol formovaný počas dlhšieho obdobia a z historického pohľadu je ovplyvnený takými výraznými momentmi a superfaktormi ako sú ropné šoky, globalizácia svetového hospodárstva a prehlbujúca sa integrácia hospodárskych komplexov (Šikula a kolektív 2003, str. 28). Zdôrazňovanie významu mikroekonomických podmienok pre vytváranie konkurencieschopnosti je hybným motívom reorientácie PP EÚ z oblasti podpory odvetví (napr. formou dotácií) na oblasť kreovania takého podnikateľského prostredia, ktoré umožňuje podnikom rýchlo získať konkurenčné výhody. PP EÚ je v užšom vymedzení aj politikou podpory podnikov (angl. enterprise policy). Takto koncipovaná politika zdôrazňuje aplikáciu vhodnej legislatívy a tiež význam nefinančnej pomoci podnikom poskytovaním celoplošných nediskriminačných služieb s vysokou pridanou hodnotou¹⁴. Jedným z hlavných predpokladov úspešnosti PP EÚ je zvýšenie funkčnosti

ktoré majú podstatný význam pre existenciu klastrov, ale o ktorých ešte verejnosť a privátny sektor (podnikatelia) nevedia. Sprostredkovaním takejto informácie môžu dopomôcť k úspešnému vzniku perspektívnych klastrov. Úloha vlády sa v tomto prípade javí ako úloha facilitátora, ktorý navyše nesie priamu zodpovednosť za realizáciu projektu. Naopak želateľné klastre, ktoré ešte nevznikli, a ktorých potenciál sa ukáže priebehom času, nemusia byť vždy úspešné. Je preto lepšie podporovať už existujúce a vynárajúce sa klastre, a to rovnocenným prístupom, bez narušovania trhového prostredia cestou selekcie favoritov.

¹⁴Výkonným orgánom pre politiku podpory podnikov EÚ je Enterprise Directorate General patriaci pod EK. Pri vyhodnocovaní konkurencieschopnosti firiem v EÚ sa používa najmä metóda benchmarkingu. Prioritou v posilňovaní výkonnosti podnikov je aj výmena relevantných informácií a tzv. najlepších praktík (angl. best practice). Každý rok vychádza Správa o stave konkurencieschopnosti EÚ, ktorá hodnotí dosiahnutý pokrok v dôležitých tematických oblastiach. K ďalším projektom na podporu podnikania patria tzv. obchodní anjeli so zameraním na vzdelávanie a tréning podnikateľov alebo monitorovanie zavádzania IKT a podpora žien v podnikaní.

vnútorného trhu a splnenie rámcových podmienok v oblasti obchodnej, konkurenčnej a menovej politiky EÚ. PP EÚ však nemá právnu záväznosť pre členské štáty EÚ. Preto teraz dochádza k jej novému spracovaniu (Mečár 2005). Príloha 7 uvádza tri rozhodujúce úlohy PP EÚ.

V náväznosti na udržateľný rozvoj potrebuje EÚ rozvinúť aj politiku udržateľnej produkcie (COM(2002)714, str. 20), čím má postupne dochádzať k plneniu záväzkov o udržateľných vzorcoch výroby a spotreby, ktoré boli prijaté štátmi sveta na Summit o udržateľnom rozvoji v Johannesburgu v roku 2002. Dôležité bude prehodnocovať návrhy všetkých zúčastnených strán, teda nie len predstaviteľov priemyslu, ktorí mali doposiaľ hlavné slovo pri koncipovaní priemyselnej politiky. Zavádzanie najlepších dostupných technológií, zhodnocovanie druhotných surovín, rozšírenie výrobných politiky o celoživotný cyklus výrobkov (tzv. integrovaná produktová politika – angl. Integrated Product Policy), podpora dobrovoľných dohôd v oblasti životného prostredia medzi súkromným a verejným sektorom, rozvoj a difúzia čistejších technológií, PPP vo V&V, rozširovanie schém environmentálneho manažmentu o nové prvky a podpora MSP a ich spoločenskej a environmentálnej zodpovednosti sú navrhovanými krokmi, ktoré majú v EÚ umožniť realizáciu politiky udržateľnej produkcie.

Hlavné ciele priemyselnej politiky EÚ sú definované podľa troch podstatných oblastí nasledovne: (1) tvorba takého legislatívneho rámca, ktorý vychádza v ústrety priemyslu; (2) využívanie synergických efektov medzi rozdielnymi politikami EÚ a ich vzájomné posilňovanie sa a (3) povzbudzovanie sektorového prístupu v priemyselnej politike.

Rozšírenie EÚ o desať nových členských štátov prináša nové príležitosti. Napríklad dochádza k preskupovaniu výrobných a dodávateľských aktivít pozdĺž celého kontinentu, ktoré sa vďaka rozšíreniu EÚ masovo nepresídlili do štátov s absolútne najnižšími pracovnými nákladmi. V nových členských štátoch bude postupne dochádzať k reorganizácii štruktúry hospodárstva smerom k sektorom s vyššou pridanou hodnotou (COM(2004)274, str. 16). Ale i napriek tomu bude delokalizácia priemyslu predstavovať hlavnú výzvu pre EÚ, ktorá sa navyše nebude vzťahovať len na sektory náročné na prácu, ale naopak i na stredne i vysoko technicky rozvinuté sektory, ktoré sú kľúčové v procese tvorby zamestnanosti v EÚ. Tento posun súvisí s rastom kapitálovo náročnejších odvetví v Číne a v Indii,

pri súčasnom raste ich vedecko-výskumného potenciálu. EÚ sa popritom ešte stále nedarí rozvíjať motivačné prostredie pre tvorbu a zavádzanie inovácií¹⁵.

Narastajúci vonkajší a vnútorný tlak na výkonnosť priemyslu je hlavným impulzom ku koncipovaniu vedecko-výskumnej a inovačnej politiky na úrovni národných štátov. EÚ podľa slov komisára pre podnikanie a priemysel Verheugena (2005) podporí snahu členských štátov v oblasti vedy, výskumu a inovácií tým, že ich „umiestni do srdca EÚ, jej spoločného financovania a do centra podnikateľských aktivít“. Konkurenčné výhody oproti USA, Japonsku, Číne, Indii a Rusku sú dosiahnuteľné výhradne prostredníctvom zvýšených výdavkov na vedu a výskum a aplikáciou inovácií (niečoho neporovnateľného, doslova unikátneho) do kolobehu obchodu. Inovačná politika EÚ sa bude zameriavať nielen na technologické, ale i na netechnologické inovácie dizajnu, riadenia obchodu, marketingu či podnikateľskej kultúry. Fínsko, líder EÚ v oblasti inovácií, uskutočňuje *klastrovú politiku*¹⁶, ktorá je výzvou nielen pre štáty EÚ.

Nový Rámcový program pre konkurencieschopnosť a inovácie (KOM(2005)121) hodnotí nedostatky zavádzania inovácií a posilňovania tvorivých riešení na úrovni podnikov, ktoré sú najmä výsledkom nedostatočného prístupu k vhodným formám financovania. Skladá sa z troch programových častí: (1) program pre podnikanie a inovácie; (2) program podpory politiky IKT a (3) program pre inteligentnú energiu. Rámcový program ďalej priamo nadväzuje na nový 7. rámcový program pre výskum, technologický rozvoj a demonštratívne činnosti. Postupne sa majú iniciovať a formovať spoločné technologické platformy vo významných priemyselných sektoroch. Účelom technologických platforiem je celoplošná podpora priemyslu, vrátane sektorov stredne technicky pokročilých¹⁷.

¹⁵V Správe EK o priemyselnej politike v rozšírenej EÚ (COM(2004)274) sú uvedené tieto faktory, ktoré znemožňujú posilňovanie pozície V&V v porovnaní s USA: ťažší prístup k súkromným finančným prostriedkom na podporu vedy a výskumu; kultúra podnikania zaznávajúca riziko; nedostatočná spolupráca medzi súkromným a verejným sektorom, ktorá sa prejavuje v potlačenom aplikovanom výskume; či výrazne nižší relatívny podiel pracovníkov v oblasti vedy a výskumu v EÚ.

¹⁶Príkladom môžu byť high-tech klastre v mestách Helsinky, Oulu a Turku. Vo Fínsku sú podľa Verheugena (2005) aj vzorové príklady inkubátorov na podporu vznikajúcich technologických a inovačných firiem. V Helsinkách bude čoskoro založená tzv. Univerzita pre inovácie, ktorá vznikne prepojením univerzity múzických a výtvarných umení, technickej univerzity a ekonomickej univerzity.

¹⁷Pokiaľ ide o technologickú vyspelosť výroby, je zvykom rozlišovať nízko, stredne a vysoko pokročilé odvetvia. Práve posledné, vysoko pokročilé odvetvia (ICT, biotechnológie,

Slovensko nemôže stáť bokom od modernej Európy. Je dôležité sa taktiež zapojiť do reorientácie priemyselnej politiky na politiku inovačnú a dokonca v tom ideálnejšom prípade priamo na politiku klastrovú. I keď vláda SR pokladá inovácie za jednu z prioritných oblastí rozvoja konkurencieschopnosti, verejné výdavky na V&V boli u nás v roku 2003 na úrovni 0,23 % HDP. Slovensko ešte stále ťaží zo svojho relatívne dobrého výskumného potenciálu, ale na druhej strane dochádza k neustálemu znižovaniu kvalitatívnych výstupov a tiež počtu vedecko-výskumných pracovníkov (medzi rokmi 1997 a 2004 o viac ako 22 %). Pre bližšie pochopenie východiskového stavu v SR uvádza príloha 8 slabé a silné stránky národného inovačného systému SR.

Použitá literatúra

BALÁŽ, P.: *Rast konkurenčnej výkonnosti: Cesta rozvoja slovenskej ekonomiky*. Bratislava : Sprint, 1996. 176 s. ISBN 80-88848-03-2

Commission of the European Communities: *Delivering Lisbon – Reforms for the Enlarged Union*. Brussels, 20.2.2004, COM(2004)29 final/2

Commission of the European Communities: *European Competitiveness Report 2004*. Brussels, 8.11.2004, SEC(2004)1397

Commission of the European Communities: *Fostering structural change: an industrial policy for an enlarged Europe*. Brussels, 20.4.2004, COM(2004)274 final.

nanotechnológie, atď.), sú vnímané ako jedinou možnou cestou rozvoja každej prosperujúcej ekonomiky. Predstavme si hypotetickú situáciu, keď všetky ekonomické komplexy budú prednostne vyrábať high-tech technológie. Kto potom bude vyrábať low-tech? Porter zastáva názor, že neexistujú low-tech či high-tech odvetvia, ale naopak low-tech a high-tech firmy. Ak by všetci vyrábali len high-tech, marže v týchto odvetviach by sa podstatne znížili, naopak v low-tech odvetviach by marže pre nízku ponuku produkcie začali markantne rásť. Aj produkcia a predaj napr. v oblasti ekologického poľnohospodárstva môže byť výnosným obchodom. Globálny trh s bio-produktmi sa zdvojnásobí každé tri roky. Nebolo by práve toto perspektívne odvetvie pre Slovensko, namiesto ťažkopádneho boja s už „rozbehnutými“ mocnosťami ako USA, Japonsko, Čína a India o prvenstvo v oblasti ICT? Dokonca sa začínajú objavovať prenosné počítače za 100 dolárov a mobilné telefóny za 20 dolárov určené pre rozvojové štáty. I keď stále ani posledná možnosť – high-tech – nie je vylúčená. Všetko závisí od správneho využitia trhových príležitostí. Len posadnutosť práve tým jediným sa nevypláca. Čo keď to druhé je pre nás lepšie. Veď ešte stále platí to známe heslo: „Najväčší obchod sa robí pri najmenších čiastkach!“

Commission of the European Communities: *Industrial Policy in an Enlarged Europe*. Brussels, 11.12.2002, COM(2002)714 final

Commission of the European Communities: *Some Key Issues in Europe's Competitiveness*. Brussels, 21.11.2003, COM(2003)704 final

CORONAKIS, B. A.: *The European Handbook: Všeobecný sprievodca európskymi inštitúciami*. Bratislava : Merkury, 2002. 169 s. ISBN 80-968789-3-X

KETELS, C.: European clusters. In: *Structural Change in Europe 3 – Innovative City and Business Regions*, Hagbarth Publications 2004, 5 s.

Komisia Európskych spoločenstiev: *Návrh na rozhodnutie Európskeho parlamentu a Rady, ktorým sa zavádza program pre konkurencieschopnosť a inováciu (2007-2013)*. Brusel, 6.4.2005, KOM(2005)121 v konečnom znení

Komisia Európskych spoločenstiev: *Spoločne pracujeme na hospodárskom raste a zamestnanosti - Nový začiatok lisabonskej stratégie*. Brusel 2005, KOM(2005)24

Komisia Európskych spoločenstiev: *Viac výskumu a inovácií - investovanie do rastu a zamestnanosti: Spoločný postup*. Brusel 12.10.2005, KOM(2005)488 kon. znenie

MAIER, G. – Tödtling, F.: *Regional- und Stadtökonomik 1: Standorttheorie und Raumstruktur*. 3. vyd. Viedeň : Springer Verlag, 2001. 199 s. ISBN 3-211-83715-9

MAIER, G. – Tödtling, F.: *Regional- und Stadtökonomik 2: Regionalentwicklung und Regionalpolitik*. 2. vyd. Viedeň : Springer Verlag, 2002. 263 s. ISBN 3-211-83716-7

MALECKI, E. J. – Oinas, P.: *Technological Trajectories in Space: From 'National' and 'Regional' to 'Spatial' Innovation Systems*. 1999, 27 s.

MEČÁR, M: *Zásady priemyselnej politiky SR*. In: *Zborník anotácií z vedeckej konferencie „Trendy hospodárskeho a sociálneho rozvoja v krajinách EÚ“*. Trenčín : Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, 2005. ISBN 80-8075-094-7

MELIŠEK, F. a kolektív: *Stratégia štruktúrneho rozvoja*. Bratislava : Ekonóm, 2000. 177 s. ISBN 80-225-1203-6

Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky: *Inovačná stratégia pre SR na obdobie rokov 2006 – 2013*. Prístupná na www.economy.gov.sk, 2005

PORTER, M. E.: *Clusters of Innovation: Regional Foundations of U.S. Competitiveness*. Council on Competitiveness

PORTER, M. E.: Locations, clusters, and company strategy. In: Clark, G. L. – Feldman, M. P. – Gertler, M. S.: *The Oxford Handbook of Economic Geography*. Oxford : Oxford University Press, 2000, s. 253-74

PORTER, M. E.: *On Competition*. Boston : Harvard Business School Press, 485 s. ISBN 0-87584-795-1

SCHIBANY, A. – Streicher, G.: *The Way to Lisbon – A Critical Assessment*. Vienna : Institute of Technology and Regional Policy, 2005. 76 s. ISSN 1810-6307

ŠIKULA, M. a kolektív: *Determinanty formovania priemyselnej politiky v podmienkach globalizácie a integrácie*. Bratislava : ÚSSE SAV, 2003. 166 s. ISBN 80-7144-134-1

ŠIKULA, M.: *Globalizácia – rózcestie civilizácie*. Bratislava : Sprint, 1999. s. 124. ISBN 80-88848-46-6

VERHEUGEN, G.: *Towards a knowledge-based European economy*. SPEECH/05/647

VINCÚR, P.: *Stratégia sociálno-ekonomického rozvoja v procese príprav na vstup Slovenskej republiky do Európskej únie*. Opava : Slezská univerzita, 2003. 96 s. ISBN 80-7248-193-2

WEF: *Global Competitiveness Report 2005*. Hampshire : Palgrave MacMillan, 2004. 654 s. ISBN 1-4039-4913-1

WEF: *The Lisbon Review 2004: An assessment of policies and reforms in Europe*. Ženeva : WEF, 2004. 16s.

Medzinárodná migrácia ako prorastový katalyzátor hospodárskeho rastu Európskej únie

Miloš Ondrušek

Abstrakt

V príspevku sa zaoberám problematikou medzinárodnej migrácie a medzinárodným pohybom pracovných síl v rámci EÚ. Načrtávam a hodnotím medzinárodný pohyb pracovných síl z nových členských štátov EÚ do starých. Snažím sa zhodnotiť vplyv novodobého rozšírenia EÚ na pracovné trhy jednotlivých krajín. Na záver konštatujem potrebu podpory medzinárodnej mobility pracovných síl v rámci celej EÚ

Abstract

The article is focused on the problematic of international migration and labour mobility within European Union. I depict and evaluate international labour mobility from new EU member states to old ones. I try to evaluate an effect of present EU enlargement to labour markets of member states. Finally I observe real need of support for international labour mobility within whole EU.

1 Úvod

Medzinárodná migrácia sa dnes dostáva do popredia odbornej diskusie ako výzva, obava ale aj riešenie negatívnych javov novodobého vývoja svetového hospodárstva zasiahnutého globalizáciou.

Celosvetovú dôležitosť migrácie ako globálneho javu dokumentuje aj fakt, že začiatkom 3. tisícročia spadá do kategórie zahraničných migrantov viac ako 175 miliónov ľudí.

Nárast dôležitosti medzinárodnej migrácie, opodstatnená potreba zvyšovania riadenej migrácie v intenciách pozitívnych efektov pre zainteresované krajiny, či integračné zoskupenia v podmienkach globalizujúcej sa ekonomiky, ako i rešpekt a zodpovednosť pri riadení migračných rizík a potreba prijímania účinných opatrení, ktoré by v predstihu eliminovali riziká migračných procesov v súvislosti so spomaľovaním hospodárskeho rozvoja a maximalizovali pozitívne efekty migrácie ako akcelératora hospodárskeho rastu zúčastnených krajín možno považovať za kľúčový fenomén súčasnosti.

Medzinárodná migrácia ako proces určujúci budúcu prosperitu sa dotýka Európy kľúčovým spôsobom. Dôležitosť a potreba skúmania, predikovania a riadenia migrácie neobchádza ani jej hospodársky najvyspelejšiu časť, teda EÚ ako integračné zoskupenie s migračnými predpokladmi, i potrebou.

2 Súčasný stav riešenej problematiky

Za prelomové obdobie z pohľadu systematizácie prístupu k evidencii a skúmaniu migrácie môžeme považovať obdobie po druhej svetovej vojne, keď jednotlivé štáty pristúpili k vydávaniu cestovných dokladov a pasov, čo umožnilo lepšiu evidenciu, a následné skúmanie príčin, dôsledkov, zdroja, cieľa a štruktúry migrácie ako sociálno-ekonomického javu, ktorý sa dotýka prakticky každej krajiny sveta.

V období po druhej svetovej vojne až do konca šesťdesiatych rokov 20. storočia sa za hlavný motív a stimul k migrácii ako aj objekt výskumu pri formulovaní vedeckých teórií medzinárodnej migrácie označovali ekonomický rast a rozvoj.

Začiatkom sedemdesiatych rokov došlo k zmene v prístupe k migrácii ako ekonomického javu a teoretici začali klásť dôraz čoraz viac na sociálne aspekty migrácie a základné potreby jedinca.

V súčasnosti čoraz viac teoretikov zahŕňa do svojich koncepcií medzinárodnej migrácie dimenziu udržateľného rozvoja a enviromentalných migračných aktivátorov.

Ďalším posunom je nazeranie na medzinárodnú migráciu ako na jav nie ekonomický alebo sociálny, ale syntéza náhľadov vyústila k poznaniu, že novodobé koncepcie vnímajú medzinárodnú migráciu komplexne ako jav sociálno-ekonomický a v závislosti od cieľa výskumu skúmajú migráciu nie len na makroúrovni jednotlivých štátov či integračných zoskupení, ale snažia sa vedecky podchytiť aj mezo a mikroúroveň,

Za zakladateľa moderného výskumu medzinárodnej migrácie môžeme považovať E. G. Ravensteina, ktorý vo svojej práci *The Laws of Migration*, publikovanej v *Journal of the Statistical Society in England* (1885) dokázal, že medzinárodná migrácia je zapríčinená ekonomickým rastom a rozvojom a sformuloval dva zákony migrácie.

1. Medzinárodná migrácia vzrastá priamoúmerne ekonomickému rastu a rozvoju priemyslu obchodu a dopravy.

2. za hlavné príčiny migrácie považoval ekonomické motívy.

V súčasnosti široko akceptovaným modelom medzinárodnej migrácie je model Evereta Leeho (1966), ktorý vypracoval všeobecnú teóriu medzinárodnej migrácie a načrtol schému, v ktorej vysvetľuje medzinárodnú migráciu medzi dvoma krajinami na základe skupiny premenných faktorov, ktoré vytláčajú migrantov z krajiny a naopak skupiny faktorov, ktoré migrantov do danej krajiny priťahujú tzv. Push a Pull. faktory

Ak zoberieme do úvahy naozaj všetky hrozby, ktoré so sebou medzinárodná migrácia ako prirodzený sociálno-ekonomický jav prináša, musíme konštatovať, že súčasná situácia je vážna a vyžaduje si koordinovaný prístup všetkých alebo aspoň väčšiny zainteresovaných štátov a inštitúcií.

2.1 Príčiny migrácie

Migrácia ako sociálno-ekonomický jav je javom, ktorý sa viac či menej dotýka všetkých spoločenských úrovní. Preto je dôležité si uvedomiť že aj faktory, podnecujúce rozhodnutie migrovať sa dajú rozčleniť podľa týchto úrovní od individuálnych promigračných faktorov až po faktory celospoločenské.

V zásade možno rozdeliť motívy migrantov migrovať na dve hlavné kategórie to jest ekonomický a neekonomický motív migrácie.

Dá sa povedať že, migrácia zväčša bola a aj v súčasnosti je motivovaná viac ekonomicky. Pohnútkou býva zväčša vyššia mzdová a životná úroveň v cieľovej krajine oproti krajine pôvodu, ktorá motivovala migrantov k migrácii za vyššími zárobkami a lepšími životnými podmienkami.

V minulosti bolo častým motívom migrácie dobývanie a osídľovanie nových území a zisk poľnohospodárskej pôdy.

Čo sa týka neekonomicky motivovanej migrácie ide zväčša o snahu vyhnúť sa politickému útlaku, dosiahnuť vyšší stupeň osobných práv a slobôd, prípadne seba identifikácia s kľúčovými hodnotami spoločnosti v cieľovej krajine, rasové, či náboženské konflikty alebo únik pred zlými prírodnými podmienkami atď.

Ekonomická migrácia oveľa ľahšie predikovateľná na základe porovnania hospodárskeho vývoja a štrukturálnej nerovnováhy na trhu práce v jednotlivých krajinách.

Migrácia motivovaná neekonomicky je oveľa viac živelná a ťažko sa dopredu predpovedá a hoci je zriedkavejšia môže mať výrazné dopady na zúčastnené krajiny najmä kvôli nepripravenosti zúčastnených krajín na ňu.

2.2 Dopady Migrácie

Pri hodnotení účinkov migrácie je nevyhnuté brať do úvahy charakter a migrácie, rozčleniť účinky na zdrojovú a cieľovú krajinu a i na samotných migrantov.

V podstate sa dajú efekty zahraničnej migrácie rozdeliť na ekonomické politické, kultúrne demografické psychologické, a environmentálne. Takéto delenie sa môže meniť v závislosti od šírky záberu a úrovne skúmania migrácie ako mnohodoménového javu.

Medzinárodná migrácia pracovnej sily je javom mnohoznačným, ktorý pre zúčastnené krajiny predstavuje možnosť mnohých ziskov, ale pri nezvládnutí jej rizík môže predstavovať vážny problém na všetkých úrovniach hospodárstva zúčastnených krajín, od makroekonomickej nerovnováhy v štruktúre medzi dopytom a ponukou na pracovnom trhu, až po individuálne dopady na migrantov, prípadne príslušníkov domácej populácie.

Medzinárodná migrácia v zúčastnených krajinách spôsobuje vyrovnávanie sa miezd za danú prácu v týchto krajinách a zároveň aj rast HDP pričom ten je za dané teritórium zúčastnených krajín väčší ako bol pred migračnou vlnou. Daný jav je výsledkom efektívnejšieho alokovania pracovnej sily v danom teritóriu a prirodzeným odstraňovaním nerovnováhy na trhoch práce zúčastnených krajín.

2.3 Niekoľko mýtov o migrácii

Migračný tlak sa stal jedným z často používaných termínov v odbornej literatúre týkajúcej sa sociálno-ekonomického rozvoja. Hovorí o nerovnováhe medzi populáciou a zdrojmi potrebnými na zabezpečenie relatívne prijateľných podmienok jej existencie, Táto nerovnováha vedie k migrácii. Dá sa povedať, že migračný tlak je výsledkom prebytku ponuky ľudí, ktorí chcú migrovať vo vzťahu k dopytu po ľuďoch v cieľových krajinách.

Na tomto mieste sú podchytené niektoré mýty o migrácii, s ktorými sa nanešťastie možno stretnúť aj v odbornej literatúre

- Mýtus o imobilných roľníkoch, alebo zamestnancoch v agrárnom sektore. Často krát sa prezentuje tvrdenie, že migrácia

v preindustriálnych a v tradičných spoločnostiach bola limitovaná. Výskumy ukázali na historickej skúsenosti Európy a Japonska, alebo v súčasnosti v rozvíjajúcich sa rurálnych spoločnostiach, že spoločnosti poľnohospodárov sa vyznačujú a vždy sa vyznačovali vysokou mobilitou.

- Druhým častým mýtom je mýtus o najchudobnejších migrantoch. Nezriedka sa môžeme stretnúť s názorom, že sú to práve najchudobnejší z najchudobnejších, ktorý migrujú. Pravdou však je, že prvotným predpokladom úspešnej migrácie sú najmä informácie o situácii v cieľovej krajine, o spoločenskom systéme, imigračnej politike, trhu práce, možnostiach ubytovania, ako kade kedy je vhodné migrovať a samozrejme peňažné a materiálne prostriedky potrebné na uskutočnenie migrácie. V skutočnosti teda na počiatku migračných vln neemigrujú najchudobnejšie vrstvy obyvateľstva, ale tí ktorí „si to môžu dovoliť“ a majú informácie o podmienkach v danej krajine. Je dokázané že bohatšie skupiny obyvateľov migrujú na väčšie vzdialenosti a častejšie ako chudobní. Dôležitým dôsledkom tohto poznania, je fakt, že samotné zdvihnutie životnej úrovne chudobných skupín populácie „spravenie chudobných bohatšími“ ešte nemusí vo všeobecnosti viesť k nižšej migrácii
- Ďalším nie vždy pravdivým tvrdením v súvislosti s migráciou je tvrdenie, že pohyb z rurálnych oblastí do urbanizovaných oblastí reprezentuje dominantný typ migrácie v rozvíjajúcich sa krajinách. Toto tvrdenie môže byť pravdivé, ale len pri splnení určitých predpokladov. Všeobecne migračné toky z rurálnych do urbánnych oblastí predstavujú relatívne malú časť v porovnaní s tokmi migrantov v rámci rurálneho, alebo urbánneho sektora
- Častokrát zaužívaný je aj názor, že migrácia je principiálnym komponentom urbánneho rastu v rozvíjajúcich sa krajinách. V niektorých prípadoch to naozaj môže platiť, avšak oveľa častejšie prirodzený prírastok a rozpinanie hraníc urbánnych oblastí sú oveľa signifikantnejšími komponentami urbánneho rastu.
- V neposlednom je možné sa stretnúť s tvrdením, že migrácia, či už interná, externá, alebo medzinárodná je jednoduchý pohyb z krajiny pôvodu do cieľovej krajiny migrácie. V niektorých prípadoch tomu tak naozaj môže byť. Oveľa častejšie však migrácia pozostáva z komplexu

sekvenčných pohybov, ktoré môžu v sebe obsahovať viacero cieľov a tiež pravidelný kontakt s domovskou krajinou, čo môže viesť aj remigrácii a teda k návratu do domovskej krajiny. R. Skeldon (1997)

2.4 Mobilita pracovnej sily v EÚ po rozšírení

Pre potreby tohto príspevku je rozhodujúci kľúčový slovenský význam slova mobilita teda pohyb a či už ide o pohyb v rámci daného štátu, regiónu alebo integračného zoskupenia, prípadne pohyb medzi jednotlivými štátmi, či celkami, príčiny a dôsledky ostávajú v podstate rovnaké ide len o zvolenie úrovne na ktorej sa budeme pohybom pracovných síl zaoberať. Preto môžeme v tomto príspevku mobilitu a migráciu z hľadiska príčin a dopadov stotožniť.

Po rozšírení EÚ došlo síce k nárastu migrácie pracovníkov z nových členských štátov do starých členských štátov EÚ. Avšak jeho rozsah je nižší ako boli predstupové obavy starých členských štátov EÚ okrem toho môžeme súčasnosti sledovať istú stabilizáciu v počte migrujúcej pracovnej sily do jednotlivých štátov starej Európy (Rakúsko, Írsko, Veľká Británia)

Tab.: 4 Vlastná populácia v produktívnom veku podľa štátnej príslušnosti – 2003 až 2005 v percentách

Krajina desiatnacie	Štátna príslušnosť					
	EÚ-15			EÚ-10		
	2003	2004	2005	2003	2004	2005
Belgicko	5.4	5.8	5.8	0.2	0.2	0.2
Dánsko	1.0	1.1	1.1	:	:	:
Nemecko	2.7	2.6	2.8	:	:	0.7
Grécko	0.2	0.4	0.3	0.3	0.4	0.4
Španielsko	1.1	1.2	1.2	0.2	0.2	0.2
Francúzsko	1.9	2.1	1.9	0.1	0.1	0.1
Írsko	3.4	3.3	3.0	:	:	2.0
Luxembursko	37.2	37.6	37.6	0.3	0.3	0.3
Holandsko	1.5	1.5	1.4	0.1	0.1	0.1
Rakúsko	1.7	1.8	1.9	0.7	0.8	1.4
Portugalsko	0.3	0.4	0.4	:	:	:
Fínsko	0.3	0.3	0.4	0.3	0.3	0.3
Švédsko	2.2	2.2	2.3	0.2	0.2	0.2
Spojené kráľovstvo	1.8	1.8	1.7	0.2	0.3	0.4
EÚ-15	2.0	2.1	2.1	0.2	0.2	0.4
EÚ-10	:	0.2	0.2	:	0.1	0.2
EÚ-15	1.9	1.7	1.7	0.1	0.1	0.3

Zdroj: Eurostat, LFS, 2003 – 1. štvrťrok 2005, Írsko 2. štvrťrok 2005.

Poznámky: ':' Údaje nie sú z dôvodu nespoľahlivosti alebo malej vzorky k dispozícii.

Taliano nie je zahrnuté, pretože nekategorizovalo podľa štátnej príslušnosti.

Úhmy EÚ-15 a EÚ-25 bez Talianska, úhmy EÚ-15 a EÚ-25 bez Nemecka a Írska v 2003-2004 pre štátnych príslušníkov EÚ. Úhm EÚ-10 bez Poľska.

Zdroj: Komisia európskych spoločenstiev (2006)

Údaje z LFS v skutočnosti predstavujú čistý efekt z prílevu a odlevu pracovnej sily, a preto poskytujú lepší obraz o skutočnom počte štátnych príslušníkov EÚ-10, ktorí sa usadili v štátoch EÚ-15.

Zaujímavým sa javí percentuálny podiel osôb, ktoré nie sú štátnymi príslušníkmi EÚ. EÚ-15 je výrazne vyšší ako podiel štátnych príslušníkov EÚ-10. Z toho vyplýva, že prisťahovalectvo z krajín, ktoré nie sú členmi EÚ, je oveľa dôležitejším javom ako mobilita vo vnútri EÚ, a to ako v rámci EÚ-15, tak i v rámci EÚ-25. Pokiaľ ide o PO, ani administratívne zdroje, ani prieskum pracovných síl nepotvrdzujú, že existuje priame spojenie medzi rozsahom mobility pracovníkov z členských štátov EÚ-10 a platnými PO. Migrácia pracovníkov do Spojeného kráľovstva a do Švédska, ktoré neuplatňujú na pracovníkov z EÚ- 8 žiadne obmedzenia, je porovnateľná, ak

nie nižšia, ako migrácia pracovníkov do krajín uplatňujúcich PO. Skúsenosti zo severských krajín, ktoré majú porovnateľné trhy práce a hospodársku výkonnosť, potvrdzujú túto skutočnosť.. Pohyb pracovníkov je podmienený faktormi, ktoré súvisia s podmienkami ponuky a dopytu.

PO spôsobia nanajvýš oddialia prispôsobenie trhu práce, čím vytvárajú riziko toho, že sa skreslené migračné schémy ešte viac ustália. Na všeobecnejšej úrovni je možné konštatovať, že obmedzenia prístupu na trh práce môžu mať za následok nárast nedeklarovanej práce. Spolu s medzerami v presadzovaní už platných právnych predpisov Spoločenstva vedie tento jav k neželaným sociálnym následkom pre neprihlásených pracovníkov i pre legálnu pracovnú silu.

Od rozšírenia sa trhy práce EÚ-8 vyvíjali pozitívne a miera nezamestnanosti výrazne poklesla takmer vo všetkých krajinách. Možno teda predpokladať, že nie je žiaden dôvod očakávať rastúci tlak na pracovníkov, aby opustili krajiny EÚ-8, keďže perspektívy hospodárskeho rastu zostávajú priaznivé a významnou mierou navýšené štrukturálne fondy a fondy rozvoja vidieka začnú vykazovať výsledky v podpore hospodárskeho rastu a vytvárania pracovných miest.

2.5 Výsledky pracovných trhov z hľadiska štátov a štátnych príslušníkov: miera zamestnanosti

Jedným z hlavných aspektov, ktorý je potrebné preskúmať, je situácia na trhu práce z hľadiska štátnych príslušníkov EÚ-10 v členských štátoch EÚ-15. V prípade tých členských štátov EÚ-15, pre ktoré sú prístupné štatisticky podstatné informácie z kľúčového ukazovateľa trhu práce, t. j. z miery zamestnanosti vyplýva, že štátni príslušníci štátov EÚ-10 majú tendenciu dosahovať v každej krajine mieru zamestnanosti, ktorá je porovnateľná s mierou zamestnanosti v tejto krajine a s inými krajinami EÚ-15. Okrem toho je miera zamestnanosti štátnych príslušníkov EÚ-10 vo všeobecnosti vyššia ako v prípade jednotlivcov, ktorí nie sú štátnymi príslušníkmi členských štátov EÚ. V Írsku, Španielsku a v Spojenom kráľovstve dosahujú štátni príslušníci EÚ-10 dokonca vyššiu mieru zamestnanosti ako štátni príslušníci uvedených krajín. Z uvedeného vyplýva, že štátni príslušníci EÚ-10 pozitívne prispievajú v každej krajine k celkovej výkonnosti pracovného trhu, k udržateľnému hospodárskemu rastu a k stavu verejných financií.

Tab.: 5 Miera zamestnanosti podľa štátnej príslušnosti – 2005 v percentách

Krajina desitnácie	2004	2005			
	EÚ-10	Štátna príslušnosť			
		Príslušný štát	EÚ-15	EÚ-10	Mimo EÚ
Belgicko	64	62	60	55	35
Nemecko	:	67	68	51	48
Grécko	47	60	53	47	71
Španielsko	68	62	64	78	71
Francúzsko	61	64	69	62	44
Írsko	:	67	69	85	57
Holandsko	63	74	76	64	41
Rakúsko	58	69	72	66	60
Fínsko	67	69	67	55	45
Švédsko	62	74	73	62	45
Spojené kráľovstvo	72	72	69	75	58
EÚ-15	59	67	68	62	55
EÚ-10	:	57	59	68	63
EÚ-25	59	65	67	62	55

Zdroj: Eurostat, LFS, 2004 – 2.štvrt'rok 2005.

Poznámky: ':' Údaje nie sú z dôvodu nespôahlivosti alebo malej vzorky k dispozícii. Taliansko nie je zahrnuté, pretože nekategorizovalo podľa štátnej príslušnosti. Dánsko, Luxembursko a Portugalsko sú vylúčené z dôvodu malého rozsahu vzorky. Úhrny EÚ-15 a EÚ-10 v roku 2004 na základe údajov Nemecka a Írska za 2. štvrt'rok 2005.

Komisia európskych spoločenstiev (2006)

Skutočnosťou je, že od rozšírenia sa miera zamestnanosti štátnych príslušníkov EÚ-10 v niektorých členských štátoch EÚ-15 zvýšila, v niektorých prípadoch vcelku výrazne. Môže to súvisieť s dvoma faktami.

Po prvé, rozšírenie pravdepodobne prispelo k tomu, že sa na povrch dostala tá časť tieňovej ekonomiky, ktorá fungovala vďaka pracovníkom z EÚ-10, ktorí neboli v minulosti prihlásení. S tým sú spojené známe pozitívne vplyvy, akými sú napríklad vyššia miera dodržiavania pracovnoprávných predpisov, zlepšená sociálna kohézia vďaka zmenšenému riziku marginalizácie príslušných jednotlivcov a skupín a vyšší príjem štátu z daňových a sociálnych odvodov. To tiež znamená, že nárast pracovnej mobility z členských štátov EÚ-10, ktorý je zapríčinený rozšírením, môže byť v skutočnosti nižší ako ten, ktorý vyplýva z uvedených údajov. KOMISIA EURÓPSKÝCH SPOLOČENSTIEV(2006)

Po druhé, skutočné zvýšenie miery zamestnanosti štátnych príslušníkov EÚ-10 sa mohlo po rozšírení prejavovať vďaka zmene postoja zamestnávateľov, väčším možnostiam založenia súkromných spoločností, lepším informáciám a vďaka lepšej právnej úprave. KOMISIA EURÓPSKÝCH SPOLOČENSTIEV(2006)

2.6 Zloženie pracovnej sily EÚ-10 v členských štátoch podľa odvetví a úrovne kvalifikácie: dopĺňanie alebo nahrádzanie?

Kľúčovým faktorom v mobilite pracovníkov nie je len jej rozsah, ale to, či pracovníci z EÚ-10 nahrádzajú pracovníkov v predmetnej krajine a súťažia o podobné pracovné miesta, alebo majú doplnkovú úlohu.

Zo zloženia pracovnej sily podľa odvetví vyplývajú tieto skutočnosti: zloženie pracovnej sily v jednotlivých členských štátoch podľa odvetví sa v rokoch 2003, 2004 a 2005 podstatným spôsobom nezmenilo a preukázalo, že obmedzený prílev pracovníkov z členských štátov EÚ-10, aspoň na tejto širokej úrovni preskúmania, nevytláčil vlastných pracovníkov. Vlastní štátni príslušníci sa pomerne viac sústreďujú v odvetví služieb a hlavne vo verejnej správe, školstve, zdravotníctve a v iných odvetviach (32 % v prvom štvrtroku 2005), zatiaľ čo pracovníci z členských štátov EÚ-10 sú pomerne lepšie zastúpení v odvetví stavebníctva. (15% štátnych príslušníkov EÚ-10 oproti 8 % vlastným štátnym príslušníkom). (Komisia európskych spoločenstiev, 2006)

Podľa Európskej Komisie Zloženie pracovnej sily E -10 podľa úrovne kvalifikácie tiež podporuje názor, že štátni príslušníci EÚ-10 dopĺňujú národnú ekonomiku. Podiel nízkokvalifikovaných štátnych príslušníkov EÚ-10 v EÚ-15 je nižší ako v prípade štátnych príslušníkov krajín EÚ-15 (21 % oproti 31 %). To sa prejavuje vo vyššom podiele osôb so strednou kvalifikáciou (57 % oproti 46 %), pričom je podiel vysokokvalifikovaných osôb porovnateľný. Kvalifikácia na strednej úrovni zahŕňa vyššie stredoškolské vzdelanie a špecializované odborné vzdelanie, čo predstavuje úroveň kvalifikácie, ktorá je v niektorých členských štátoch EÚ-15 nedostatočne zastúpená a spôsobuje nedostatok kvalifikovanej pracovnej sily v niektorých hospodárskych odvetviach

Tab.: 7 Zamestnaná populácia EÚ-15 podľa štátnej príslušnosti a odvetvia – 2005 v percentách

Úroveň vzdelania	Štátna príslušnosť			
	Príslušný štát	EÚ-15	EÚ-10	Mimo EÚ
Nízka	31	36	21	48
Stredná	46	39	57	35
Vysoká	23	25	22	17

Zdroj: Eurostat, LFS, 1. štvrt'rok 2005, Francúzsko a Rakúsko 2. štvrt'rok 2005.
 Poznámky: Úroveň vzdelania: nízka (ISCED 0-2: nižšie stredné), stredné (ISCED 3-4: vyššie stredné), vysoké (ISCED 5-6: terciálne). Komisia európskych spoločností (2006)

Z údajov teda vyplýva, že mobilita z členských štátov EÚ-10 do EÚ-15 môže mať priaznivý vplyv na trhy práce, pretože zmierňuje nedostatok pracovných síl v niektorých oblastiach. Je možné vytvárať nové pracovné miesta napr. v stavebníctve, v odvetví služieb pre domácnosti a v odvetví stravovacích služieb, ktoré by možno ostali v niektorých krajinách neobsadené. Vysokokvalifikovaní pracovníci z členských štátov EÚ-10 môžu prispieť k vytváraniu nových spoločností a prostredníctvom kumulácie ľudského kapitálu k dlhodobému rastu. Podpora ľudského kapitálu a celoživotného vzdelávania je skutočne jedným z najdôležitejších rozmerov politiky EÚ v oblasti zamestnanosti a kohézie

Záver

Záverom možno skonštatovať, že medzinárodná migrácia sa dostáva do popredia odbornej diskusie ako výzva, obava, ale aj riešenie negatívnych javov novodobého vývoja svetového hospodárstva.

Nárast dôležitosti medzinárodnej migrácie ako globálneho javu, opodstatnená potreba zvyšovania riadenej migrácie v intenciách pozitívnych efektov pre zainteresované krajiny, či integračné zoskupenia v podmienkach globalizujúcej sa ekonomiky, ako i rešpekt a zodpovednosť pri riadení migračných rizík a potreba prijímania účinných opatrení, ktoré by v predstihu eliminovali riziká migračných procesov v súvislosti so spomaľovaním hospodárskeho rozvoja a maximalizovali pozitívne efekty migrácie ako akcelérátora hospodárskeho rastu zúčastnených krajín je možné považovať za kľúčový fenomén súčasnosti.

Dôležitosť a potreba skúmania, predikovania a riadenia migrácie neobchádza ani Európu ako kontinent ani jej hospodársky najvyspelejšiu časť, teda EÚ ako integračné zoskupenie s migračnými predpokladmi ale i potrebou.

Najúspešnejšími krajinami v prilákaní vysokokvalifikovanej pracovnej sily z neeurópskeho priestoru boli Francúzsko a Nemecko (ďalej Španielsko, Švédsko, V.B. a Belgicko). Tieto najúspešnejšie európske krajiny však stále zaostávajú za USA, Kanadou a Austráliou.

Je potrebná podpora vnútornej migrácie v rámci EÚ, ktorá môže napomôcť dynamizácii sociálno-ekonomického rastu a rozvoja celej EÚ. Rizikom sa javia možné štrukturálne nerovnováhy a na trhoch práce zúčastnených krajín. Napriek tomu, že existuje viacero výskumov ale i reálnych príkladov naštartovania ekonomík a hospodárskeho rastu pomocou vytvárania promigračného prostredia.

V každom prípade súčasný vývoj V EÚ vytvára potrebu budúcu potrebu podpory imigračnej politiky. Tá by však mala byť koordinovaná a selektívna čo sa dostáva do sporu s právom na rovnosť príležitostí a na slobodný pohyb ľudí.

Dá sa skonštatovať, že hoci daná problematika ponúka celkom jasné kontúry problémov riešenia sú nejednoznačné a to i napriek dobre známym dôsledkom medzinárodnej migrácie ako kľúčového fenoménu súčasnosti. Táto skutočnosť otvára široké pole výskumu sociálno-ekonomického charakteru.

Použitá literatúra

DIVINSKÝ, B., Zahraničná migrácia v Slovenskej republike (Stav trendy spoločenské súvislosti). Bratislava: Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, 2006, ISBN 80-891-49-04-9

KOMISIA EURÓPSKÝCH SPOLOČENSTIEV., Správa o fungovaní prechodných opatrení ustanovených v Zmluve o pristúpení z roku 2003 (obdobie 1. máj 2004 – 30. apríl 2006) Brusel 2006

RUSSELL, S.: International migration, implication for the World Bank, www.worldbank.org

SKELDON, R.: Migration and Development. LONGMAN LIMITED 1997 ISBN 0-582-23960-5.

Možnosti využívania obnoviteľných zdrojov energie z pohľadu environmentálnej politiky SR v kontexte energetickej politiky EÚ

Norbert Kurilla

Abstrakt

Využívanie obnoviteľných zdrojov energie (OZE) je jednou z možností zvýšenia energetickej samostatnosti, efektívnosti i účinnosti a zníženia dovoznej závislosti od fosílnych energií pri využívaní disponibilných národných prírodných zdrojov pre tvorbu energie a tepla. Na Slovensku sú najpriaznivejšie podmienky k využívaniu obnoviteľných zdrojov v hydroenergetickom sektore (vodné elektrárne), obrovský potenciál ma biomasa (fytomasa a dendromasa), biopalivá, za určitých predpokladov geotermálna a slnečná energia (fotovoltaika a solárne ohrievače). Piliere slovenskej stratégie vyššieho využívania OZE sú v synergickej zhode so schválenou energetickou politikou EÚ. Dôležitým aspektom motivácie k aktívnejšiemu využívaniu OZE je systém vládnych opatrení na podporu ich vyššieho využívania a environmentálna regulácia.

Summary

The use of renewable energy resources is an alternative approach which may lead to an optimal energy's independence, in a more efficient and effective way by decreasing import needs for fossil fuels' energy as well as by promoting and making use of available natural resources. There is a significant number of possibilities and existing nature to be more proactive regarding the higher use of renewables in Slovakia. Predominantly at this point is to be seen hydro energetic sector (water plants), enormous potential in biomass, bio-fuels and locally geothermal and solar energy (photovoltaics and solar heaters). Slovak national strategy for higher use of renewables is in a coherent and synergic compliance with adopted EU energy strategy. The crucial aspect of motivation remains in proposed governmental measures to promote renewables and there are some limits resulting from environmental legislation.

1 Obnoviteľné zdroje energie v SR – východiská a výzvy

Výrazný rast komerčného nasadenia energetických technológií využívajúcich obnoviteľné zdroje v ostatných rokoch posúva túto energetickú alternatívu do centra ekonomickej a politickej pozornosti. Medzi OZE, ktoré je možné v súčasnosti technologicky využiť na výrobu elektriny, tepla a dopravných palív sa zaraďuje energia z biomasy, vodná, veterná, slnečná energia a geotermálna energia.

Využívanie domácich zdrojov OZE zvyšuje bezpečnosť a diverzifikáciu dodávok energie, a teda znižuje závislosť ekonomiky na nestabilných cenách ropy a zemného plynu. Využívanie OZE je založené na high-tech a environmentálne šetrných technológiách, výrazne prispieva k znižovaniu emisií skleníkových plynov a škodlivín. Zvýšenie podielu OZE predstavuje významný prvok v balíku opatrení na dosiahnutie cieľov Kjótskeho protokolu.

Pôvodný pohľad na OZE ako ekonomickú záťaž ovplyvňovanú environmentálnymi, geopolitickými problémami a energetickou krízou sa mení. Využívanie domácich zdrojov OZE prispieva k viazaniu finančných zdrojov v domácej ekonomike, ktoré by inak boli použité v zahraničí na nákup primárnych energetických surovín (na rozdiel od tradičných energetických technológií, ceny technológií využívajúcich OZE stále klesajú). Tieto zdroje podporujú ekonomický rozvoj na regionálnej a lokálnej úrovni, ktorý je založený na zavádzaní inovatívnych environmentálnych technológií a služieb. Významný potenciál OZE spočíva najmä v rozvoji vidieckych a marginálnych regiónov, stimuluje rozvoj malého a stredného podnikania, vznik nových pracovných príležitostí a rast zamestnanosti. OZE prispievajú k posilneniu a diverzifikácii štruktúry priemyslu a poľnohospodárstva.

V prípade aktívnej politiky podpory je možné počiatočnú etapu dovozu zahraničných technológií a know-how skrátiť a otvoriť priestor pre investície do výroby a montáže komponentov, celých systémov až po založenie výskumných kapacít prepojených na univerzity. Je celý rad nových oblastí, kde Slovensko môže prispieť svojim vedecko-výskumným potenciálom, pričom výsledky výskumu a technologického vývoja majú vysoký konkurenčný a exportný potenciál.

OZE podporujú inováciu a rozvoj informačných technológií, otvárajú priestor pre nové smerovania a sú jedným z pilierov budovania znalostnej

ekonomiky. Racionálny manažment domácich obnoviteľných zdrojov energie je v súlade s princípmi trvalo udržateľného rozvoja, čím sa stáva jedným z pilierov zdravého ekonomického vývoja spoločnosti. Zvýšené využívanie OZE má dopad na zlepšenie zdravotného stavu obyvateľstva a posilňuje zdravý hodnotový systém v oblasti výchovy a vzdelávania. Skúsenosti z EÚ ukazujú, že je potrebné podporovať všetky technológie OZE. Každá z nich má svoje výhody a obmedzenia, avšak ich inteligentnou kombináciou je možné vytvoriť mohutný, environmentálne priateľský a bezpečný energetický systém.

2 Energetická politika EÚ

Európska únia bude v najbližších 20 rokoch musieť investovať do obnovy existujúcich energetických zariadení a zabezpečení dodávok energie približne 1 bilión EUR. Navyše ak bude pokračovať súčasný trend, EÚ bude na pokrytie svojej spotreby dovážať v časovom horizonte 20 až 30 rokov až 70 % energie, uviedla Európska komisia (EK) vo svojom návrhu spoločnej energetickej politiky EÚ. Takzvaná zelená kniha EK o energetike¹ identifikuje šesť prioritných oblastí, ktorým by mala únia venovať zvýšené úsilie.

Prvou prioritou je *vytvorenie spoločného európskeho trhu s energetikou*. EK v tejto súvislosti navrhuje vypracovanie európskeho kódexu energetických sietí, prioritného plánu prepojenia týchto sietí, vytvorenie európskeho regulačného úradu pre energetiku a tiež zabezpečenie rovnakých podmienok pre všetkých poskytovateľov energie. EK prisľúbila, že konkrétne návrhy pripraví do konca roka 2006.

Druhou prioritou je *bezpečnosť dodávok energie* na vnútorný európsky trh a zabezpečenie solidarity medzi členskými krajinami. EK navrhuje vytvoriť špeciálny orgán EÚ na sledovanie dodávok energie a tiež revidovať legislatívu únie, aby bola EÚ schopná vyrovnat' sa s potenciálnymi výpadkami dodávok.

Treťou prioritou je *diverzifikovať zdroje energie*, analyzovať výhody a nevýhody jednotlivých zdrojov, ako sú fosílna palivá, jadrové, či obnoviteľné zdroje a sústrediť sa na zdroje dlhodobo udržateľné a efektívne.

¹http://ec.europa.eu/energy/green-paper-energy/index_en.htm

Štvrtou prioritou EK je *efektívne využívanie energetických zdrojov* a šetrenie energiou, najmä v súvislosti s globálnym otepľovaním. EK prisľúbila vypracovať plán, na základe ktorého by EÚ mohla znížiť predpokladanú spotrebu energie do roku 2020 o 20 %. Komisia tiež plánuje pripraviť tzv. cestovnú mapu na zvyšovanie podielu obnoviteľných zdrojov energie.

Potrebu EÚ zlepšiť efektívnosť využívania fosílnych palív a stať sa v tejto oblasti svetovým lídrom identifikovala EK ako svoju piatu prioritu. Poslednou prioritou je vytvorenie spoločnej energetickej politiky EÚ vo vzťahu k nečlenským krajinám. Európa musí byť navonok jednotná, aby mohla reagovať na globálne výzvy rastúceho dopytu po energii, na vývoj jej rastúcich a nestabilných cien, či na svoju zvyšujúcu sa závislosť na dovoze energetických zdrojov. Jednotný európsky trh s energetikou, globálne klimatické zmeny, či bezpečnosť dodávok sú spoločné výzvy, na ktoré musí EÚ nájsť spoločnú odpoveď. Nastal čas pre novú energetickú politiku únie. Atribúty novej energetickej politiky jednoznačne korešponujú s prioritami a výzvami euro komisára pre energetiku Andris Piebalgs.

Európska únia vo svojej energetickej politike vychádza ešte z niekoľkých ďalších skutočností. Súčasná závislosť EÚ v oblasti externých energetických zdrojov predstavuje podľa stavu k septembru 2005 zhruba 50%. Do roku 2030 sa počíta so zvýšením závislosti na externých zdrojoch až na 70%. Bude nutné pristúpiť k uzavretiu zásadnej energetickej zmluvy medzi EÚ a Ruskom. Takisto budú potrebné otvoriť rokovania z hlavnými odberateľmi energií – Čína a India, ale ja s hlavnými dodávateľmi energií.

2.1 Environmentálna legislatíva - podpora využívania OZE a trvalo udržateľného rozvoja²

MŽP SR a organizačné zložky v jeho riadení podľa ustanovených kompetencií priamo vytvárajú podmienky pre dynamický rozvoj využívania OZE:

- a.) geologického prieskumu a výskumu hydrotermálnych geologických štruktúr a poskytovania informácií o množstvách geotermálnych vôd
- b.) vodného hospodárstva zisťovaním a riešením možností využitia hydroenergetického potenciálu vodných tokov

²Miestna Agenda 21 (Udržateľný rozvoj obcí a mikroregiónov na Slovensku). Bratislava: REC Slovensko, 2003.

- c.) monitorovania veterných pomerov zisťovaním a poskytovaním údajov o veternej situácii regiónov pre možnosti využitia veternej energie
- d.) monitorovania slnečného svitu zisťovaním a poskytovaním údajov pre možnosti využitia solárnej energie
- e.) odpadového hospodárstva zisťovaním a poskytovaním údajov o možnostiach využívania bioplynu a palív z odpadov
- f.) environmentálnej osvedy a informatiky aktivitami zameranými na zvýšenie vedomia obyvateľstva v prospech rozvoja environmentálne vhodného využívania jednotlivých druhov OZE a informovanie o environmentálnych rizikách tradičných zdrojov energie

Právna regulácia využívania OZE v pôsobnosti MŽP SR sa týka týchto právnych noriem:

- a.) posudzovanie environmentálnych vplyvov jednotlivých aktivít zameraných na využívanie OZE (strategické hodnotenie) zákonom 24/2006 Z.z. o posudzovaní vplyvov na ŽP
- b.) ochrana prírody a krajiny posudzovaním možností umiestnenia produkcie rôznych druhov biomasy a iných aktivít na využívanie OZE v krajine, najmä vodných elektrární, osobitne v chránených územiach s vyššími stupňami ochrany podľa zákona č. 543/2002 Z.z. o ochrane prírody
- c.) ochrana ovzdušia podľa zákona č. 478/2002 o ovzduší, najmä pri podporovaní zmien palivovej základne zariadení využívajúcich environmentálne rizikové až nevhodné zdroje energie
- d.) ochrana vôd podľa zákona č. 364/2004 Z.z. o vodách a protipovodňovej ochrany podľa zákona č. 664/2004 Z.z. o ochrane pred povodňami, najmä pri výstavbe hydroenergetických zariadení a požiadavkách na využívanie geotermálnych vôd.

3 Perspektívy stratégie obnoviteľných zdrojov energie v podmienkach SR

Vzhľadom na málo účinné opatrenia v ostatných rokoch v oblasti OZE, Slovenská republika nezaznamenala rozvoj využívania týchto zdrojov. Cieľom pripravovanej stratégie je na základe aktuálneho vývoja vo svete a EÚ urobiť inventarizáciu súčasného poznania potenciálov jednotlivých zdrojov OZE, náčrt možností využitia komerčne zavedených technológií, návrh strategických cieľov do roku 2015 a opatrení na ich dosiahnutie.

V závere sú identifikované témy v oblasti vedy, výskumu a vzdelávania, ktorým je potrebné venovať zvýšenú pozornosť pre potreby spresnenia a vyhodnocovanie postupu v ďalších rokoch.

3.1 Potenciál obnoviteľných zdrojov energie³

Celkový potenciál: energia obnoviteľného zdroja, ktorú je možné premeniť na iné formy energie za jeden rok a jej veľkosť je daná prírodnými podmienkami. Vo svojej podstate je z krátkodobého a strednodobého hľadiska nemenný.

Technický potenciál: časť celkového potenciálu, ktorá sa dá využiť po zavedení dostupnej technológie.

Využitelný potenciál: technický potenciál znížený v dôsledku legislatívnych bariér a nevybudovanej infraštruktúry.

Najväčší **technický** potenciál má biomasa. Biomasa má veľkú perspektívu pri výrobe tepla, pre vykurovanie najmä v centrálnych vykurovacích systémoch, ale aj v domácnostiach vo forme peliet, brikiet a drevných štiepok. Pomerne rýchlym riešením zvýšeného využívania biomasy je spoluspaľovanie s fosílnym palivom v tepelných elektrárňach. V prípade väčších zariadení jedným z dôležitých faktorov je optimalizácia logistických nákladov.

Bioplyn vyrobený z biomasy a odpadov z čistiarní odpadových vôd (ČOV) je možné využívať na výrobu elektriny a tepla, pričom projekty na využívanie bioplynu z ČOV sú konkurencieschopné. Rozvoj využívania biopalív závisí od legislatívnych opatrení a vyriešenia technologických problémov.

Najväčší **celkový** potenciál má slnečná energia. Súčasná fotovoltaická technológia umožňuje bez väčších štrukturálnych zmien integrovať do energetického rozvodného systému FV generátory zabezpečujúce podiel niekoľko percent celoročnej spotreby elektriny. Z dôvodu súčasnej úrovne FV technológie pre využívanie tohto potenciálu a nemožnosti využívania na celom území SR, ale len v obývaných oblastiach, sa tento potenciál výrazne znižuje. Vzhľadom na finančné a technologické možnosti je predpoklad využívania slnečnej energie najmä na výrobu tepla a teplej úžitkovej vody.

³Analýza možností využívania obnoviteľných zdrojov energie v podmienkach SR, Ministerstvo hospodárstva SR, december 2005.

Druhý najväčší celkový potenciál má geotermálna energia. Vlastnosti geotermálnych vôd na Slovensku predurčujú využívanie tejto energie najmä na vykurovanie a liečebné účely.

Tabuľka č. 2: Celkový a technický potenciál⁴

ZDROJ	Celkový potenciál		Technický potenciál	
	TJ	GWh	TJ	GWh
Vodná energia:	23 760	6 600	23 760	6 600
<i>Veľké vodné elektrárne</i>	20 160	5 600	20 160	5 600
<i>Malé vodné elektrárne</i>	3 600	1 000	3 600	1 000
Biomasa	124 300	34 500	120 300	33 400
<i>Lesná biomasa</i>	16 900	4 700	16 900	4 700
<i>Poľnohospodárska biomasa</i>	28 600	7 950	28 600	7 950
<i>Biopalivá</i>	11 000	3 050	7 000	1 950
<i>Bioplyn</i>	6 900	1 900	6 900	1 900
<i>Ostatná biomasa</i>	60 900	16 900	60 900	16 900
Veterná energia	*	*	2 160	600
Geotermálna energia	174 640	48 500	22 680	6 300
Slniečna energia	194 537 000	54 038 000	34 000	9 450
SPOLU	194 859 700	54 127 600	202 900	56 350

* Celkový potenciál veternej energie nebol určený, technický potenciál je určený z roku 2002

⁴ www.economy.gov.sk

4 Ciele pre OZE

4.1 Bezpečnosť a diverzifikácia dodávky

SR dováža takmer 90% primárnych energetických zdrojov. Vlastná ťažba zemného plynu a ropy je nevýznamná, všetko čierne uhlie sa dováža. Zabezpečenie bezpečných dodávok energie v nasledujúcich desaťročiach si vyžaduje postupné zvyšovanie podielu OZE na celkovej spotrebe energie. Pri ich vyššom podiele je menší dopad na rast ekonomiky pri veľkých cenových skokoch fosílnych palív.

Vzhľadom k tomu, že na území SR sú veľmi malé zásoby fosílnych palív, rozvoj energetiky je potrebné orientovať na zabezpečenie diverzifikácie primárnych energetických zdrojov so zvyšujúcim sa využívaním domácich obnoviteľných zdrojov energie pri trvalom znižovaní energetickej náročnosti. Oddelenie rastu ekonomiky od rastu spotreby energie významne zvýši odolnosť hospodárstva od turbulentného vývoja na energetických trhoch. Aj keď v najbližších rokoch nehrozí nedostatok fosílnych palív, je nutné aj z dôvodu rastu ich cien, zamerať sa na dostupné domáce zdroje, a to najmä na OZE.

5 Rast cien fosílnych palív

SR ako krajina s vysokou energetickou náročnosťou a ktorá je veľmi závislá na dovoze energetických zdrojoch je viac ovplyvňovaná rastom cien energií, a tým znížením výkonnosti, viac ako vyspelé krajiny. V prípade domácnosti rast cien fosílnych palív znamená ich vyššie výdavky na bývanie. Podiel nákladov domácnosti na energiu vzhľadom na príjem je približne 15%, u nižšie príjmových skupín až 30%. Vo vyspelých krajinách je tento podiel menej ako 10%. Celá filozofia rýchleho dobiehania hospodárskej úrovne EÚ si práve z tohto dôvodu vyžaduje podstatne väčšie nasadenie a aj oveľa dôraznejšie a precíznejšie presadzovanie strategických zámerov. Celý proces je úzko previazaný aj s významom a meniacou sa úlohou energetických vstupov, najmä ropy a plynu.

Cena ropy zostáva dôležitým faktorom globálnej ekonomickej výkonnosti. Vo všeobecnosti zvýšenie cien ropy vedie k tranféru devízových prostriedkov z dovážajúcej do exportujúcej krajiny. Veľkosť efektu zvýšených cien závisí od podielu nákladov na dovoz energetických zdrojov na domácom produkte, stupni závislosti na dovoze ropy a schopnosti konečných užívateľov znížiť svoju spotrebu a prejsť na iné palivá.

Vývoj ceny ropy v posledných rokoch nenecháva nikoho na pochybách o tom, že na ropnom trhu prichádza k závažným zmenám. Otváranie cenových nožníc - v roku 2004 približne o 34 percent a len za prvý kvartál roku 2005 o vyše 22 percent - zasiahlo tentoraz bez výnimky všetky krajiny. Pozoruhodné je však to, že pokiaľ sa po celé predchádzajúce dekády hovorilo o tom, že takýto trend môže byť spôsobený len prudkým poklesom ťažby a zásob ropy, je skutočná produkcia rekordná. V rokoch 2004 až 2005⁵ sa pohybovala na úrovni 81 - 86 miliónov barelov (159 litrov) denne, čo je ešte o 10 - 12 miliónov barelov viac ako jej maximá v predchádzajúcom období. Tendencia trvalého vzostupu cien ropy od roku 2003 posilňuje rozhodnutia krajín k vyššiemu využívaniu OZE.

Od cien ropy sa odvíjajú ceny zemného plynu a v istej miere aj ceny elektriny. Rast cien ropy teda vedie k vyššiemu rastu cien energií. Vyššie ceny energií vedú k inflácií, zvýšeniu vstupných cien a zníženiu ekonomického rastu.

6 Vládne opatrenia pre vyššie využívanie OZE

6.1 Biomasy a slnečná energia

Pre dosiahnutie cieľov v oblasti tepla z prostriedkov štátneho rozpočtu SR zabezpečiť od roku 2007 do roku 2015 investičnú podporu pre využitie slnečnej energie a biomasy na vykurovanie a ohrev vody pre byty a rodinné domy pre fyzické osoby vo forme dotácií na:

- kotly na biomasu
- solárne systémy

Dotácie budú pridelené bezpodmienečne po splnení určitých kritérií. Podrobnosti programu budú upravené v Smernici Ministerstva hospodárstva SR o poskytovaní finančných prostriedkov zo štátneho rozpočtu SR na opatrenie: *Program vyššieho využívania biomasy a slnečnej energie*.

6.2 Podpora slnečnej energii

Súčasná úroveň využívania je odhadom 100 TJ (vyše 50 000 m² slnečných kolektorov), ročne je nainštalovaných cca 5 tisíc m² slnečných kolektorov.

⁵*Choices for a Greener Future – The European Union and the Environment*. Bruxelles: Office for Official Publications of the European Committees, 2005.

Na dosiahnutie cieľa 300 TJ je potrebné priemerne ročne inštalovať 25 tisíc m² slnečných kolektorov v období rokov 2007 – 2010. Za 4 roky tak bude inštalovaných 100 000 m², čo zodpovedá 200 TJ.

Pre fyzické osoby (predpokladané prostriedky zo ŠR ročne 75 mil. Sk.):

Dotácia 3000,- Sk na 1 m² pôdorysnej plochy slnečného kolektora. V prípade inštalácie viac ako 8 m² plochy solárneho systému, dotácia 24 000,- Sk plus 1 500,- Sk za 1 m² nad 8 m² plochy.

6.3 Podpora využívania biomasy

Využívanie biomasy na energetické účely je na úrovni 16 000 TJ, čo predstavuje cca. 1,5 mil. ton.

Na Slovensku je v súčasnosti podľa dostupných údajov 16 výrobcov brikiet a 6 výrobcov peliet. V roku 2005 sa u nás vyrobilo približne 40 tisíc ton brikiet a 28 tisíc ton peliet⁶. Pritom výrobná kapacita inštalovaných liniek je podstatne vyššia. Množstvo vyrábaných tuhých biopalív a ich konečná cena závisí od spoľahlivosti technológie a kvality a množstva spracovanej suroviny.

Narastajúci význam energetického zhodnocovania biomasy je možné zdokumentovať aj zvýšeným záujmom zahraničných odberateľov o tuhé ušľachtilé biopalivá (brikety, pelety) ako aj rastúcim záujmom slovenskej podnikateľskej sféry o ich produkciu.

Veľkým problémom je rastúca cena kvalitných drevených pilín. Preto do budúcnosti je potrebná orientácia na nové zdroje suroviny. Rýchlorastúce dreviny sú náročné na vstupné investície spojené so založením plantáže a s nákupom špeciálnej techniky. Perspektívna z tohto pohľadu je fytomasa, pretože pri relatívne vysokých hektárových výnosoch nepotrebuje špeciálnu techniku. Optimálnym riešením je lisovaná fytomasa ako odpadový produkt pestovanej kultúry, napr. obilia.

Pre fyzické osoby (predpokladané prostriedky zo ŠR ročne 12 mil. Sk):

Zvýšené využívanie na výrobu tepla je podmienené určitou podporou pre domácnosti na inštaláciu zariadení využívajúcich biomasu. Dotácia 20 % na kotol využívajúci biomasu (pelety, brikety, štiepky). Ročná inštalácia 400 zariadení v priemernej cene 150 000,- Sk.

⁶Akčný plán pre biomasu, Ministerstvo pôdohospodárstva SR, január 2006

6.4 Podpora využívania geotermálnej energie

V súčasnosti sa geotermálna energia využíva iba na výrobu tepla. Využitie v rokoch 2002-2004 bolo na úrovni cca 200 TJ.

Ako perspektívne sa javí využívanie nízkoteplotných spodných vôd za použitia tepelných čerpadiel. Tento spôsob vykurovania je rozšírený v krajinách západnej Európy a na Slovensku je badať zvyšovanie záujmu o tepelné čerpadlá. Vďaka rozvoju technológií sú tepelné čerpadlá schopné pracovať pri teplote prostredia mierne nad 0°C, pre efektívny výkon je potrebná teplota spodnej vody cca 10 °C. Podpora by mala byť orientovaná na komunálnu sféru pre využitie na vykurovanie škôl a na správcovské spoločnosti (sídlišká).

7 Štrukturálne fondy EÚ

Medzi ďalšie finančné opatrenia, ktoré budú určené na financovanie projektov na využívanie OZE sú štrukturálne fondy EÚ v nasledujúcom programovom období 2007-2013. Podpora OZE zo štrukturálnych fondov bude možná cez „Sektorový operačný program Priemysel a služby“, pričom jedným z opatrení by malo byť aj „Zvyšovanie energetickej efektívnosti a zvýšenie využívania OZE.“

Všeobecným cieľom opatrenia je priblíženie energetickej náročnosti priemyslu úrovni porovnateľnej s EÚ prostredníctvom úspor energie, zvýšenia efektívnosti a zvýšenie podielu výroby elektriny a tepla z OZE. Podporované budú programy, ktoré vedú k zvýšeniu OZE a programy zamerané na úspory a efektívne využívanie energie.

Opatrenia v štrukturálnych fondoch vo vzťahu k verejnému sektoru týkajúce sa využívania OZE sa orientujú najmä na využívanie biomasy a slennej energie. To je stimulom pre prechod na vykurovanie využívajúce biomasu (pelety, brikety, štiepky).

8 Legislatívne opatrenia pre výrobu elektrickej energie z OZE

8.1 Zákon 656/2004 Z.z. o energetike

- Uviest' ustanovenie o povinnosti pre distribučné spoločnosti prednostne nakupovať elektrinu vyrobenú z OZE a KVVET na krytie strát v distribučnej sústave. (V súčasnej dobe je toto ustanovenie v pravidlách trhu s elektrinou - Nariadenie vlády SR č. 124/2005 Z.z.

- Zákonom riešiť dlhodobú garanciu pevných minimálnych výkupných cien - pevné ceny sú vypočítané za predpokladu 12 ročnej doby návratnosti investície, na túto dobu by mala byť garantovaná aj platnosť pevnej ceny
- Nevyžadovať pri výstavbe zariadení využívajúce OZE s inštalovaným výkonom do 5 MW osvedčenia o súlade investičného zámeru s dlhodobou koncepciou energetickej politiky
- Dať výrobcovi elektriny z OZE právo prednostného prístupu a prednostného pripojenia do sústavy, ak spĺňa technické podmienky podľa § 17 a obchodné podmienky.
- Oslobodiť výrobcu elektriny z OZE na zariadeniach do 5 MW od platenia za vydanie povolenia na podnikanie v energetike na dodávku elektriny

8.2 Zákon 271/2001 Z.z.

- pri cenovej regulácii výroby elektriny vyrobenej z OZE Úrad pre reguláciu sieťových odvetví stanoví pevné alebo minimálne výkupné ceny pre jednotlivé druhy obnoviteľných zdrojov ak:
 - boli vytvorené podmienky pre zvyšovanie podielu elektriny vyrobenej z obnoviteľných zdrojov energie na celkovej spotrebe elektriny
 - bola dosiahnutá 12 ročná (**primeraná**) doba návratnosti investícií za podmienky splnenia technických parametrov a ekonomickej efektívnosti.
- regulačné obdobie pre cenovú reguláciu výroby elektriny vyrobenej z obnoviteľných zdrojov energie musí byť dlhšie ako 7 rokov.

V nasledujúcich rokoch bude potrebné zvážiť zavedenie emisných certifikátov ako flexibilného mechanizmu na re-distribúovanie ekonomického dopadu nákupu energií z obnoviteľných zdrojov na všetky subjekty na trhu s energiou.

9 Opatrenia v oblasti vzdelávania, vedy a výskumu

9.1 Informačná kampaň

Finančne podporiť informačnú kampaň prostredníctvom regionálnych agentúr, internetu (tematicky zamerané web stránky), školení, brožúr,

billboardov a mediálnych spotov. Program podpory využívania OZE musí byť sprevádzaný kampaňou na úspory energie. Kampaň má zvýšiť záujem a podporu obyvateľstva o OZE. Zároveň má informovať o výhodách podporných programov a možnostiach ako administratívne a finančne zabezpečiť projekty. OZE sú ekonomickou príležitosťou.

Zamerať sa na vybrané cieľové skupiny:

- individuálnych používateľov (domácnosti) a správcovské spoločnosti (sídlišká) pre oblasť:
 - kotle na spaľovanie peliet a brikiet
 - využitia slnečný kolektorov na výrobu teplej úžitkovej vody a na vykurovanie
 - fotovoltaiky
 - tepelné čerpadlá
- poľnohospodárstvo a komunálnu sféru pre oblasť lokálneho vykurovanie a kogeneráciu na báze bioplynu a spaľovania pevnej biomasy.
- malí investori (skupina vlastníkov, podielnícke družstvo) – pre menšie projekty, ako je výstavba veternej turbíny, malej vodnej elektrárne.
- pôdodohospodárstvo pre pestovanie energetických porastov a plodín

9.2 Vzdelávanie

Zaviesť výučbu OZE do osnov na základných a stredných školách. Na stredných odborných školách podporiť zavádzanie nových technických smerov (fotovoltaika, veterná energetika, atď.). Na vysokých školách profilovať vybrané technické, ekonomické a prírodovedecké smery na aplikácie OZE.

Prednostne podporovať rekonštrukciu školských kotolní na vyžívanie biomasy. Pripraviť program „Slnko do škôl“ na popularizáciu využitia slnečnej energie na výrobu tepla a elektriny. Podobné programy sú úspešné napr. v Nemecku a Česku. Program má pozostávať z čiastočnej podpory vybudovania malých demonštračných systémov na výrobu tepla a elektriny. Monitorovanie takýchto systémov prostredníctvom internetu podporuje pochopenie významu moderných informačných technológií v budúcich energetických a ekonomických štruktúrach.

9.3 Priority vedy a výskumu

Výskumné projekty v oblasti OZE majú vysoký potenciál pre rýchlu inováciu a transformáciu výsledkov do lepších a efektívnejších technológií. Okrem tradičného silného postavenia technických vied, sa tu otvára doposiaľ zanedbávaný potenciál aj pre prírodovedné a spoločensko-ekonomické vedy.

Súčasný vývoj ukazuje, že dvojčíselný medziročný nárast fotovoltaiického a veterného priemyslu je výsledkom vzájomnej kombinácie technologického tlaku v oblasti výskumu a vývoja a dopytu prudko sa rozvíjajúceho trhu, stimulovaného podpornými politickými opatreniami. V zmysle strategických cieľov Európskej únie je potrebné do európskeho a národného výskumu viac zainteresovať malé a stredné podniky, pričom financovanie má byť dostatočne jednoduché a flexibilné

Použitá literatúra

Agenda 21 a ukazovatele trvalo udržateľného rozvoja. Bratislava: Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky, 1999.

HUBA, M.: *Kapitoly z environmentálnej politiky, VII. diel.* Bratislava: Spoločnosť pre trvalo udržateľný život v SR (STUŽ/SR), 2002

Choices for a Greener Future – The European Union and the Environment. Bruxelles: Office for Official Publications of the European Committees, 2005.

Miestna Agenda 21 (Udržateľný rozvoj obcí a mikroregiónov na Slovensku). Bratislava: REC Slovensko, 2003

SOSNOWSKA A.: *'Sustainable Development' – Structure and History of the Concept (A Sociological Perspective).* In: *Linking Development with the Environment: Perspectives from the EU and accession countries.* Bratislava: REC Slovensko, 2003.

Trvalo udržateľný rozvoj – výzva pre Slovensko. Bratislava: REC Slovensko, 2002

ZEMAN, J.: *Ekonomické základy trvale udržateľného rozvoja.* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002

„Analýza možností využívania obnoviteľných zdrojov energie v podmienkach SR“, Ministerstvo hospodárstva SR, december 2005.

„Akčný plán pre biomasu“, Ministerstvo pôdohospodárstva SR, január 2006.

„Communication on “The share of renewable energy in the EU” (COM(2004) 366 final)“, Európska komisia, marec 2004.

www.economy.gov.sk, www.enviro.gov.sk, www.land.gov.sk

Modern market of educational services in Kazakhstan

Alibek Kuvandykov

Abstract

Nowadays the competitiveness of the Kazakhstan market of the educational services is one of the powerful concepts for the development of the country and it requires constant improvement. The author the established roads applicable to competitiveness of the educational services in particular have been researched.

In the course of realization of the strategic aim on Kazakhstan entering the number of more competitive countries of the world we need to arrange strategic methods and fulfillment of concrete measures for the development of the educational services market.

In Kazakhstan legislative and institutional basis for market relations has been created, the market is being filled with consumer goods and services, competitive market is being formed including that of educational services.

The formation of competitive economy is based on Strategy of industrial and innovational development of Kazakhstan for 2003-2015. Its accomplishment will allow a change of the structure of the country's economy dramatically as well as the dynamics of its growth. The achievement of the aims set by this strategy will solve the problem of Kazakhstan economy dependence on the world prices of natural resources; will favor the deviation of the economy from raw materials orientation by means of diversification. Also the basis for transaction to service and technological economy will be established where the personnel will be of great importance. According to the experts, the fulfillment of the industrial-innovational strategy will provide the economic growth of not less than 8.8-9.2% [1].

To implement the strategic documents successfully Kazakhstan needs competitive market of educational services. The main aim of this market formation is the achievement of competitiveness and balanced education system, provision, getting generating and transference of knowledge required for stable social and economic development of the country.

The priorities of systematic development in education are:

- definition of education development as the element in the activity of state and private sector and the main priority in the economy of the country;
- stimulating the necessities of the economy and the society and the implementation of continuous and uninterrupted education;
- upbringing the person of new formation the specialist of new generation

To fulfill the above mentioned aims some measures are suggested to perfect the following:

- system of state managing in educational, scientific and technical spheres;
- investment attraction;
- development of the educational and scientific infrastructure;
- consolidation of the educational and scientific infrastructure with the industrial production;
- provision of technical side and personnel;
- increase in financing;
- creation of favorable informational environment

By the 15 anniversary of independence the market of educational services in Kazakhstan has achieved qualitative changes in its development, such as

- initial formation of the market;
- increased competition;
- diversification in segments of the market with the suggestions provided by the state and business organization;
- first steps in entering the world educational market, the Bologna process and introduction of 3 stage professional education on credit system of education;
- transformation of some universities into state ones;
- consolidation of scientific organizations;
- 2nd stage of training specialists abroad (the Bolashak programme).

The quality of educations largely depends on the teacher, his/her knowledge, teaching skills and moral qualities. The Competition to define the best teacher is held in the Republic. One of the most important elements in the improvement of the quality of education is the implementation of System of Quality Management, which corresponds to ISO-9000.

At present 42 institutions of higher education and one college (Akmola Financial- Economic College) have been certified by the System of Quality Management at foreign agencies.

Meanwhile there are some drawbacks that decrease the quality of educational services. They are:

- a great number of educational institutions and their branches;
- insufficient connection of education, science and industrial production;
- deficit of highly qualified pedagogical and scientific personnel;
- drastic decrease in the quality of training the specials of the middle section;
- the necessity to perfect the system of primary and secondary professional education, especially technical one;
- insufficient provision of preschool education;
- not high level of provision of school education, especially in rural areas;
- deficit of marketing the labor market

Educational institution especially national one that is the one which functions in the favor of the society has to provide acceptable price level and high quality as the state has invested its profit into this sector. Also the state requirements to private educational institutions have been enhanced.

Nowadays Kazakhstan has the formed private sector which produces about 90% of industrial production and 60% of educational services. Further development of the market clearly stated rules, adequate legislative basis, transparent, effective and stable budget, which can meet maximum needs of the population and qualitative implementation of state services and functions. As the example of other developed countries shows, the process of the market formation does not exclude the social element of the reforms.

The state has used its methods not to limit the market but to stimulate it and develop. As the result, the Asian method of state regulation practiced in these countries has been acknowledged all over the world as the model of regulated market.

Starting with 2008 the strategy of the second decade called Kazakhstan 2020 will be put into practice. In the first strategic plan two aims were stated, namely they are 1) to double GDP compared to 2005 and 2) to set the basis of competitive economy. By 2015 it is planned to increase GDP by 3.5 times compared to 2000. Or to achieve GDP of USD 8.000-10.000 per

capita which is equal to the level of Saudi Arabia and some European countries such as Portugal and Spain [2].

In the coming decade the key directions in the development of new technological order will become bio and nanotechnologies, systems of synthetic intellect, global informational networks and high speed transportation systems, power saving technologies further development will be given to automation of production, space technologies, production of construction materials with previously indicated specifications, nuclear energy. Even bigger intellectualization of production, transfer to continuous innovative process. Gradual transfer to the society of the new type based on knowledge will be completed.

Kazakhstan wants to achieve concrete results in these scientific and technical directions and in the nearest future thousands of highly qualified specialists and certified scientists will be required.

The first successful steps on the way to the implementation of these plans have been made.

State program on the development of education in the republic of Kazakhstan for 2007-2010 and State program on the development of science in the republic of Kazakhstan for 2007-2012 have been developed. The status and role of higher scientific and technical committee at the Government of the Republic of Kazakhstan have been increased in order make effective decisions of strategic character and management of science.

In the message to the people of Kazakhstan called Strategy on entering the list of 50 most competitive countries the main stress is laid on the system of education, provision of its competitiveness, including the way of integrating science and education into the production.

State financing of education in 2007 increased by more than 6 times in comparison with 1998 and is fulfilled mainly on the account of the local budget.

In the sphere of preschool education the work is done to increase the network of preschool organizations, to strengthen material basis, further development of preschool upbringing of 5-6 year olds. On the base of secondary schools 543 pre school mini centers have been established in the regions. For the first time 1 billion tenge has been allocated from the republic budget for the construction of pre school institutions.

From 2008 schools in Kazakhstan will transfer to 12 year education. Taking into account the traditions of state school and international experience

new system of general secondary education suggests 5+5+2 structure. Transfer to specialized education will give the school children the conditions to choose future profession, life and personal identification more responsibly.

Training of qualified technical, service personnel and specialists of the middle level is carried out by 320 technical schools and 510 colleges covering more than 559.6 thousand people which are 122.8 thousand more than in 2005. Personnel trainings are done in 138 work professions, and for specialists on the middle level- on 216 specialties. Certain work is carried out on creation of higher technical schools which will be organized through joining, changing the status of colleges, regional centers for providing new specialty form the personnel and higher educational institutions.

2006-2007 State education order for the specialists with higher education in the amount of 32 490 grants have been approved. Reallocation of 280 grants for specialists has been directed to high technology and scientific trends. In our republic there are 176 higher educational institutions including 9 national, 35 state, 14 non civil, 107 private, 11 joint stock and 76 branches. Nevertheless, 260 thousand students study in twenty largest institutions of higher education (which makes 37% from the total number) while 9.5 thousand students study in 20 smaller institutions (which make 1.4%) which speaks of the existence of small institutions. In the result of the revision done in 2007 by the committee of monitoring and attestation of the ministry of education of the republic of Kazakhstan the decision has been made to decrease the number of educational institutions by 33 institutions of higher education and 57 branches, some institutions have been united. (the source: the Ministry of Education and science of the Republic of Kazakhstan).

The selection of the candidates for the Bolashak program is continuing. The total number of Bolashak participants in 2005 and 2006 is 2036 people including Bachelors 1375 people, masters- 576 PhDs- 85. The Head of the state expressed some remarks on the improvement of this program at the meeting with young Kazakhstan specialists.

As the analysis shows, in 2008-2012 in Kazakhstan we will have the market of educational services will clearly stated rules for all market participants, market with sound competitive environment, with limited number of high rated educational institutions which give convertible diplomas. Stable ties will be set between education, science and production.

And Kazakhstan education will actively participate in the world educational process.

Nowadays when the results of the economic growth of the country are clearly seen business sphere experiencing lack of personnel has to realize its social responsibility in the sphere of education. This can be started from decreasing the unemployment level among rural youth, from the help to schools where these business people or their parents studied. There are about 8,000 schools in the country and every 4th need redecoration. And this is especially of importance when plan to transfer to 12 year educational system, to start profiled schools, resource centers, develop the network of professional schools and lyceums. In the world practice such sponsorship to the educational places concerns higher educational institutions as well.

The educational system has to provide effective use of all the recourses that the country possess, that is human, informational, material, financial, and the state has to guarantee the availability of education to all the layers of the population and priority in support of the education.

Nowadays there is a number of key issues set to the education and their solution will promote the formation of development of science involving productions. They include the following:

- reforms in the system of education management in order to achieve high quality of educational services;
- development of the mechanisms to attract business sector into the system of professional education;
- obtaining and usage of competitive results of fundamental and applicable research results within the framework of prior educational and scientific directions;
- increase in the requirements to personnel and material and technical provision of educational and scientific institutions;
- training scientific personnel for PhD programs and scientific and research work, training practicing scientists and lecturers in the best laboratories of the world;
- forming the system of material stimulating for the personnel of science and education

To create such Kazakhstan model of higher education and form such a unique academic environment we need educational institutions that meet the requirements of modern world standards. Even today Kazakhstan needs

educational institutions of the new type, including elite universities, that are powerful educational, research and scientific and production centers closely connected with the production process. With the personal participation of the President KIMEP, the Eurasian National University after Gumilyov and Kazakhstan British University have been founded. These universities are the first attempt to drive the Kazakhstan educational system on the world level.

Education has no borders. For this reason universities should feel breath of a global competition full. For creation of similar Kazakhstan model of higher education, formation of the unique academic environment the prestigious university of the international level in the city of Astana, with qualitatively new institutes and the centers adequate to the advanced world requirements is created. At university innovations, researches and business should be combined harmoniously. The university should create conditions for creating intellectual, scientific and technical elite of Kazakhstan; creation and transfer of knowledge, development and the technologies aimed at needs of cluster sectors of economic activity. The special corporate spirit and a cult of knowledge should become an integral part of such university where students will adhere to a principle of «education for the sake of knowledge, instead of for the sake of estimations».

Competitiveness is provided due to constant growth of quality of educational services and educational establishments. The sphere of educational services determined by the policy of the state creates conditions and is the base to successful functioning of the high technology manufactures in the market.

As in intermediate term, and to long-term prospect creation of a favorable climate for development of the market of educational services by stimulation of inflow of financial and intellectual investments can lead to the useful increase of production volumes. At the same time persistent growth of production volumes promotes improvement of the educational environment by increase in volume of the resources accessible to the state. If this feedback effect operates on an extent enough long period of time parameters of the market of educational services and parameters of a level of economic development of the country will be interconnected.

Thus, the further steps on improvement of the market of educational services as on macro and micro levels are directed on perfection of the competitive environment and increase of a qualitative level of the Kazakhstan education, for development of the high technology manufactures.

Kazakhstan aspires to create the legal, democratic society and effective market economy. In these conditions to an education system, alongside with prime social, made essentially new spiritual and moral demands. The way the country will use its mental potential, the condition of a scale of living of the population, steady economic growth of Kazakhstan will depend.

Only the country possessing powerful knowledge and the mental potential can take a worthy place in the world.

References

The program of industrial - innovative development of Republic Kazakhstan on 2003-2015

Authorized by the Decree of the President of 17.05.2003

NAZARBAYEV, N.: The Kazakhstan way. - Karaganda, 2006.-326c

The president's message to people of Kazakhstan

« New Kazakhstan in new the world » // The Official Kazakhstan gazette. Astana – 01.03.2007

Koncept nízko-uhlíkovej ekonomiky pomocou jadrovej energie

Richard Woltemar

Abstrakt

Potreba spoločnej a koordinovanej energetickej politiky v Európe je nevyhnutná, najmä v prostredí rastúcich cien ropy a plynu, ich nespoľahlivých dodávok a rapídne narastajúceho globálneho dopytu po energii. Jadrová energia predstavuje významný zdroj v tvorbe energii a v energetickej bezpečnosti. Mnoho krajín považovalo jadrovú energiu za integrálnu súčasť ich energetickej politiky. Niektoré krajiny chcú v najbližšom období vybudovať nové jadrové zariadenia, niektoré sa rozhodli opačne. V súčasnosti environmentálne problémy vyžadujú energetické riešenia, ktoré minimalizujú dopad na klímu a kvalitu vzduchu, ktorý dýchame. Jadrová energia neprodukuje žiadne emisie, základ skleníkových plynov. Na druhej strane je dôležité uvažovať o dopade jadrového odpadu na životné prostredie. Pre niektoré krajiny, ktoré sa rozhodli pre rozvoj jadrovej energie, je energetická bezpečnosť základom.

Kľúčové slová: Energia, Bezpečnosť, Jadrová energia, Jadrový odpad

Abstract

The need for a coherent and coordinated policy for energy in Europe is imperative, particularly in an environment of rising oil and gas prices, unreliable supplies and strongly growing global energy demand. Nuclear power is an important contributor to energy supply and energy security. Many countries have, accordingly, seen nuclear power as an integral part of their energy policy. Today, few countries are expecting to build new nuclear plants in the coming decade and some have declared that they will not. Meanwhile, environmental concerns world-wide call for energy solutions which minimise impact on the climate and on the quality of the air we breathe. Nuclear power generation emits no carbon dioxide, the principal greenhouse gas. On the other hand we have to consider the impact of nuclear waste on our environment. Energy security is a fundamental consideration of some countries that have chosen to develop nuclear power.

Key words: Energy, Security, Nuclear energy, Nuclear waste

1 Úvod

Jedným z pilierov súčasného modelu globálnej ekonomiky je dostupnosť zdrojov energie ľahko využiteľných pre dopravu a transport. Globálna deľba práce, medzinárodný obchod, nadnárodné spoločnosti a najmä samotná globalizácia, to všetko by v dnešnej podobe nebolo možné, keby sa pomocou uhl'ovodíkov výrazne nezrýchnila a nezlacnila diaľková doprava. Od druhej polovice 19. storočia bolo hnacou silou globálnej ekonomiky uhlie, v 20. storočí ho postupne nahradila ropa a na jej miesto sa v súčasnosti tlačí zemný plyn.[1]

Zabezpečenie dodávok energie pre všetkých spotrebiteľov za dostupné ceny pri rešpektovaní životného prostredia, jeden z prioritných cieľov energetickej politiky Európskej únie, predstavuje dôležitý pilier v koncipovaní energetickej politiky do budúcnosti. Takisto je potrebné klásť dôraz na zmenu orientácie z ponuky na riadenie dopytu po energiách, t.j. na zmenu chovania spotrebiteľa. Nevyhnutným predpokladom na uskutočnenie tohto procesu je zdravá konkurencia na európskom energetickom trhu, ktorej musí predchádzať úplná liberalizácia v tejto oblasti. Je nutné konštatovať, že ani problémy s dodávkami energií v EÚ neurýchlili v dostatočnej miere proces liberalizácie, ktorá sa potýka s množstvom problémov zo strany veľkých energetických koncernov. Ukončenie tohto procesu by viedlo k nastoleniu vyváženej konkurencieschopnosti európskeho priemyslu a k zabezpečeniu bezpečnosti a kvality dodávaných zdrojov energií. Súčasťou zabezpečenia bezpečnosti je aj výskum a technologický rozvoj energetického sektora, ktorého integrálnou súčasťou je aj jadrová energia.

2 Ambiciózne ciele z Kjóta

Európska únia je jedným z najväčších dovozcov ropy, zemného plynu a uhlia. Jej energetická závislosť od vonkajších zdrojoch ju robí politicky zraniteľnou a ohrozuje udržateľnosť vývoja jej ekonomík. Uvedomujúc si tieto fakty, EÚ sa rozhodla pre radikálnu podporu spoločnej energetickej politiky. Táto politika sa tvorí veľmi ťažko z dôvodu heterogenity národných záujmov členských krajín. Je ale nevyhnutné upozorniť na fakt, že ignorovanie dodávok a tvorby elektrickej energie, by viedlo Spoločenstvo k oslabeniu v pozícii medzinárodného aktéra, za ktorého sa EÚ považuje.

Nekoordinovaný prístup je zatiaľ charakteristický aj pre oblasť podpory využívania alternatívnych obnoviteľných energetických zdrojov.

Práve tento sektor by mal predstavovať dostatočný impulz na výskum a vývoj v tejto oblasti. Už len nedávny rast cien ropy, politická nestabilita regiónov, v ktorých sa ťaží, ako aj spôsob, akým významný dodávateľ - Ruská federácia - využíva na posilnenie politického vplyvu svojej zásoby zemného plynu, priviedli úniu k zintenzívneniu úsilia o zbavenie sa jednostrannej orientácie na uhľovodíkové palivá. K tomu treba prirátat' rastúce ťažkosti EÚ splniť záväzky redukcie skleníkových plynov vyplývajúce z Kjótskeho protokolu. Záväzky vyplývajúce z Kjótskeho protokolu predstavujú ambiciózne ciele, ktoré sa plnia veľmi zložito a so značnou finančnou náročnosťou. Podľa odhadov OSN dosiahne EÚ ako celok do roku 2010 zníženie emisií len o 0,6 percenta, aj keď podľa Kjótskeho protokolu by to malo byť k roku 2012 až 8 percent.

Niektoré krajiny, medzi nimi Spojené štáty a Austrália, sa rozhodli nepodrobiť sa jeho prísnyim požiadavkám, na druhej strane iné krajiny ako Kanada či Japonsko, spolu s krajinami Európskej únie, sa nárokom podriaďujú len papierovo, ale v skutočnosti ciele neplnia. Dopad Kjótskeho protokolu na teploty vo svete by bol do polovice storočia nemerateľný a v roku 2100 by proces otepľovania oddialil o približne 5 rokov. Náklady sa pritom odhadujú na 180 miliárd dolárov ročne.[2]

Komisiou vydaná Zelená kniha Komisie o bezpečnosti energetických dodávok hovorí, že ak nebudú prijaté žiadne kroky, energetická závislosť narastie z 50 percent v roku 2000 na 70 percent v roku 2030.[3] Do roku 2030 bude musieť byť dovozom pokrývaných 90 percent spotreby ropy, z Ruska bude vtedy pravdepodobne pochádzať až 60 percent dovážaného plynu a celková závislosť dosiahne 80 percent a únia bude dovážať 66 percent spotrebovávaného uhlia.[4] Je viacero variant, ako zabezpečiť udržateľnosť energetických politík. Jednoznačne najprirodzenejším spôsobom je znižovanie energetickej náročnosti jednotlivých členských ekonomík.

Podľa niektorých odhadov by len plné využitie už dnes existujúcich energeticky efektívnych technológií znížilo celkovú spotrebu energie až o 20 percent. S hospodárskym rastom Číny či Indie je nutné počítať s uplatňovaním si ich nárokov na globálnom energetickom balíku. Určitým východiskom je možnosť intenzívnejšieho využívania jadrovej energetiky. V Európskej únii je však táto možnosť značne kontroverzná. Na jednej strane niektoré krajiny plánujú rozšírenie existujúcich kapacít [5], v iných to nedovolí negatívny postoj verejnej mienky ako napríklad v Rakúsku. Avšak celosvetové snahy znižovať energetickú náročnosť nestačia vykrývať

neutíchajúci rast spotreby energií. Keďže alternatívne zdroje energií stále neponúkajú dostatočné kapacity, svet neprestáva veriť tradičným spôsobom výroby elektriny vrátane jadrovej.

3 Euratom

Oslava polstoročnice podpísania Rímskych zmlúv 25. marca 2007 sa prednostne zamerala na oslavu výročia podpisu Zmluvy o zriadení Európskeho hospodárskeho spoločenstva. V roku 1957 bola v ten istý deň podpísaná aj menej známa Zmluva o zriadení Európskeho spoločenstva pre atómovú energiu (známa tiež ako Euratom), ktorej cieľom bola podpora bezpečného rozvoja atómovej energie v Európe. Zakladajúcimi členmi sa stali Francúzsko, Nemecko, Taliansko, Belgicko, Holandsko a Luxembursko.

V roku 1957 bola jadrová energia vnímaná ako kľúčový faktor zabezpečenia európskej bezpečnosti, narušenej studenou vojnou a aj ako nevyhnutný nástroj na garantovanie bezpečných dodávok energie, potrebných pre budovanie silnej európskej ekonomiky. Tieto ciele boli takmer splnené.

Cieľom Euratomu je koordinovať výskumné aktivity v oblasti jadrovej energie, vytvárať spoločný trh pre jadrové palivo a dohliadať na jadrový priemysel v členských krajinách tak, aby bola zaistená ochrana obyvateľstva. V roku 1967 došlo k zlúčeniu inštitúcií Euratomu s inštitúciami ostatných európskych spoločenstiev. Do kompetencie Euratom Supply Agency je zaradené aj odsúhlasovanie všetkých uzatváraných dodávkových zmlúv na urán a jadrové materiály. V súvislosti s tým takisto aj povinnosť hlásiť všetky dodávky jadrových materiálov a paliva. V aktuálnych diskusiách sa často skloňuje otázka významu tejto organizácie, niektoré hlasy za potvrdenie jeho úloh. Na druhej strane sa očakáva vytvorenie novej agentúry, ktorá by reflektovala súčasné potreby a odrážala by flexibilitu únie. Akým smerom sa táto odborná diskusia vyvinie, je veľmi ťažké predvídať, keďže každá strana sa bude snažiť presadiť práve tie svoje záujmy.

V roku 2004 sa na tému jadrovej energetiky konal kongres v Barcelone. Takmer 200 odborníkov z celého sveta sa zhodlo, že pre budúcnosť jadrovej energetiky je dôležitá bezpečnosť elektrární (v nadväznosti na pretrvávajúci boj proti terorizmu), ale zároveň aj súhlas verejnosti. Z hľadiska stability cien a bezpečnosti dodávok, bola jadrová energia odporúčaná ako najvhodnejší zdroj na splnenie spomínaných podmienok. Medzi najväčšie negatívum, ktoré sa často uvádza v spojitosti

s využívaním jadrovej energie, jednoznačne patrí havária jadrovej elektrárne v Černobyle v roku 1986. Rádioaktívne zdroje sa takisto používajú v priemysle, medicíne a výskume. Riziko pri ich používaní je síce veľmi malé a dobre známe, ale aj napriek tomu treba venovať zvýšenú pozornosť aj v týchto oblastiach. Rádioaktívne zdroje sa však môžu dostať i do nepovoláných rúk, čo môže predstavovať veľké bezpečnostné riziko.

4 Stav v jadrovej energetike

„Elektrická energia sa bude o 50 rokov získavať z troch hlavných zdrojov: uhlia, atómového jadra a z obnoviteľných prameňov - vody, slnka a vetra.“

Tento názor vyslovil bývalý nemecký minister hospodárstva a terajší šéf nemeckých uhoľných baní RAG Werner Müller v rozhovore pre nemecký denník Handelsblatt. Do tých čias nastanú v jadrovej energetike na svete mnohé zásadné zmeny. Jadrová technika bude dovedy zrejme celkom iná než dnes. "Budeme svedkami toho," povedal Müller, "že najmä tí, čo budú chcieť chrániť ovzdušie pred emisiami, budú musieť stáť na strane jadrovej energie, pretože slnečná energia na to sama nestačí. Preto bude aj vzťah spoločnosti k atómovej energii o 50 rokov iný ako dnes". V prospech tohto tvrdenia svedčia aj fakty zo zistení Medzinárodnej agentúry pre atómovú energiu.[6] Za rok 2006 evidovala globálne takmer 440 jadrových reaktorov. Najväčšie plány z pohľadu výstavby jadrových elektrární má Čína. Krajina hodlá v nasledujúcich pätnástich rokoch vybudovať až štyri desiatky nových reaktorov. Deväť rozostavaných reaktorov evidovala IAEA k spomínanému roku aj v Indii.[6] Do roku 2020 plánuje EÚ výstavbu 750 nových elektrární. Množstvu súčasných elektrární končí životnosť a najmä dopyt po energiách má neustále rastúcu tendenciu.

Ku koncu roka 2004 bolo vo svete prevádzkovaných 440 jadrových blokov, ďalších 31 je rozostavaných. Po rozšírení EÚ od 1. mája 2004 o desať nových štátov pribudlo 19 blokov. Členské krajiny EÚ tak využívajú 35,2 percent zo všetkých jadrových blokov vo svete.[8] Česká a Slovenská republika priniesli po 6 prevádzkovaných blokoch, Maďarsko po 4 bloky, Litva 2 a Slovinsko jeden blok. Ostatné nové členské krajiny – Poľsko, Estónsko, Cyprus, Lotyšsko a Malta – jadrovú energiu nevyužívajú a pridali sa tak k ďalším siedmim ne – jadrovým štátom. Najviac jadrových blokov má Francúzsko a to 59. Nie všetky krajiny sa ale spoliehajú na využívanie

jadrovej energie v takej miere ako Francúzsko (78 percent energie z JE), napríklad v Holandsku sú to len 4 percentá. Najvýznamnejším zdrojom v EÚ je jednoznačne jadrová energia.

Napríklad Francúzsko, podľa svojej vládou vydananej Bielej knihy energetickej politiky, definuje nasledovné ciele: udržať energetickú nezávislosť svojej krajiny, zaistiť nízke emisie skleníkových plynov a garantovať nízke a stabilné ceny elektriny. Už spomínaným riešením takýchto cieľov je jadrová energia. Francúzsko je najväčším európskym exportérom elektriny [9] a v jadrovej oblasti patrí k najkonkurencieschopnejším spomedzi členských krajín. Takisto ma záujem postaviť nový európsky tlakovodný reaktor EPR, o ktorý už prejavili záujem krajiny ako Taliansko, Španielsko a aj Nemecko. Prvé jadrové bloky s reaktormi EPR postaví „na kľúč“ francúzsky Framatome a nemecký Siemens vo Fínsku. V tejto krajine došlo k zmene názoru na jadrovú energiu a k pochopeniu, že ostatné alternatívne zdroje nemajú v súčasnej dobe potrebné využitie. Po „blackoute“ v Taliansku prehodnocuje tento štát, ktorý dováža okolo 17 percent elektriny, svoju energetickú politiku. Energetická spoločnosť Enel uvažuje i o reštartovaní dvoch reaktorov uzavretých v roku 1987. V Rumunsku sa stavia druhý blok jadrovej elektrárne Cernavoda a ten má byť dokončený v roku 2007.

Dá sa predpokladať, že jadrová energia skutočne zaujme významné miesto v energetickom mixe členských krajín EÚ. Existujú mnohé rozpory, medzi členmi, kde na jednej strane stoja krajiny preferujúce jadrovú energiu (medzi inými aj Slovensko, najmä Francúzsko) a na druhej strane krajiny, ktoré sa obávajú znečistenia životného prostredia a jeho trvalej degradácie (Rakúsko, Nemecko). Ako rozhodujúci faktor vo využívaní jadrovej energie z pohľadu obyvateľov EÚ, možno stanoviť riešenie otázky, čo s jadrovým odpadom.

5 Jadrový odpad

Európska komisia zmenila návrh jadrovej legislatívy a ustúpila tak tlaku členských krajín, ktoré odmietli poskytnúť EÚ časť svojich právomocí týkajúcich sa jadrovej bezpečnosti. Komisia takisto vypustila zmienku o skladovaní vyhoreného paliva.

Európska komisia sa dva roky neúspešne snažila presadiť návrh, ktorý by posilnil pozíciu centrálnych bruselských orgánov v jadrovej oblasti. Krajiny

Európskej únii mali do roku 2018 zabezpečiť uskladnenie vyhoreného jadrového paliva tak, aby sa to nijakým spôsobom nedotklo bezpečnosti ľudí. Každý štát mal vyčleniť prostriedky do fondu na údržbu odstavených jadrových elektrární a Komisia chcela mať možnosť kontroly prevádzky a sama tak vyhodnocovať ich bezpečnosť. Táto predstava sa nepodarila presadiť. Vzniknuté riešenie je takpovediac narýchlo, keďže členské krajiny majú otázky jadrovej bezpečnosti naďalej vo svojich rukách, čo len potvrdzuje ich suverenitu. Členské krajiny majú nájsť rýchle riešenie na skladovanie paliva a rátať s príslušnými nákladmi. Nestanovila ani žiadne termíny ani povinné fondy, jedine dosiahla uloženie povinnosti zasielať správy o jadrových zariadeniach a o stave vyhoreného paliva členským štátom. Krajiny majú síce svoje vízie o uskladňovaní použitého paliva, ale samotné uskladnenie a jeho časové hľadisko výrazne determinuje budúcnosť životného prostredia. Pre dokreslenie stavu v oblasti jadrového paliva je dôležité opísať druhy jadrového odpadu.

Existuje 5 kategórií podľa stupňa rádioaktivity: [9]

- Vysoko rádioaktívny odpad - ich nebezpečnosť sa počíta na milióny rokov, doporučuje sa hlbinné úložisko
- Stredne aktívny rádioaktívny odpad – sa pohybuje rádovo v státisícoch rokov, doporučuje sa hlbinné úložisko, či použitie soľnej bani
- Nízko rádioaktívny odpad – nebezpečnosť počas desaťtisícov rokov, uskladnenie podobné ako pri stredne rádioaktívnom odpade
- Stredne aktívne odpady kategórie IV predstavujú nebezpečie pod dobu meranú v tisícoch rokov, uskladnenie sa odporúča v podobe opustených soľných baní, alebo v podpovrchových inžinierskych objektoch
- Nízko rádioaktívne odpady z kategórie V predstavujú nebezpečie stovky rokov, uskladnenie rovnaké ako v kategórii V

Záver

Všetky krajiny sa síce zhodli, že najlepším spôsobom uskladnenia vyhoreného paliva sú hĺbkové sklady, ale ich realizácia je pomerne zložitá. O náročnej realizácii svedčia dlhodobé plány s výstavbou takýchto úložísk. Krajiny neustále zvažujú výber vhodných lokalít, v priemere sa budú podávať žiadosti o výstavbu takýchto zariadení až v priebehu roku 2010 a ich samotné spustenie ja tiež časovo náročné a predpokladá sa v najbližších rokoch.

Najzásadnejším argumentom proti je bezpečnosť zariadení, no najmä ich efektívnosť – ak sa do ceny jadrovej energie započítajú náklady na odpratávanie vyhoreného paliva (ekologicky udržateľným spôsobom, nie jeho vyvezením do Ruska či potopením na dno oceánu) a odstávku zastaraných elektrární, ekonomická výhodnosť jadrovej energetiky nie je zďaleka jednoznačná. Ďalšou možnosťou je intenzívnejšie využívanie obnoviteľných zdrojov – okrem tradičných vodných či veterných elektrární sú v poslednom čase „hitom“ biopalivá – etanol alebo podobné látky nahrádzajúce naftu, benzín či skvapalnený plyn, vyrábané z rastlín. Do výskumu ich využitia sa rozhodla EÚ investovať väčšie prostriedky, ktoré sú ale stále nízke. Na jednej strane sa prezentovalo nedávne rozhodnutie lídrov krajín EÚ zvýšiť podiel obnoviteľných zdrojov energie na výrobe energie na 20 percent do roku 2020. Na druhej strane stojí otázka výskumnej agendy EÚ na najbližších 5 rokov, ktorá venuje štyrikrát viac peňazí na jadrovú energiu (550 miliónov € ročne) než na obnoviteľné zdroje energie a efektívnejšiu energiu dohromady (168 miliónov € ročne). [11]

V súčasnosti prebieha intenzívna diskusia v odborných a politických kruhoch o budúcnosti programu hĺbkového uskladnenia. Konečné konsenzuálne rozhodnutie má byť vhodnou formou zverejnené práve v tomto roku 2007.

Použitá literatúra

- [1] WOLTEMAR, R.: *Koncepcia európskej energetickej politiky*. In: Zborník z konferencie Medzinárodná Baťova doktorandská konferencia. Zlín, 2007. ISBN 978-80-7318-529-9
- [2] Bližšie na <http://www.project-syndicate.org/commentary/lomborg>
- [3] Zverejnená v novembri 2000
- [4] *The Green Paper on a European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy* Brusel 8.3.2006, elektronický dokument
- [5] Talianska spoločnosť Enel plánuje dostavať na Slovensku 3. a 4. blok Atómovej elektrárne v Mochovciach
- [6] Medzinárodná agentúra pre atómovú energiu – IAEA, <http://www.iaea.org/publications/index.html>
- [7] Birol F.: *Nuclear Power in the world energy outlook* in: Business as usual and nuclear power OECD Proceedings 14-15.October, 1999
- [8] *World Energy Outlook 2005*, www.iaea.org
- [9] Až 68 miliárd kWh ročne
- [10] <http://www.jaderny-odpad.cz/ukladani-jaderneho-odpadu.htm>
- [11] <http://www.euractiv.sk/ekonomika-a-euro/clanok/jadrova-energia-rozdeluje-eu>

Učebnice evropské integrace - recenzia

Alica Domanická

Autori recenzovanej knihy Petr König, Lubor Lacina a Jan Přenosil pôsobia na Ústave financií Prevdzky ekonomickej fakulty Mendelovej poľnohospodárskej a lesníckej univerzity v Brne, kde sa zaoberajú výukou a výskumom v oblasti európskej integrácie a verejnej správy. Sú zároveň členmi občianskeho združenia Eurion orientujúceho sa na prezentačné a e-learningové vzdelávanie vo veci európskej integrácie, tak vo všeobecnej rovine ako aj v oblasti špeciálnych kurzov pre manažerov projektov financovaných zo štrukturálnych fondov Európskej únie. Všetci traja autori sa podieľali aj na písaní knihy Rozpočet a politiky Európskej únie, ktorá bola prvou publikáciou na danú tému v Českej republike.

Zámerom autorov bolo nielen vytvorenie jednoduchého a zrozumiteľného popisu všetkých aspektov integrácie Európskej únie, vysvetlenie jej fungovania, priblíženie motívov a postojov jednotlivých členských štátov, ktoré sa integračných procesov zúčastňujú, ale aj povzbudenie čitateľov k diskusii a foromovaniu vlastných názorov na proces európskej integrácie. Čitateľovi je tak predložené široké spektrum tém od začiatku a motívov európskej integrácie až po jej dnešnú podobu a náčrt možného budúceho vývoja.

Učebnica je výstupom grantu Európskej komisie Jean Monnet: „Permanent course: Principles of European Economic Integration in Global Perspective“, ktorého realizácia prebiehala v rokoch 2002-2005, a zároveň jedným z prvých výstupov riešenia výskumného zámeru tematického smeru: „Makroekonomická a mikroekonomická výkonnosť českej ekonomiky a hospodársko-politické opatrenia vlády ČR v podmienkach integrovaného trhu. Výskumný zámer je realizovaný v rokoch 2005-2010.

Knihy je rozdelená na úvod, sedem kapitol, ktoré sú ďalej rozdelené do subkapitol a záver. Na konci každej kapitoly sa nachádza stručné zhrnutie a na konci učebnice je priložený zoznam tabuliek, grafov, boxov, obrázkov a pužitých skratiek, ako aj zoznam použitej literatúry a register.

Prvá kapitola sa venuje histórii a motívom európskej integrácie, ktoré autori popisujú v kontexte európskych i svetových udalostí, zároveň sa v nej nachádzajú odpovede na otázky kedy a prečo spoločenstvo západoeurópskych štátov vzniklo, analyzované aj na úrovni jednotlivých

štátov. Autori čitateľovi ponúkajú chronologický prehľad novodobého európskeho integračného procesu, vrátane prehľadu osobností, ktoré sa zaoberali myšlienkami zblíženia európskych národov za účelom vzájomnej spolupráce a bezpečnosti, pričom dynamiku integračného vývoja autori zachytávajú z hľadiska rozširovania členskej základne ako i z hľadiska prehlbovania spolupráce členských krajín.

Ďalšia kapitola s názvom *Štádia ekonomickej integrácie* jednoduchou formou vysvetľuje pojem integrácie, objasňuje jednotlivé štádiá ekonomickej integrácie a uvádza príklady konkrétnych integračných zoskupení vo svetovej ekonomike, pričom upozorňuje na skutočnosť, že Európa nie je ojedinelým integračným zoskupením, keďže integračné snahy možno pozorovať nielen v rámci jednotlivých kontinentov, ale aj v celosvetovom meradle.

Cieľom kapitoly nazvanej *Vnútorne fungovanie a štruktúra Európskej únie – úloha inštitúcií a tvorba legislatívy* je uvedenie čitateľa do systému inštitúcií, ktoré sa starajú o chod Európskej únie, popis systému nadnárodného rozhodovania a vysvetlenie rozdielu v porovnaní s rozhodovaním na národnej úrovni ako aj prehľad všetkých právnych nástrojov, ktoré uvedené inštitúcie na európskej úrovni používajú.

Ako sa existencia Európskej únie prejavuje v praxi-politiky Európskej únie je názov ďalšej kapitoly, ktorá je obsahovo najpestrejšia, nakoľko sa venuje popisu politik Európskej únie. Charakterizuje a vysvetľuje fungovanie európskej spolupráce v dvadsiatich dvoch oblastiach. Politiky sú rozdelené do troch kategórií podľa miery prenesenia rozhodovania: spoločné, zdieľané a doplnujúce politiky. Politiky druhého a tretieho piliera Spoločná zahraničná a bezpečnostná politika spolu s Policajnou a súdnou spoluprácou v trestných veciach sú od prvých troch kategórií politik oddelené. Aj táto kapitola obsahuje veľa jednoduchých a zrozumiteľných príkladov.

Logicky nadväzujúca kapitola *Rozpočet Európskej únie* hodnotí rozpočtovú náročnosť jednotlivých politik, bližšie popísaných v predchádzajúcej kapitole. Čitateľa oboznamuje so základnými charakteristikami a zvláštnosťami európskeho rozpočtu, tak s jeho výdajovou stránkou, vrátane strednodobého plánovania výdajov Európskej únie, ako aj so zdrojmi spoločného európskeho rozpočtu – príjmovou stránkou. Autori sa v tejto kapitole venujú aj posudzovaniu čisto rozpočtových prínosov alebo nákladov členstva v Únii.

Ďalšia kapitola je venovaná vzťahu Českej republiky a Európskej únie, analýze predvstupových požiadaviek, dojednaných podmienok vstupu a hodnoteniu doterajšieho členstva Českej republiky v Európskej únii.

V záverečnej kapitole sa autori pokúšajú o náčrt možných smerov budúceho vývoja európskej integrácie, pričom ich scenáre vychádzajú zo Zmluvy o Úsatve pre Európu, ktorá v dobe vzniku učebnice prebiehala schvaľovacím konaním. Autori túto Zmluvu považujú za vhodný „odrazový mostík pre diskusie o možných smeroch, slepých uličkách a neuralgických bodoch“ rokovaní o európskej budúcnosti. Skúmajú dôvody a proces vzniku tohto dokumentu a popisujú základné body, ktorých sa dotýka.

V závere sa autori zaujímavým spôsobom pokúsili o nadčasovú úvahu o európskom integračnom zoskupení. Ako pomôcka im poslúžila kniha Cesta do otroctva od Friedricha Augusta Hayeka, nositeľa Nobelovej ceny za ekonómiu, čitateľa oboznamujú s vybranými závermi jeho knihy a k uvedeným myšlienkam hľadajú uplatnenie v súčasnej podobe európskej integrácie.

Možno konštatovať, že vďaka ucelenému obrazu európskej integrácie, ktorý sa autorom podarilo čitateľovi podať živým, miestami až diskusným spôsobom, ako aj vďaka pomerne jednoduchému jazyku, logickej nádväznosti a prehľadnosti jednotlivých kapitol ako aj množstvu konkrétnych príkladov je táto učebnica výborným a zrozumiteľným sprievodcom Európskou úniou nielen pre študentov vysokých škôl, ale aj pre pedagógov a širokú odbornú verejnosť. Súčasťou a pridanou hodnotou učebnice je aj priložené CD s viacjazyčnými právnymi dokumentmi Európskej únie, vrátane vybraných rozsudkov Európskeho súdneho dvora spolu s mnohými medzinárodnými zmluvami, strategickými dokumentmi a štúdiami, na ktoré sa autori v knihe odvolávajú.

Informácie o recenzovanej publikácii

KÖNIG, P. – LACINA, L. – PŘENOSIL, J.: Učebnice evropské integrace. Barrister & Principal, Brno: 2006, 416 s. ISBN 80-7364-022-8

Informácie o autoroch

Dr Helena Kościelniak

Politechnika Częstochowska
Instytut Logistyki i Zarządzania Międzynarodowego
hkosciel@neostrada.pl

doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Skvrnda@euba.sk

Ing. Marek Csabay, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
csabay@euba.sk

Ing. Lucia Gálová

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
galova@euba.sk

Ing. Mária Greššová, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
grossova@euba.sk

Ing. Katarína Majtánová

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
majtanova@euba.sk

Ing. Radoslav Mizera

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
mizera@euba.sk

Ing. Miloš Ondrušek

Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
ondrusek@euba.sk

Ing. Jozef Polakovič, M.E.S.

Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

E-mail: polakovic@euba.sk

Ing. Tatiana Bezáková

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

e-mail: bezakova@euba.sk

Ing. Norbert Kurilla

Ministerstvo životného prostredia SR

kurilla.norbert@enviro.gov.sk

Alibek Kuvandykov

Master of Sociological Science,

President of the Akmolinsk

Financial-economic College,

Astana, Kazakhstan

Ing. Richard Woltemar

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

woltemar@euba.sk

Ing. Alica Domanická

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

alica.domanicka@centrum.cz

Názov príspevku

(14b. Times New Roman - hrubé)

Meno a priezvisko autora

(12b. Times New Roman – hrubé, kurzíva)

Abstrakt (12b. Times New Roman, hrubé)

Text (12b. Times New Roman, kurzíva) (maximum 200 slov)

Kľúčové slová: maximum šesť pojmov

1 Úvod (14b. Times New Roman, hrubé)

Text (12b. Times New Roman)

2 Jadro článku

Text článku (12b. Times New Roman) zarovnaný na pravý aj ľavý okraj, **nadpisy častí textu** (14b. Times New Roman, hrubé), **podnadpisy** (12b. Times New Roman, hrubé)

Číslovanie podnadpisov: 2.1, 2.2,...

Riadkovanie: 1,5

Veľkosť strany: B5 (18,2cm x 25,7cm)

Okraje: štandardné 2,5cm pre všetky strany

Bez hlavičiek a číslovania strán.

Dĺžka príspevku: minimálne 8 strán bez referencií a abstraktu

Označenie tabuliek, obrázkov a grafov:

Tab. 1 Názov (10b. Times New Roman, hrubé, zarovnanie na stred)

Obr. 1 Názov

Graf 1 Názov

Zarovnanie obrázkov a tabuliek na stred.

3 Záver (14b. Times New Roman, hrubé)

Použitá literatúra

Podľa príslušnej normy. Riadkovanie jednoduché, zarovnanie na oba okraje (12b. Times New Roman)

Alfabetické zoradenie referencií.

Informácie o autorovi (12b. Times New Roman, Hrubé)

Text (12b. Times New Roman), jednoduché riadkovanie (Meno vrátane titulov, meno inštitúcie a jej adresa, kontaktné informácie, mail)

ISSN 1337-0715